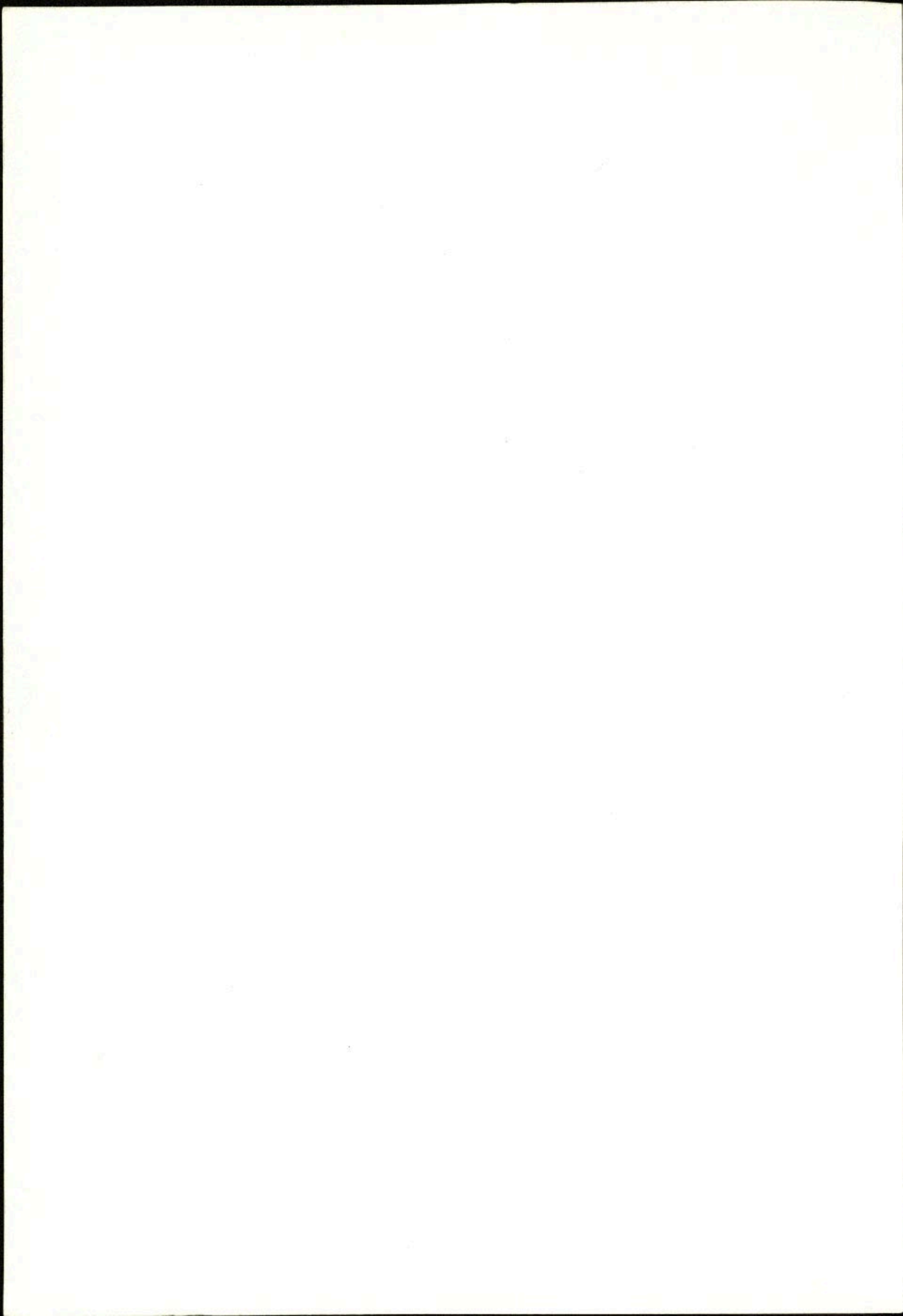

ЖЕЉКО ВУЧКОВИЋ

КА САВРЕМЕНОЈ
БИБЛИОТЕЦИ

ДАР
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ
СРПСКЕ

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Трагови

Књига 7

Уредник

Миро Вуксановић

Нови Сад

Жељко Вучковић

КА САВРЕМЕНОЈ БИБЛИОТЕЦИ

Библиотека Матице српске
1997

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS 350
LECTURE 10

1998

РЕЧ УРЕДНИКА

Када се покрене едиција књига чији су писци из једне установе, природно је да се то приближава ризику. Тако се, начелно, може казати и за *Трагове* Библиотеке Матице српске. Међутим, до сада објављене књиге, које су написали Иванка Веселинов, Марија Чурчић, Милана Бикички, Владимир Отовић, Радован Мићић и Лаза Чурчић, лако се отимају таквом страху. И седма, сада пред читаоцима, исто потврђује. Ипак се само нуди питање – да ли се, и како, одржава континуитет казивања у поменутој серији. Одговор је такође потврдан, јер се свака књига својом квалитетном садржином ослања на дугу делатност Библиотеке Матице српске, а истовремено је окренута укупном развоју културе и науке. У том стваралачком кругу претходни аутори су изучавали и тумачили прошлост, налазећи у њој и оно што је темељна одредница српске културе. А сада, најмлађи од њих, Жељко Вучковић, то чини само делимично у разматрањима о традицији обавезног примерка, развоју матичности и још понегде, али је и то довољно као логичан наставак. Оно што Вучковићеву књигу видљиво издваја од осталих јесте њена укорењеност у савременој библиотеци, у најопштијем и авангардном значењу тог појма, а још више због промишљено образложених погледа на оно што је пред нама, у развијеном свету као реалност а у нас као почетак који је већ дао fine резултате.

Жељко Вучковић, руководилац Одељења за матичност Библиотеке Матице српске, филозоф по образовању, магистар правног факултета, теоретичар библиотекарства, у окупљеним расправама успешно је обрадио неколико занимљивих тема и тако нас суочио са оним што доноси *информатичко друштво*, доследно тражећи место библиотекарства у њему. Вучковић, при том, не импровизује већ спретно користи домете и обрасце из технолошки напредних земаља, а понекад, са мером и системом, узима из књижевности, филозофије, медицинске теорије и других извора, да би боље показао зашто је библиотекарство „чувар културе” и да би пробраним мислима опоменуо: „многозналаштво не учи мудрости” и још – „гушимо се информацијама, а гладни смо знања”. Вучковић такве позајмице удева у текст како би лакше и савесније разгранао своју мисао. На тако постављене координате

уносио је вредности класичне и електронске (виртуелне) библиотеке, опредељен за оно што је дах нашег и будућег времена.

Ова књига даје низ занимљивости о професији библиотекар, као проклетству – по предрасудама – и као значајном занимању – по правди и истини. Вучковић је још као почетник у таквом послу смислио и предложио библиотекарски кодекс, у десет „заповести” које су такве да могу бити и озваничене, за „оплемењивање властитог додира са науком и културом”. Библиотекар је скелеција или пилот, онлајн линија или електронски талас, зависно од тога шта му је дато и шта је самом себи дао. Увек му је главно – у право време дати информацију, корисну истраживачима. То је, дабоме, једноставно рећи, али је тешко оствариво. Разлози су замашни. Ко хоће да их препозна, имаће помагача у овој књизи. У њој ће прочитати и зашто је „библиотека стресна средина”, реченицу главног библиотекара америчке Конгресне библиотеке – „Ми знамо све одговоре; оно што ми не знамо, јесу питања”, како је „вишак књига” прерастао у „информационо оптерећење”, зашто „библиотекари, за разлику од других професија, не треба ништа да прописују”, ко је, заправо, „господин” компјутер који за незналице „зна” све, а он ће уистину вратити само оно што му је човек пружио. Стога је свака дилема – ко је за њега а ко против – у библиотекарству, и иначе, лажна и некорисна. Рачунар омогућује оно што је изузетно важно: најлакши и најбржи проток информација. За сваку библиотеку то је суштина њеног послања.

Вучковићева књига прегледно казује и како је Библиотека Матице српске, установа са богатом традицијом и завидним именом, пазећи све што се под тим именом заклања, успела, у последњих десетак година, упркос недаћама и разноликим отпорима, да постане најмоћнија електронска библиотека у нашој земљи и да се у томе примакне онима који су сличне послове давно започели. Жељко Вучковић је убедљиво саопштио ту истину, као и све о чему пише у књизи *Ка савременој библиотеци*.

Нови Сад, августа 1997.

Миро Вуксановић

ПРЕТПОСТАВКЕ ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈЕ БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Готово да нема старијег занимања, професије, струке или позива чији је статус у друштву неодређенији, чији је „имиџ” проблематичнији од библиотекарског позива. Као што пише Џон Благден у књизи *Да ли су нам библиотеке заиста потребне*, кад неком кажете да сте библиотекар, најповољнија реакција коју можете очекивати јесте одговор: „Па не изгледате као библиотекар”.¹

И није само реакција околине таква. Према једном истраживању у Великој Британији, само 47% библиотекара је задовољно својим професионалним и социјалним статусом. Слично мишљење о свом позиву у истом истраживању имали су возачи тешких камиона, док преко 80% лекара има сасвим повољно мишљење о властитом послу.

Отуда се с правом може рећи да је оправдано и актуелно питање статуса и професионализације библиотекарске струке. У последњих десетак година Међународна федерација библиотекарских удружења (Ифла) посветила је посебну пажњу управо овој проблематици. Године 1992. окончано је велико светско истраживање под називом *Статус, репутација и имиџ библиотекарске и информационе професије* којим је обухваћено 150 стручних асоцијација из 90 земаља. Резултати овог пројекта саопштени су на семинару Ифле у Делхију, а 1994. године објављена је и књига са истим насловом у угледној едицији *Ифлине публикације*.² Посебно је занимљиво мишљење испитаника дато поводом става: „Статус библиотекарске професије је лош”. Двадесет шест процената одговорило је „Сасвим се слажем”, а 56% „Слажем се”.

Аутори истраживања утврдили су неколико разлога који утичу на то да чак 82% испитаника изражава незадовољство у погледу статуса библиотечко-информационе делатности. Навешћемо те разлоге, а затим и нека мишљења и предлоге учесника у анкети из различитих земаља света, која могу бити подстицајна за нашу основну тему:

¹ J. Blagden, *Do we really need libraries?* - London 1980, стр. 7

² *The Status, Reputation and Image of the Library and Information Profession*. München, Paris 1994.

1. Библиотекарство је и даље женска професија, што, посебно у неразвијеним земљама, има лош утицај на статус професије;
2. Јавност недовољно познаје природу и суштину посла библиотекарара;
3. Низак ниво услуга у појединим библиотекама негативно се одражава на целину библиотекарства;
4. Зараде библиотекарара су углавном ниске;
5. У библиотекама ради доста волонтера;
6. Библиотекарство има маргиналну улогу у економском животу;
7. Библиотечко-информациони професионалац тешко се разликује од других службеника библиотеке;
8. Библиотеке се схватају као луксуз;
9. Библиотечка делатност слабо се финансира;
10. Јавност не види одговорност библиотекарара у утрошку додељених финансијских средстава;
11. Јавност је несвесна друштвене одговорности библиотекарара у обезбеђивању права на информације сваког појединца;
12. Корисници имају низак ниво очекивања и захтева у вези са квалитетом библиотечких услуга;
13. Постоји велики број незапослених библиотекарара;
14. Општи имиџ библиотекарара је: строг, сувише педантан, намргођен;
15. Већина послова у библиотекама не захтева посебно професионално образовање;
16. Јавност повезује библиотеке углавном са школским потребама студената или ученика;
17. Постоји генерални тренд ка смањивању читања.

Ево најпре сугестија колега из Шпаније: „Библиотекари морају усмерити своје напоре ка пружању услуга. Они се и даље више брину о унутрашњим аспектима свог посла него о друштвеним. Тако библиотекарски посао има смисла за њих саме, а не и за друштвену заједницу.”

„Као позив, библиотекарство пре асоцира на зграду него на одређену професију. Има нешто пасивно у том имену и можда нам треба преименовање професије” (Аустралија).

„Библиотекари морају редефинисати своју улогу, која је сада преуско одређена. Библиотекари су сувише оријентисани на књиге. Они морају одредити своју улогу у обезбеђивању информација у свим окружењима и у том правцу охрабрити студенте библиотекарства” (Нигерија).

„Треба побољшати квалитет образовних програма за библиотекарство, као и број студената и постдипломаца” (Мексико).

„Престанимо да бринемо о статусу и усмеримо енергију ка потребама наших корисника... Морамо бити агресивнији у обуци нових професионалаца и одстранити све оне који не виде или не разумеју потребу

за креативним задовољавањем информационих потреба” (Сједињене Америчке Државе).

Некоме би се могло учинити да је, планетарно посматрано, библиотекарство и данас више судбина него професија, пре стицај околности или зао удес („Мора и то неко да ради”) него прилика за професионалну и социјалну афирмацију. Ми, међутим, сматрамо да ствари треба посматрати с више оптимизма. Библиотекарство је данас снажно усмерено ка проналажењу свог друштвеног смисла и оправдања и проналажењу нове парадигме прилагођене потребама и захтевима информатичког доба. У том се процесу крију бројни ризици, али и сазревају шансе за истинску професионализацију. Овде треба истаћи међузависност професионализације библиотекарске струке и трансформације самих библиотека у складу са захтевима информатичког доба и научног, образовног, културног, привредног и друштвеног развоја. Нити се библиотеке могу променити без свесне и свестране професионализације струке, нити је ова професионализација могућа ако се библиотеке саме не трансформишу. Стога се оба ова процеса морају заједнички покренути, усмеравати и развијати.

Нека занимања могу послужити као узори за професионализацију - нпр. лекари, адвокати, архитекти. Анализом њиховог статуса у друштву могу се формулисати и разрадити критеријуми за професионализацију неке делатности. У социолошкој теорији се најчешће истиче пет таквих критеријума:

- а) постојање систематске теорије делатности,
- б) постојање стручног ауторитета делатности,
- в) друштвене санкције у обављању делатности,
- г) постојање професионалне културе, вредности и симбола,
- д) постојање етичког кодекса професије.¹

а) Постојање систематске заокружене теорије основни је предуслов и темељ сваке професионалне делатности. Бити професионалац не значи само познавати и практиковати одређени скуп умећа или вештина заснованих на искуству. Та умећа и вештине морају бити целовито и системски теоријски утемељене. У томе је разлика између занатлије и професионалца чија је делатност иновативна, стваралачка и критички усмерена. Искусан зидар је већи мајстор свог позива (заната) од грађевинског инжењера, али је суштинска разлика између њих у томе што је делатност овог другог теоријски и методолошки заснована и отуда иновативнија и креативнија.

Наравно, овде се одмах намеће питање колико се уопште може говорити о систематској заснованости библиотекарства. Постоји ли библиотечка наука, или је библиотекарство само скуп вештина усме-

¹ Т. Martelanc, *Status knjižničarja in profesionalizacija stroke*. Ljubljana 1989.

рених на решавање одређених практичних проблема везаних за књиге и информације? Одмах да кажемо да су у нашој стручној литератури оваква питања изузетно ретко постављана и расправљана. Изузетак чине радови проф. Бранка Кнежевића, који је, по нашем мишљењу с правом, указао да библиотекарство, као погодно подручје за научно-истраживачки рад применом библиометријских и општенаучних метода, може и мора не само да оформи теоријску основу библиотекарства него и да допринесе укупном корпусу науке и посебно науци о информацијама: „Наука о библиотекарству, као саставни део науке о информацијама и њено професионално и научно признање, зависи од самих библиотекара и њихових садашњих и будућих истраживања. Резултати тих истраживања морају бити усмерени на развој снажне теоријске структуре и практичнога знања. Истраживања морају спроводити оспособљени и школовани кадрови, уз програмску подршку нових технологија. Научно-истраживачки рад у библиотекарству је конјунктиван у односу на све врсте библиотечких служби, те је важан део социјалних комуникација. Обзиром да је библиотекарство врсни појам роднога појма науке о информацијама, његова област истраживања је много шира од оквира традиционалнога библиотекарства.”¹

У светској литератури постоје бројни радови који расправљају о природи библиотекарства и могућности његовог теоријског утемељења. Посебно су инспиративни они аутори који библиотекарство виде као *социјалну еписџемологију*, постулирану као теорију о методама и темељима људског знања, посебно у односу на границе, вредност, применљивост и коришћење знања унутар друштва или културе. Тако, на пример, Џозеф Нитецки библиотекарство сагледава као тродимензионално:

– на искуственој, процедуралној равни, оно се састоји од библиографски организованих комуникационих медија или носилаца знања (књиге, часописи и друге публикације) који су доступни корисницима, а изражава се кроз разноврсне библиотечке операције;

– на контекстуалној равни реалност библиотекарства се тумачи у смислу значења или садржаја дела презентованог у публикацији. Улога библиотекара дакле није само да осигура приступ публикацијама, већ и садржају тих публикација;

– на концептуалној равни библиотекарство се темељи и промишља у смислу сталног мењања односа између постојећег (датог) и новог аспекта људског сазнања, док се природа основних библиотечких функција одређује у правцу остваривања идеје о друштвеној потреби прикупљања, организације и дисеминације забележеног (публикованог) знања.²

¹ Б. Кнежевић, *Библиоџекарство као научна дисциплина*. У: Библиотекар, Београд 1992/93, стр. 19.

² J. Nitecki, *Metaphors of Librarianship : a suggestion for a metaphysical model*. U: Journal of Library History, 14, 1979.

Према Џеси Ширу, бављење знањем у библиотекарству има два циља:

– разумевање језика комуникацијских процеса и његове улоге у процесу преноса знања и

– изградњу релевантног и ефикасног апарата за проналажење забележеног знања, јер се само на тај начин могу поставити и одржавати библиотечко-информационе службе.

Ево како Шир графички представља специфичност професионалне улоге библиотекара у посредовању знања:¹

Ако се у овом правцу обезбеди теоријско утемељење библиотекарства, лакше се може разумети и професионална одговорност библиотечко-информационе делатности. Она се састоји у обезбеђивању слободног приступа до знања и информација. Као што је записано у документима Унеска, информација није само национални ресурс од животног значаја за друштвени и економски развој већ и средство друштвене комуникације и зато сваки грађанин треба да зна да има право на информацију коју тражи, без обзира на то да ли се ради о стручном усавршавању, извршавању социјалних обавеза или читању из разоноде.

б) Из систематске теорије проиходи и стручни ауторитет као други атрибут професионализма. За задовољавање разноврсних потреба људи се обраћају професионалцима који имају теоријски и методолошки заснован ауторитет у одређеној области. У том смислу

¹ J. Shera, *The Foundation of Education for Librarianship*. New York 1972, стр. 206.

професионалац има монопол стручне експертизе у решавању стручних проблема. Уз ауторитет се везује специфична професионална самосвест, али и друштвена одговорност. Ово је доста очигледно у случају професија као што су лекари, судије или војници, које непосредно задиру у лични живот појединца. Библиотечко-информациони стручњаци не одлучују директно о животу или смрти, већ спадају у професије које помажу и услужују. Међутим, без њихових производа и услуга (информација којима се чувају и преносе тековине људског знања и искуства) не би били могући образовање и обука других професија нити очување континуитета и квалитета њиховог рада и развоја.

Да би се успоставио стручни ауторитет, неопходно је прецизно идентификовати, омеђити и дефинисати подручје или домен једне професионалне области. Када се ради о библиотечко-информационој професији, чини нам се да је довољно прецизна и прихватљива дефиниција коју је дао Расел Боуден, који се у оквиру Ифле највише бавио овом проблематиком:

Одредиши/предвидеши, подстицаши и задовољши информационе потребе постојећих и потенцијалних корисника кроз стварање и функционисање система за изградњу, синтезу, прикуљање, категоризацију, чување, обезбеђивање доступности, изражавање, интеракцију и презентацију информација из свих медија и личних извора, на економски ефикасан начин, и тако убрзати пројек информација за подстицање привредног и социјалног развоја овореног друштва.

Информација је дефинисана у најширем смислу и подразумева податке, чињенице, представе, идеје, мишљења и културне вредности, у различитим медијима – штампаној форми, аудио-визуелним медијима, електронском облику, укључујући лично знање и стожашње изворе и референце.¹

в) Сада долазимо до трећег атрибута професионализације. Реч је о постојању одређених друштвених и нормативних (правних) претпоставки за обављање делатности. На њима се темељи и теорија делатности и стручни ауторитет. Тиме се успоставља могућност да се јавно, преко друштвених норми и обавеза, уреди и озакони друштвени статус професије. Тако је, на пример, сам приступ професији правно и законски регулисан кроз систем школовања, диплому, стручну праксу, стручне испите и слично. Ове друштвене норме обезбеђују квалитет делатности, спречавају шарлатанство и утемељују професионални ауторитет и аутономност.

У вези с овим критеријумом професионализације може се уочити да су у библиотечко-информационој делатности запослени људи раз-

¹ R. Bowden, *Image, Status and Reputation*, U: *The Status, Reputation and Image of the Profession*. München, Paris 1994, стр. 32.

личитих стручних профила. Ова отвореност позива произилази из богатства, разноврсности и отворености људског знања и искуства и стога не би смела да буде препрека већ подстицај професионализације библиотекарства. Међутим, све специјализације унутар библиотекарске професије као генеричког појма (библиографи, археографи, конзерватори, информатичари и сл.) требало би да повезује јединствена социјална мисија у обезбеђивању доступности до ризница људског знања и искуства.

г) С тим у вези је и четврта претпоставка професионализације, а то је постојање и прихватање специфичних норми, вредности и симбола професије. Оне су природна последица заједничких интереса, сличног социјалног статуса и начина живота. Сама по себи формира се одређена супкултура професије, па ће тако чак и у слободном времену лекари углавном причати о болести и лечењу, судије о криминалу и правди и слично. Можда библиотекарима никада неће достићи њихов степен професионализације, али, у најмању руку, имаће много лепших и отворенијих заједничких тема!

д) Стижемо напокон и до етичког кодекса као претпоставке за професионализацију. Под њим се подразумева скуп начела које поставља појединац или заједница да би се на основу њих људски поступци могли вредновати као добри, лоши или морално индиферентни. Кодекс библиотечко-информационе делатности требало би да обухвати однос библиотекара према властитом послу (знању и информацијама), према корисницима и према другим колегама.

У свету постоје бројни библиотекарски кодекси, док смо се у нашој земљи углавном задржали на формирању бројних комисија које би требало да се позабаве овом проблематиком. Потписник ових редова, као млад библиотекар, предложио је један могући кодекс и саопштио га на саветовању одржаном 1989. године у Библиотеци Матице српске под насловом *Стављање библиотечких радника и нека етичка питања библиотекарске струке*. Као узор је коришћен вероватно најчувенији професионални кодекс – Хипократова лекарска заклетва. Слободни смо да овде поновимо поменути кодекс, не као готово решење, већ као могућност и подстицај за даље размишљање:

1. У часу кад ступам међу чланове библиотечке струке обавезујем се да ћу се ставити у службу знања и универзалног људског права на образовање.

2. Свој ћу позив обављати савесно и доследно, поштујући значај књига и информација за духовни и материјални развој човечанства.

3. Залагаћу се за слободан пројек идеја и информација и супротивставити се свим настојањима група и појединаца за цензурисањем библиотечке грађе.

4. Моја ће прва брига бити испуњеност и задовољеност потреба корисника. Трудићу се да пружим стручне, јасне, брзе и љубазне одговоре на сваки захтев корисника.

5. Залагаћу се за деловорни учинак свој рада, при чему ће ми мера овог учинка бити не само мој уложени труд, већ постигнућа дослушности информација.

6. У обављању својих дужности према кориснику, на мене неће утицати обзир вере, нације, расе, политичке, класне и социјалне припадности. Штетићу право сваког корисника на приватност у погледу изражене или добијене информације и библиотечке грађе.

7. Са својим колегама библиотекарима сарађиваћу на начелима солидарности, узајамне помоћи и поштовања. Моји лични интереси не могу ићи на рачун колега, корисника или власити институције.

8. Трудићу се свим својим силама да одржим елементе традиције библиотекарске струке и да сачувам деловорност библиотекарског позива.

9. Бићу спреман за социјално учење и усавршавање и деловоран за нове технологије и нове људске потребе.

10. Ово изјављујем слободно, позивајући се на своју част и понос.

Уместо закључка, желимо да истакнемо да се библиотекарство у ери информација и комуникација налази на прагу своје нове ренесансе. Отуда произилазе и могућности и шансе и неопходност даље професионализације библиотечко-информационе делатности. При томе је ипак потребно указати на скривену опасност да професионализација појача затвореност и бирократизованост појединих наших библиотека, то јест да се неопходни стручни ауторитет искористи као монопол моћи над знањем и информацијама. За добро обављање својих племенитих и одговорних задатака, савремени библиотекар мора познавати библиотечко-информационе методе и технике, али исто тако у свом раду треба да види и сталан подстицај за оплемењивање властитог додира са науком и културом.

ПОТРЕБЕ КОРИСНИКА И РАЗВОЈ БИБЛИОТЕКА

Поруке Умберта Ека

Библиотеке постоје ради задовољавања потреба корисника. На први поглед може нам се учинити да ова мисао не открива неку новост ни библиотекарима ни читаоцима.¹ Међутим, детаљнијим разматрањем може се показати да изречени став о разлогу постојања библиотека није ни баналан ни очигледан.

Један познати историчар почињао је своја предавања о историји Енглеске речима: „Господо, Енглеска је острво!” Очигледно је да постоји велика разлика између обичног изрицања познате чињенице да је Енглеска острво и интерпретације историје те земље у светлости наведене чињенице.

Слично је и са интерпретацијом историје библиотека у светлости става да библиотеке постоје ради корисника. Разлози за запостављање корисника могу бити многобројни и разноврсни. Веома добар повод за размишљање на ову тему може бити роман Умберта Ека *Име руже*.

Иако је објављена још 1980. године и убрзо постала светски бестселер, ова књига ретко је коментарисана у стручној библиотекарској литератури. Тек 1991. године Џефри Гарет објавио је запажен есеј о *Имену руже* као критици библиотекарске теорије и праксе, указавши на неколико суштинских моралних и професионалних тема, изазова и дилема које покреће Еков роман.²

Радња романа збива се почетком 14. века у великом манастиру на падинама Апенина, где учени енглески свештеник-детектив Виљем од Баскервила покушава да размрси серију убистава која су на мистериозан начин повезана са манастирском библиотеком. Виљем трага за забрањеном књигом која ће се показати као кључ загонетке, покушавајући најпре да дешифрује замршене класификационе и смештајне

---

¹ У библиотечкој теорији и пракси појмови *чишалац* и *корисник* употребљавају се као синоними. У последње време, под утицајем ширења нових информатичких медија и технологија, преовлађује појам *корисник*.

² J. Garret, *Missing Eco : On Reading The Name of the Rose as Library Criticism*, *The Library Quarterly*, October 1991.

шеме недоступне библиотеке-лабиринта. Не успевајући да разуме сложене и скривите моделе устројства и функционисања библиотеке, он закључује да проблем није у његовој моћи расуђивања, већ у чињеници да свемоћни библиотекари своја сазнања користе да би ризнице библиотеке заштитили од непожељних корисника. Улогу централног негативца Еко ће доделити управо једном таквом библиотекару, остарелом и слепом монаху Хорхеу од Бургоса. На крају романа откриће се да је Хорхе отровао тајанствену забрањену књигу (реч је о легендарном изгубљеном другом делу Аристотелове *Поетиике*, расправи о смеху и хумору), користећи је као оружје које доноси сигурну смрт сваком монаху који је дотакне и тако прекрши строга правила о доступности библиотечких збирки. Сторија се завршава Хорхеовим манијакалним прождирањем јединог примерка забрањене књиге, док његов последњи корисник, Виљем од Баскервила, беспомоћно узвикује: "Али ја желим ту књигу". У спектакуларном финалу, величанствена библиотека до темеља изгори, а запалиће је нико други до њен тобожњи принципијелни и одани чувар и заштитник, библиотекар Хорхе.

У *Имену руже* Еко излаже два супротна виђења улоге књига и библиотека. За Виљема од Баскервила, демократичног припадника фрањевачког реда, визионара, критичара схоластичког догматизма, књиге и библиотеке су оруђа разума и метода. Оне су носиоци просвећености и промена, израз насмејаног, живог погледа сумње у окамењене истине и беживотне ауторитете. Без обзира колико су људске моћи скромне и ограничене, књиге су најбоља сведочанства разумских напора да се пронађу објашњења природних и људских збивања и да се у њима открију и смисао и лепота.

С друге стране, Еко развија парадигму библиотеке као недоступне суме знања. То знање може се очувати само ако се спречи да ико, па и сами монаси до њега допру. Библиотека је настала према нацрту који је током векова остао неприступачан. Једино библиотекар има право да се креће по лабиринту књига, он једини зна где да их нађе и куда да их врати. По смештају књиге, по ступњу њезине неприступачности, библиотекар зна коју врсту тајни, истина или лажи књига садржи и само он одлучује како ће је, када ће је и хоће ли је додати монаху преписивачу: "Због тога што нису све истине створене за свачије уши, не може све лажи богобојазна душа препознати као такве, а редовници, напокон, у скрипторију бораве да би привели крају тачно назначено дело, ради којег морају читати одређене, а не друге књиге, и то не како би се поводили за сваком безумном радозналешћу која их обузме, било због слабости духа, било због охолости, било по ђаволском наговору (...) књига је крхак створ, с временом се троши, страхује од глодара, од невремена, од невештих руку. Да је стотинама и стотинама година свако могао слободно дирати наше рукописе, већина њих више не би постојала. Библиотекар их дакле брани не само од човека, него

и од природе, те свој живот посвећује томе рату против сила заборавља, непријатеља истине.”¹

Очигледно је да само они који могу доћи до свих књига имају апсолутни монопол над поседовањем и тумачењем истине. У оваквом моделу библиотекар није у служби корисника, већ је оруђе власти и моћи, самозваних носилаца истине и поретка.

И данас, у ери неслућених техничких новотарија, проблеми које покреће *Име руже* за библиотекарске су једнако актуелни: питање селекције и цензуре информација, конфликт између принципа чувања и опште доступности документа, образовање библиотекара, епистемологија библиотекарских услуга, способност библиотекара као професије да, уз ослобађајућу моћ хумора и самоироније, схвате и разреше амбивалентности инхерентне њиховој позицији посредника између књиге и читалаца.

Препоручујући Еков роман као незаобилазно штиво за сваког коме је библиотекарство позив или судбина, враћамо се нашој полазној теми и назначујемо неке од проблема које ћемо у даљем току рада поближе размотрити.

Потребно је најпре дефинисати сам појам потреба. Проблематизовање овог појма водиће нас до следећих питања: Како потребе настају и како се развијају? Које су специфичности потреба корисника библиотека? На који начин се те потребе артикулишу и манифестују? Која је улога библиотекара у артикулацији потреба корисника? Да ли је могуће и субјективно и објективно мерити нивое артикулисаности и испуњености потреба корисника библиотека? У каквој су релацији потребе корисника и развој библиотека?

Очигледно је да постоји велики број и теоријских и практичних проблема које смо овде поменули и покренули. Сматрамо да ће разумевање смисла и значаја поменутих питања бити задатак важнији од било каквог аподиктичног одговора на било које од њих.

Циљеви и задаци истраживања потреба корисника

Појмом људских потреба обично се дефинише неки други појам, док се он сам веома ретко проблематизује, јер се претпоставља да је његово значење очигледно. Појам потреба који користе политичка економија, социологија и психологија, полазећи најчешће са индивидуално-психолошког становишта, подразумева да потреба изражава извештан недостатак, немање, празнину коју треба поунити и која је као таква узрок одређене индивидуалне акције или друштвене праксе. За-

¹ U. Eco, *Ime ruže*, Zagreb 1990.

ступа се најчешће позиција субјективизма потреба. Потребе се супстанцијализују, то јест схватају као непроменљиве.

Мањкавост ове позиције лежи у неувиђању да су потребе истовремено и објективне, друштвено условљене одређеним начином живота, детерминисане степеном развоја производних снага друштва и друштвеним односима. Потребе се могу разумети само као динамичка категорија, у процесу настајања, прилагођавања и развоја.

Људске потребе и предмети тих потреба представљају две стране једне исте целине. Корелација и узајамност потреба и предмета састоји се у следећем: потреба се увек односи на неки конкретан предмет или предметно деловање. Предмети остварују потребе, као што, обрнуто, потребе остварују предмете.

Потребе треба разумети као динамички однос човека према свету који има следеће димензије:

а) интериоризација (стално присвајање и апсорбовање извесних објеката из своје околине у циљу опстанка и развоја);

б) екстериоризација (пројектовање и објективирање чулних, физичких и интелектуалних моћи у своју околину). Потребе су физичко-психолошки, објективно-субјективни односи човека и његове околине. Објективан карактер потреба састоји се у томе што су извесни предмети нужни за опстанак и развој. Истовремено, потреба је субјективно психичко стање које појединац доживљава као мотив својих активности.

Да би ова унеколико апстрактна размишљања конкретизовали, послужимо се примером процеса читања. Писац који објави неку књигу жели да извесну поруку пренесе својим читаоцима – саговорницима. Књига почиње да постоји и живи тек од тренутка кад је прочитана. Она је предмет потреба читаоца и ступа у егзистенцију тек чином коришћења, то јест читања-разумевања. Као што каже Жан-Пол Сартр, операција писања подразумева операцију читања. Из уједињеног напора аутора и читаоца настаје дело човековог духа.

Читати значи комуницирати. Од тренутка када се дело објави, писац не може да контролише пут којим ће дело поћи, не може руководити читањем и тумачењем. Он шаље поруку преко дугог ланца посредника. Једну од најважнијих карика у ланцу посредовања представљају библиотеке и библиотекари.

Психолошко и социолошко разумевање читања има задатак да проучи читање са аспекта потреба читаоца. Као што пише Никол Робин, традиционална психологија дефинише мотивацију као скуп потреба и циљева који се могу навести у циљу формулисања одређеног понашања. Међутим, мотивација је нешто што се стално мења. Нису само потребе непрекидно подложне променама, већ и циљеви којима су праћене ове потребе.¹

¹ Н. Робин, *Читање*, Култура, 20, 1973.

Подела корисника према доминантним потребама може се начинити у оквиру који предлаже Робер Ескарпи. Реч је о његовој подели на такозвано функционално и нефункционално читање.¹

Функционално читање повезано је са научним, техничким и стручним делатностима. Оно пре свега изражава друштвену поделу рада. Реч је о уџбеницима за све нивое школовања, стручној и научној литератури.

Нефункционално читање поред лепе књижевности обухвата и све оне књиге које задовољавају непрофесионалне, релативно слободне читалачке потребе.

Информационе потребе с обзиром на садржај могу се поделити у четири категорије:²

1. Социјалне или прагматичне информације, потребне за сналажење у свакодневном животу у одређеној средини,
2. Рекреационе информације, које задовољавају рекреационе и културне потребе и интересе појединаца,
3. Професионалне информације, потребне да би се компетентно деловало у пословној и стручној средини,
4. Едукационе информације, које одговарају захтевима школских и образовних институција.

Ако се однос корисник – библиотека разумева са аспекта комуникационог процеса у којем је обједињено и узајамно условљено стваралаштво, његово преношење и утицај на друштвени развој, може се уочити да се он испољава у два основна вида – као комуникација одређена човековим информационим потребама и као комуникација изазвана његовим културним потребама.

Савремени научни и технолошки развој пред библиотекаре поставља захтев за претварање традиционалних библиотека у информационе центре. Ако се библиотека схвати као јединица информационе структуре друштва, она се мора активно укључити у одржавање и репродукцију друштвеног организма. Репродукција друштва, са аспекта коришћења информација и знања, може бити проста и проширена.

Проста репродукција своди се на пренос знања са генерације на генерацију. Едукациони аспект библиотека има своју традицију од самих почетака библиотекарства.

Проширена репродукција друштва своди се на ширење научних спознаја и њихову примену у друштвеном животу. У том концепту библиотеке су део научноистраживачког система и задовољавају универзалну потребу за знањем. Корисници библиотека будућности све више ће захтевати од библиотеке да омогући временско и просторно

¹ R. Eskarpi, *Sociologija književnosti*, Zagreb 1970.

² Ђ. Mesić, *Informacijske potrebe građana i uloga narodne knjižnice*, Dvanajsta skupščina Zveze društev bibliotekarskih delavcev Jugoslavije, Ljubljana 1989.

приближавање најкреативнијих достигнућа људског рода свакодневном животу.

Ако смо на овај начин скицирали улогу библиотеке у задовољавању информационих потреба корисника, запитајмо се шта је са задовољавањем културних потреба и самообразовањем?

Блиске су нам идеје Жоржа Димаздијеа о новој улози библиотека у демократској цивилизацији самообразовања.¹ Самообразовање је систематско образовање које се стиче по властитој иницијативи. Ово образовање мора бити слободно и перманентно. Знање стечено у традиционалној школи застарева пре него што свршени ученици стигну да га примене, а раскорак између културе стечене у школи и оне какву доживљавају, постаје све очигледнији. Отуда проистиче идеја о непрекидном самообразовању. Задовољавање културних потреба и перманентно самообразовање у средиште пажње доводи библиотеке. Библиотекари све више постају аниматори перманентног образовања у друштву у коме ће стицање нових знања и упознавање са културним вредностима постати обавеза за све. У новој перспективи демократске цивилизације појединац ће, уз поменуте друштвене претпоставке, поново постати одговоран за властити културни развој.

Из свега што је досад речено, може се закључити да библиотека мора постати активнија друштвена институција. Њена улога усмерена је на самообразовање, пружање и преношење информација и задовољавање културних потреба корисника.

Научно-технолошки развој и развој нових културних потреба објективно захтева и развој и прилагођавање библиотека. Друштвене промене утицаће на артикулацију и стварање нових, квалитативно другачијих потреба корисника.

Размотримо сада каква је улога данашње библиотеке у артикулацији и обогаћивању корисникових потреба. Ако гледамо из перспективе развоја који смо скицирали, одмах да кажемо: чини нам се да смо још далеко од захтева које би библиотеке будућности требало да испуне.

Са становишта библиотекарства, постоје два начина артикулације корисникових потреба. То су начини који произилазе из друштвеног окружења и артикулација потреба која се обавља у самим библиотекама. У претходном делу рада било је речи о неким факторима везаним за друштво. Сада ће нас занимати какав је став библиотекара према потребама корисника. Покушаћемо да осветлимо одговорност библиотекара за садржај, ниво и организацију читања и на развој информационих потреба корисника.

Социолошка и психолошка истраживања ових проблема наилазила су на бројне тешкоће и ограничења. Неке од њих су и принципијелне

¹ Ж. Димаздије, *Књига и перманентно образовање у Француској*, Култура, 20, 1973.

природе. Тако, на пример, Џон Благден у књизи *Да ли су нам библиотеке заиста потребне* разматра следећу аргументацију:

1. Не може се истраживати у библиотекарству, због неодређености предмета и метода истраживања.

2. Ако је то и могуће:

а) То не може да се зове научним истраживањем,

б) Не може се генерализовати на било коју другу библиотеку или ситуацију.

3. Ако се резултати истраживања ипак генерализују, други их неће моћи разумети.

4. Ако их и разумеју, неће их моћи прихватити.

5. Ако их и прихвате, сами себе ће обманути јер неће моћи тако и да раде.

Благден ипак препоручује више истраживања у библиотекарству, уз пуно уважавање методолошких потешкоћа на које указује наведена аргументација.

Ако се ипак одважимо да изнесемо генералне ставове о истраживању у библиотекарству, рекли бисмо да чак и када је истраживана релација библиотекар – корисник, запостављана је димензија корисник – библиотека (библиотекар).

Зато сматрамо да би будућа истраживања која полазе од потреба корисника морала да имају следеће циљеве и задатке:

Циљеви

а) боље разумевање протока информација и релације *извор информација – библиотека (библиотекар) – корисник*,

б) евалуација укупне делатности библиотеке као информационог и комуникационог система,

в) успешније обављање библиотечко-информационе делатности,

г) превазилажење тешкоћа корисника у коришћењу свих информационалних потенцијала библиотеке,

д) помоћ библиотекарицама у непосредном раду са корисницима и у укупној библиотечкој политици,

ђ) подстицање и развој нових читалачких и информационалних потреба.

Задаци

а) утврдити које су потребе, мотиви или разлози због којих корисник долази у библиотеку,

б) како корисници најчешће долазе до информација, које су врсте и каквог квалитета пружене информације, колико су корисници задовољни структуром библиотечких збирки и услуга,

в) колико времена корисници потроше у тражењу литературе и како се сналазе у употреби информационалних инструмената у библиотеци,

г) колики је степен слободе комуницирања са библиотекарицама,

д) које су тешкоће корисника у раду у библиотеци:

– објективне тешкоће – организација библиотеке, услови рада, број места у читаоници, цена репрографских услуга, непостојање аутоматизоване обраде и дисеминације информација, радно време библиотеке и сл.

– субјективне тешкоће – образовање корисника за рад у библиотеци, став библиотекара према кориснику,

ђ) какву би библиотеку корисник желео.

Сматрамо да би систематска истраживања корисничких потреба у нашој земљи могла показати да постојећа библиотечко-информациона делатност није у стању да задовољи информационе потребе свих корисника и тако буде информациона основа развојне стратегије друштва.

Једно од најзначајнијих истраживања у нашој земљи чији су резултати битни за нашу основну тему спровео је Владимир Јокановић.¹

Циљ истраживања је био да се сагледа и упореди ниво и природа васпитне и шире друштвене функције библиотека и укаже на могуће правце и домете унапређења тога рада.

Аутор је поставио и истраживачким резултатима доказао три посебне и једну главну хипотезу.

Посебне хипотезе су биле следеће:

а) ефекат усмерене информације условљен је типом корисника,

б) ниво образовања корисника утиче на избор литературе и карактер усмерене информације,

в) природа и ниво комуникације са библиотекаром условљени су типом корисника.

Главни резултат истраживања био је да су типом корисника непосредно детерминисани: мотиви уписа у библиотеку, избор литературе, интензитет читања, усмерена информација и ниво и природа комуникације са библиотекаром. Овај резултат водио је до општег закључка да је развој народних библиотека код нас у директној зависности од захтева и потреба читалаца и развоја друштва. Та чињеница условљава све сложенију и комплекснију функцију библиотекара и потребу за његовим перманентним образовањем и стручним усавршавањем, познавањем потреба друштвене средине и самих читалаца, како би могао брзо пружити адекватну информацију свим структурама читалаца.

Желели бисмо да ипак укажемо на један могући недостатак наведене концепције. Ради се о закључку истраживања у којем се тврди да је развој библиотека у директној зависности од захтева и потреба читалаца. Иако је овај став тачан, појмове "захтев" и "потребе" потребно је ближе одредити и схватити их у динамичком смислу.

¹ В. Јокановић, *Савремени библиотекар и читалац*, Београд 1983.

Ако се то не учини и не укаже на сву сложеност субјект-објект релација у којима се потребе артикулишу и у којима се формирају квалитативно нове потребе, разматрана концепција може послужити као алиби за пасивност и инертност библиотекара и запостављање читалаца! Иновације и унапређења библиотечно-информационог рада могу наићи на отпор који ће се правдати тиме што за њих не постоје захтеви и потребе корисника.

Библиотеке су попут живих организама и у њима је увек актуелан став да библиотечка понуда ствара потражњу, то јест да утиче на артикулацију потреба корисника и формирање нових квалитативних потреба.

Отуда на самим библиотекама, односно библиотекарима, лежи понајвећа одговорност за развој библиотечно-информационе делатности, промену друштвеног статуса библиотека и промену односа према вредности и важности библиотекарског посла.

Закључно разматрање

Слажемо се са мишљењем Доналда Уркхарта да постоји још много библиотекара који у својој иначе корисној страсти за сакупљањем и чувањем грађе превиђају прво начело библиотекарства, да су библиотеке за кориснике. Пропусти у задовољавању корисникових потреба по правилу нису непосредно уочљиви, али сасвим сигурно узрокују будуће коришћење библиотечких потенцијала и општи однос према библиотеци.¹

С друге стране, задовољени захтеви рађају нове. Постоје различити теоријски приступи проблему утицаја библиотекара на читаоца и његова интересовања. Док неки наглашавају да читалац жели да буде свој господар а не оруђе у рукама библиотекара, ма како овај био учен, други истичу да се "руковођењем читањем" у великој мери може утицати на читалачки укус. Истина је, као и обично, негде на средини. Читаоцу се мора оставити слобода избора, али се мора радити и на богаћењу библиотечке понуде и стварању нових читалачких и информационих потреба.

У библиотекарској теорији и пракси много више пажње мора се поклонити потенцијалним корисницима, поготову ако се узме у обзир чињеница да је у нашој земљи у библиотеке учлањено свега 10% популације. Са аспекта развоја потреба, основни циљ библиотечно-информационог система треба да буде преображај потенцијалних корисника у актуелне и актуелних у задовољне кориснике.

¹ D. Urkhardt, *Načela bibliotekarstva*, Rijeka 1986.

Научни, технолошки и културни цивилизацијски развој несумњиво ће утицати и на развој библиотека и на развој потреба библиотечких корисника. Међутим, библиотеке не могу и не смеју чекати будућност скрштених руку. И на нивоу садашњих информационих и културних потенцијала библиотеке се морају више ангажовати на стварању и артикулисању потреба корисника и тако допринети убрзанијем ходу будућности.

ОБИМ И СТРУКТУРА БИБЛИОТЕЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ У ВОЈВОДИНИ

(Резултати истраживања)

Увод

Истраживање *Обим и структура библиотечке делатности у Србији* започето је 1989. године као заједнички пројекат Народне библиотеке Србије, Библиотеке Матице српске и Народне и универзитетске библиотеке Косова. Основни циљ истраживања био је да се емпиријским путем дође до релевантних показатеља о обиму и структури библиотечке делатности у Републици и формира аутоматизована база података о свим типовима библиотека. Прецизирање циљева и задатака истраживања, формирање стручног тима и израда инструментална истраживања, објављено је у првој половини 1989. године (на састанцима у Београду, Аранђеловцу и Новом Саду).

Као основни инструмент истраживања обима и структуре библиотечке делатности коришћен је анкетни упитник. Да би се сагледале специфичне карактеристике сваког типа библиотека, сачињено је 8 врста упитника – за матичне библиотеке, огранке, месне библиотеке, библиотеке са универзалним фондом у радним организацијама, библиотеке основних школа, библиотеке средњих школа, високошколске библиотеке и специјалне библиотеке.

До краја 1990. године довршено је прикупљање података и контрола приспелих упитника. Паралелно са овим пословима, Народна библиотека Србије прикупљала је понуде за аутоматску обраду података и дефинисала програмске захтеве које мора испуњавати рачунарска апликација. Предвиђено је да се база података са одговарајућом програмском подршком за претраживање, испис и ажурирање информација о мрежи библиотека у Србији инсталира на персоналним рачунарима. Почетком 1991. године урађен је програм који подржава унос података за општинске матичне библиотеке и започета израда апликације за формирање тезауруса којим се постиже прилагођавање унетих података разноликим модусима претраживања и информисања. Међу-

тим, показало се да су исувише кратки планирани рокови за изградњу базе података и софтвера који би задовољио сложене захтеве стручног тима у погледу излазних информација о библиотекама.

Стога је Библиотека Матице српске „ручно“ обрадила основне показатеље стања мреже библиотека у Војводини. Када буде завршена компјутерска обрада података, биће могуће продубљеније и детаљније анализе свих параметара који су обухваћени истраживањем.

У Војводини је на крају 1989. године било више од 900 библиотека и библиотечких јединица. Библиотечку мрежу у Покрајини чиниле су: Библиотека Матице српске, 44 општинске народне библиотеке са око 260 огранака, 40 високошколских и научних библиотека, око 150 библиотечких јединица и ИНДОК служби радних организација и преко 400 библиотека основних и средњих школа.

Иако је циљ истраживања био да се обухвате све библиотеке на подручју Војводине, у томе се није потпуно успело, мада су упитници послати на време и у довољном броју. Томе је разлог како у чињеници што су матичне службе у народним библиотекама недовољно развијене и организоване, тако и у недовољном броју стално запослених стручних библиотечких радника, нарочито у школским и специјалним библиотекама. Тако, на пример, преко 40% основних школа није достављало тражене податке и након три ургенције Библиотеке Матице српске и Педагошког завода Војводине, са којим је иначе остварена добра сарадња на овом пројекту. И поред тога, процењујемо да је истраживањем обухваћено око 85% свих библиотека у Војводини, па се изнети закључци могу сматрати у великој мери сигурним. Прикупљени су подаци о 726 библиотека на близу 6.000 страна упитника, што представља солидну документациону основу за континуирано праћење рада и развоја библиотечке мреже.

Праћено је девет основних група индикатора стања библиотечке делатности:

1. Карактеристике мреже библиотека;
2. Библиотечки простор;
3. Техничка опремљеност;
4. Структура библиотечких фондова;
5. Коришћење фондова;
6. Социо-професионална структура корисника;
7. Стручна и општа организованост библиотека;
8. Карактеристике библиотечког кадра;
9. Финансирање библиотечке делатности.

Параметри стања библиотечке мреже у Војводини са краја 1989. године изложени су по типовима библиотека.

Основни подаци о обиму и структури фондова библиотека у Војводини сведоче о богатству и разноврсности њихових ризница. У збиркама Библиотеке Матице српске налазило се преко 2,4 милиона публикација. Фондови народних библиотека садржавали су преко

3.400.000 књига и годишње се просечно увећавају за око 80.000. У високошколским библиотекама било је 672.000 књига и 16.724 наслова периодике, од којих 4.818 текућих наслова.

Библиотеке основних школа које су доставиле податке за истраживање имале су на крају 1989. године 1.232.918 књига у ученичком и 292.892 књиге у наставничком фонду, уз 2.761 наслов периодичних публикација. У средњошколским библиотекама било је 718.647 књига и 2.246 наслова периодике. Специјалне библиотеке бројале су 278.773 књиге и наслова периодике. У војвођанским библиотекама радило је укупно 1.140 радника – 150 у Библиотеци Матице српске, 441 у народним библиотекама и огранцима, 78 у високошколским, 30 у основношколским, 98 у средњошколским, 56 у специјалним и 12 у библиотекама радних организација са универзалним књижним фондом.

Очигледна је потреба да се овај богати информациони, документациони и кадровски потенцијал обједини, повеже и трансформише у јединствен, кооперативан и аутоматизован библиотечко-информациони систем Републике Србије.

Општинске матичне библиотеке, библиотечки огранци и месне библиотеке које нису у саставу општинских матичних библиотека

Истраживање обима и структуре библиотечке делатности у Србији обухватило је целокупну мрежу народних библиотека у Војводини. Мрежу чине 44 општинске матичне библиотеке, 216 библиотечких огранака и 41 месна библиотека која није у саставу општинских матичних библиотека.

За потребе истраживања сачињене су три врсте упитника:

1. Упитник за општинске матичне библиотеке (састоји се од 101 питања, а она су сврстана у 15 група),
2. Упитник за стациониране библиотечке огранке општинске матичне библиотеке у седишту општине и насељима (51 питање сврстано у 10 група) и
3. Упитник за месне библиотеке које нису у саставу општинске матичне библиотеке (56 питања сврстаних у 12 група).

У даљем тексту неће се посебно раздвајати месне библиотеке које нису у саставу општинске матичне библиотеке од библиотечких огранака општинске матичне библиотеке. Оправдање за то налазимо у чињеници да се обављање библиотечке делатности у месним библиотекама не разликује од рада огранака матичне библиотеке.

Разлике које постоје у погледу статуса и начина финансирања, у општинама где месне библиотеке нису у саставу матичних библиотека (Алибунар, Зрењанин, Панчево), не утичу на другачије функционисање делатности, јер је у једнаком интересу матичних библиотека спро-

вођење матичних функција, у складу са Законом о библиотечкој делатности („Сл. гласник Републике Србије”, број 6/90).

Обим прикупљених података, као и очекивање скорашње свеобухватне компјутерске обраде података, условили су да за ову прилику обрадимо следеће податке:

1. Књижни фонд;
2. Број књига по језичкој структури;
3. Врсте инвентара и каталога;
4. Коришћење књига;
5. Корисници;
6. Библиотечки кадар;
7. Простор за смештај и рад библиотека.

У фондовима народних библиотека у 1989. години било је 3,358.961 књига. Пет највећих библиотека, у Новом Саду, Сомбору, Суботици, Зрењанину и Панчеву поседује 1,341.075 књига, што износи чак 39,92% књига у збиркама народних библиотека у Војводини. Шест народних библиотека, које могу да понуде читаоцима више од 90.000 књига, располажу са укупно 653.916 књига или 19,47% књижног фонда. То значи да дванаест, од укупно 44 матичне библиотеке, има 59,39% књига. Следећих 11 библиотека располаже са још 21,26% односно 714.097 књига, а то опет значи да је у преостале 22 библиотеке само 19,35% књига. Када је у питању структура књижног фонда по језицима народа и националних мањина Војводине, прикупљени подаци показују да је 2,522.013 (76,67%) књига на српском језику, 551.257 (16,56%) на мађарском језику, 37.168 (1,12%) књига на словачком језику, 34.763 (1,04%) на румунском језику и 7.120 (0,21%) књига на русинском језику. На осталим, пре свега светским језицима, у фондовима војвођанских библиотека свега је 146.321 (4,40%) књига.

Матичне библиотеке и огранци у Војводини инвентаришу монографске публикације у складу са важећим правилима. Постоје проблеми при инвентарисању серијских публикација. Само 41% библиотека води инвентар серијских публикација. Ово стање условљено је недостатком смештајног простора па библиотеке нису у могућности да трајно чувају периодичне публикације, већ само оне из текуће године.

За потребе својих читалаца и читалаца у огранцима, матичне библиотеке израђују различите врсте каталога. Тако 42 матичне библиотеке израђују алфаветски каталог, 31 матична библиотека каталог под УДК систему, 30 матичних библиотека каталог по наслову књига за децу и 12 матичних библиотека предметни каталог. Две матичне библиотеке (Сечањ и Пландиште) у 1989. години нису израђивале ниједан од прописаних каталога. Каталог по наслову периодичних публикација израђује 15 библиотека, а стручни каталог по УДК систему 10 библиотека.

У свим народним библиотекама у Војводини у 1989. години прочитано је укупно 3,017.090 књига. То значи да је, просечно, свака књига коришћена 0,9 пута.

Број чланова био је 217.196. Анализа структуре чланства народних библиотека показује да скоро половину (45,35%) корисника чине деца до 14 година старости, затим запослени (25,26%) и ученици средњих школа (19,02%) и тек симболично студенти (4,67%), пензионери (2,03%) и земљорадници (0,73%). Народне библиотеке у знатној мери обављају функцију школских библиотека, што је, свакако, неповољно стање, узимајући у обзир опредељење да народна библиотека треба да постане библиотечко-информациони центар своје општине.

У мрежи народних библиотека у 1989. години радио је 441 библиотечки радник. Највише библиотечких стручњака радило је у матичној библиотеци и огранцима општине Нови Сад (49). Следе Зрењанин са 39 и Суботица са 37 радника, Панчево са 31 и Сомбор са 29 радника. Мање од пет библиотечких радника било је у чак 21 библиотеци. У Бачу, Бачком Петровцу и Ковачици постоји само по један стручни радник.

Са високом стручном спремом радила су 92 лица (20,86%), са вишом стручном спремом 55 (12,47%), а највише је средњошколско образовних – 278 (63,04%).

Од укупног броја библиотечких радника 334 или 75,74%, има положен стручни испит. Највише их је у Новом Саду (49), Суботици (33), Панчеву (26), Сремској Митровици, Зрењанину (по 15), Бачкој Паланци, Старој Пазови (по 13), Новој Црњи и Врбасу (по 12). У Бачу, Пландишту и Сечњу нема радника са положеним стручним испитом.

Народне библиотеке су у 1989. години имале на располагању 24.006 м² радног и смештајног простора. Просечно је то око 85 м² по библиотеци или огранку. Највише простора имала је Суботица (2.478 м²), Сомбор (1.666 м²), Врбас (1.375 м²), Зрењанин (1.198 м²) итд. Према достављеним подацима, најмањим простором располажу Тител (190 м²), Чока (165 м²), Мали Иђош (132 м²) и Ириг (104 м²).

На крају рецимо да више од 50% народних библиотека у Војводини има потешкоћа у обезбеђивању статуса предвиђеног Законом о библиотечкој делатности. Општине се, у складу са својим уверењем да то чине у циљу „рационализације и смањивања трошкова”, опредељују за организовање библиотечке делатности унутар домова културе, радничких универзитета, културних центара и сл. У таквом окружењу библиотеке имају проблеме у финансирању делатности, као и у доношењу најповољнијих стручних решења потребних за развој библиотеке.

Високошколске библиотеке

Мрежу високошколских и научних библиотека у Војводини у 1989. години чинило је 40 библиотечких јединица. Високошколске библиотеке су настајале и развијале се заједно са факултетима, институтима и вишим школама, тесно везане за наставну и научну делатност на овим институцијама. То је узрок значајних разлика у погледу статуса, организације, примене стандарда, кадровске оспособљености и опремљености за библиотечко-информациони рад.

Према подацима за 1989. годину, само пет високошколских библиотека има статус организационе јединице, док већина обавља библиотечко-информациону делатност у склопу радних заједница заједничких служби.

Библиотечки фондови високошколских библиотека имају неке специфичности услед којих пуко пребројавање јединица библиотечке грађе не даје праву слику квалитета фондова. Реч је о следећим карактеристикама:

- а) брзо застаривање библиотечких фондова;
- б) велики број уџбеника који се у релативно кратком року отписују;
- в) изузетан значај стране научне и стручне литературе, посебно серијских публикација;
- г) повећан удео неконвенционалног библиотечког материјала за чије коришћење не постоји адекватна техничка подршка.

На крају 1989. године у војвођанским високошколским библиотекама било је укупно 654.677 монографских публикација или у просеку 16.366 књига по свакој библиотечкој јединици.

Поред књига, најзаступљеније су серијске публикације – укупно 14.562 наслова, или у просеку 364 наслова по свакој библиотечкој јединици. Војвођанске високошколске библиотеке добијале су 4.818 наслова текућих часописа.

У мрежи високошколских библиотека у Војводини радило је 78 радника, и то 55 библиотекара и 23 књижничара. Са положеним стручним испитом има 54 радника, и то 42 библиотекара и 12 књижничара. Највећи број радника запослен је на Медицинском факултету (10), док у 26 библиотечких јединица ради по један библиотекар.

Упитницима су библиотечке јединице исказале и средства за набавку библиотечке грађе и средства за личне дохотке у нето износу. Утрошена средства варирају у зависности од величине библиотека и броја радника, као и од става факултета и виших школа према значају библиотечко-информационе делатности за образовни и научно-истраживачки рад.

Може се уочити да су средства за набавку литературе за примењене науке знатно већа од средстава за литературу из области хуманистичких наука.

У 40 високошколских библиотека било је укупно 6.887 м² простора намењеног за смештај фондова, читаонице и рад библиотекара и 1.400 места у читаоницама. У 1989. години просечна високошколска библиотека располагала је са 172 м² простора и 35 места за читаоце. Због сталног повећања фондова и развоја нових библиотечко-информационих садржаја и функција, стално је актуелан проблем недостатка простора.

Окретање ка задовољавању потреба корисника захтева превазилажење традиционалне троделности високошколских библиотека, у којима су одвојене просторије за кориснике од просторија за смештај грађе (магацини) и радних простора за библиотечке раднике. Уколико би се грађа средила према УДК систему и омогућио слободан и непосредан приступ читаоцима у одабиру литературе, повећала би се не само доступност већ и искоришћеност фондова. То би био први али нужан корак у превазилажењу концепције библиотеке као пуког депоа књига који често остаје далеко од потенцијалних корисника.

Коришћење савремене техничке опреме чини значајну претпоставку за обављање информационих функција високошколских библиотека. Може се рећи да је у погледу техничке опремљености 1989. ситуација била слична онима у претходним годинама. Све библиотечке јединице користиле су писаће машине и апарате за копирање, а њих четири и микрочитаче. Иако је за факултете и институте набављена велика количина рачунарске опреме, посебно персонални компјутери, она се ретко користила да подржи функције библиотека.

Корисници високошколских библиотека су студенти, професори, научни и стручни сарадници, док је у знатно мањој мери остварена концепција да информационе изворе користе предузећа, установе и грађани. Иако све високошколске библиотеке нису водиле потпуну евиденцију о корисницима и коришћењу библиотечког материјала, на основу постојећих података у 1989. години евидентирано је укупно 85.779 корисника.

Корисници најчешће долазе до информација о фонду претраживањем каталога. Поред каталога, у осам библиотечких јединица израђују се библиографије радова наставника и сарадника, а седамнаест библиотека израђује и билтене приновљених публикација који су размењивани са сродним библиотекама у Југославији.

И у погледу каталожке обраде публикација ситуација је неуједначена. Није доследно поштована законска обавеза да су високошколске библиотеке дужне да воде алфаветски каталог, стручни или предметни каталог и каталог периодичних и повремених публикација.

Корисници најчешће долазе до информација о библиотечким фондовима преко формалног (алфаветског) каталога, а у мањем обиму на

основу стварних каталога који се односе на аспекте садржаја и тематике публикација. Свих 40 библиотечких јединица израђује именски каталог, 28 води предметни и 16 каталог по Универзалној децималној класификацији.

Специјалне библиотеке

Попуњене упитнике за истраживање *Обим и структура библиотечке делатности у Србији* доставиле су 42 специјалне библиотеке и ИНДОК службе из Војводине. Библиотека Матице српске је телефонском анкетом прикупила основне податке из још 13 специјалних библиотека. Од укупно 55 специјалних библиотека, 23 се налазе у Новом Саду, 8 у Зрењанину, 7 у Панчеву, 4 у Суботици, по 3 у Сомбору, Сремској Митровици и Вршцу, 2 у Сенти и по једна у Врбасу, Кикинди и Ковину. Обухваћене су библиотеке с подручја различитих научних и стручних делатности, као што су библиотечке јединице у оквиру института, архива, музеја, позоришта, научних и стручних друштава, органа друштвено-политичких заједница, здравствених установа и привредних организација.

Без обзира на међусобне разлике, за све специјалне библиотеке заједничко је:

1. да сакупљају и стручно обрађују библиотечку грађу са одређеног научног односно стручног подручја и
2. да својим корисницима стављају на располагање библиотечку грађу и информације у складу са њиховим стручним интересним профилима.

Стандарди за специјалне библиотеке предвиђају да број стручних радника треба да зависи од величине фонда, броја корисника и захтева за информацијама, врсти услуга које библиотека пружа, радног времена са корисницима и ступња аналитичке обраде библиотечке грађе. У 55 специјалних библиотека ради 56 стручних радника, што је недовољно у односу на поменуте стандарде. Највећи број запослених је у ИНДОК служби Извршног већа и Скупштине Војводине – њих 5, док у 15 библиотечких јединица нема ниједног стручног радника.

Фондове специјалних библиотека чине књиге, периодика, траке, касете, стандарди, патенти, планови, пројекти, извештаји и друга библиотечка грађа. Најзаступљеније су књиге – укупно 278.773 или 5.068 по свакој библиотечкој јединици и периодика – 6.510 наслова, док су остале публикације недовољно заступљене. Само 6 библиотека издаје билтене нових публикација, тако да се може рећи да је богатство и разноврсност фондова специјалних библиотека у несразмери са њиховом доступношћу ширем кругу корисника. У целини посматрано, чини се да су специјалне библиотеке недовољно укључене у јединствен биб-

лиотечко-информациони систем. Праћење њиховог рада и примене стручних стандарда је нередовно и непотпуно, јер су према законским прописима специјалне библиотеке у надлежности општинских матичних библиотека, чије су матичне службе недовољно развијене. Отуда је неопходно иновирати стандарде за специјалне библиотеке и посветити им пажњу коју заслужују у складу са информационим и документационим потенцијалом које оне имају.

Библиотеке у основним школама

Упитник за библиотеке у основним школама, конструисан за потребе истраживања *Обим и структура библиотечке делатности у Србији*, садржи 56 питања (сврстаних у 12 група) која се односе на целокупан положај и функционисање ових библиотека. Због ограничења која неминовно условљава ручна обрада података, многе податке из упитника нисмо били у могућности да обрадимо, па ћемо тек након свеобухватне компјутерске обраде тим подацима моћи да располажемо. Овог пута обрадили смо следеће податке:

1. Број ученика;
2. Број наставника;
3. Број књига у ученичком и наставничком фонду;
4. Број наслова периодичних публикација у ученичком и наставничком фонду;
5. Које каталоге књига води библиотека;
6. Које каталоге периодичних публикација води библиотека;
7. Корисници;
8. Коришћење књига;
9. Коришћење периодичних публикација;
10. Библиотечки кадар.

Упитници за прикупљање података о библиотекама основних школа послати су на адресе 475 основних школа у Војводини. Вратиле су их 264 школе, али у двадесет упитника није унет ниједан податак. Стога смо само 244 (51,36%) библиотеке имали у виду приликом статистичке обраде података истраживања. Преосталих 211 основних школа (44,42%) нису на било који начин одговориле на позив да узму учешће у истраживању.

У 244 основне школе у Војводини које су обухваћене истраживањем укупно је било 141.483 ученика и 7.599 наставника. У већини школа постоји посебан простор који је намењен библиотеци (и у наменским и у ненаменским објектима), мада има доста случајева да је фонд смештен у ормарима по ходницима или учионицама.

У ученичком фонду има укупно 1.232.918 монографских публикација. Значајно је напоменути да је веома неповољан однос између броја књига и броја наслова у фонду, и то је карактеристично за велики број

основношколских библиотека. Један од илустративних примера је библиотека Основне школе „Прва војвођанска бригада” у Новом Саду која располаже са 4.651 књигом и само са 709 наслова.

Наставнички фонд броји 292.892 књиге. У овом фонду није уочена несразмера између броја књига и броја наслова.

Што се тиче периодичних публикација, у ученичком фонду има 689, а у наставничком 2.072 наслова.

У глобалу, каталози су најслабија страна ових библиотека. Најчешћи је каталог књига по наслову (има га 43,03% библиотека), затим алфабетски (31,96%), док стручни по УДК има свега 4,09% библиотека. Топографски каталог не постоји ни у једној библиотеци. Каталог периодичних публикација по наслову води 27,45%, а стручни по УДК 8,6% библиотека. Постоји знатан број библиотека које немају ниједан каталог.

Корисници су сврстани у три категорије – ученици, наставници и сарадници и остали. У првој категорији има 128.361 корисник, у другој 6.974, а у трећој 2.021. Обухваћеност ученика чланством у библиотеци је 90,72%, а наставника 92,62%. У категорију „остали” податке су уносиле углавном сеоске библиотеке које раде и као месне.

Укупно коришћење књига износи 609.401. Од тога ученици су користили књиге 541.228 пута, наставници и сарадници 58.099, а остали 10.074. Индекс коришћења књига је 0,40.

Ученици су користили периодичне публикације 10.205 пута, наставници и сарадници 7.726, а остали 724, што износи укупн 18.655.

Подаци о коришћењу библиотечке грађе морају се разматрати с извесном резервом, јер се вођење евиденције коришћења у великом броју библиотека или уопште не води или се води напотпуно и неажурно.

У библиотекама основних школа ради укупно 305 радника. Највише је оних који допуњавају фонд часова у настави (79,09%). Са пуним радним временом има 25,81% радника, а са половином радног времена 20,08%. Положен стручни испит у библиотечкој делатности има свега 9,83% радника. Највише је радника са вишом и високом стручном спремом.

Библиотеке у средњим школама

Упитник за библиотеке у средњим школама садржи 48 питања која су сврстана у 12 група. Имајући у виду ограничења у раду, обрађени су само следећи подаци:

1. Број ученика;
2. Број наставника;
3. Површина просторија школске библиотеке;
4. Број књига у ученичком и наставничком фонду;
5. Број наслова периодичних публикација у ученичком и наставничком фонду;

6. Које каталоге књига води библиотека;
7. Корисници;
8. Коришћење књига;
9. Коришћење периодичних публикација;
10. Библиотечки кадар.

Упитници за прикупљање података о библиотекама средњих школа послати су на адресе 90 средњих школа у Војводини. Враћена су 72 попуњена упитника, што значи да је 80% средњих школа у Војводини узело учешће у истраживању.

У 72 школе у Војводини које су обухваћене истраживањем било је укупно 78.510 ученика и 4.193 наставника. Од 72 испитане средње школе њих 86% имају посебан простор намењен библиотеци, док су у 14% школа књиге смештене у ормарима по ходницима и учионицама.

Укупан број монографских публикација је 718.467, док периодичне публикације броје 2.246 наслова.

Употреба каталога у библиотекама средњих школа није довољно заступљена, нарочито у библиотекама од којих би се то очекивало, судећи по профилу библиотекара и условима које имају поједине библиотеке. Алфаветски каталог користи свега 41% испитаних библиотекара, стручни по УДК 15%, предметни 13,9%, каталог по наслову има свега 22,22%, а 7,88% нема никакав каталог.

Корисници су сврстани у две категорије: ученици и наставници. Међу ученицима има 44.857 корисника (57% од укупног броја ученика), а међу наставницима има 4.049 корисника (односно 96,56%).

Укупно коришћење књига износи 118.539, а периодичних публикација 1.795 наслова. Иначе, подаци о коришћењу библиотечке грађе прилично су непоуздани, с обзиром на то да већина библиотекара тај податак или није унела или га је унела произвољно.

У библиотекама средњих школа ради укупно 98 радника. Од тог броја 37,75% ради са пуним радним временом, 36,73% радника има допуну фонда часова у настави, док половину радног времена на послу користи свега 25,51%. Положен стручни испит у библиотечкој делатности има само 11,22% радника.

Библиотеке у радним организацијама¹ са универзалним књижним фондом

Попуњен упитник за библиотеке у радним организацијама (РО) са универзалним књижним фондом доставило је 14 радних организација.

¹ Ради се о библиотечким јединицама предузећа која су имала општи књижни фонд за своје раднике, или библиотекама установа попут болница, старачких домова и сл. Пошто се прикупљени подаци односе на 1989. годину, коришћен је термин „радне организације” из тада важећих законских прописа.

Обрађени су следећи подаци:

1. Број запослених радника;
2. Регулисаност библиотечке делатности;
3. Површина просторија библиотеке;
4. Број књига;
5. Број наслова периодичних публикација;
6. Каталози;
7. Корисници;
8. Коришћење књига;
9. Коришћење периодичних публикација;
10. Библиотечки кадар.

У 14 радних организација запослено је укупно 13.619 радника. У већини њих постоји простор који је намењен библиотеци. Укупан број књига у 14 РО износи 40.647, уз 222 наслова периодичних публикација. Најзаступљенији је алфаветски каталог који се користи у 6 од 14 библиотека (42,85%), у 2 библиотеке се користи каталог по наслову (14,3%), у једној библиотеци стручни по УДК, а у преосталих 5 библиотека не постоји каталог.

Корисника библиотека било је 8.323. Позајмљене су 14.692 књиге, што значи да је искоришћеност фонда свега 33,68%, а што се тиче периодичних публикација позајмљено је 125 наслова односно 56,30% од укупног броја.

У библиотекама РО ради 12 радника од којих ниједан нема положен стручни библиотечки испит. Са пуним радним временом ради 5 радника, а преосталих 7 са половином радног времена.

Претпостављамо да у РО Војводине има далеко више библиотека са универзалним књижним фондом, али се у матичним библиотекама не води евиденција о њима, па су и резултати истраживања овог типа библиотека непотпуни.

Закључно размајрање

Након прегледа основних индикатора стања библиотечке мреже у Војводини, у 1989. години, изнећемо неколико предлога и сугестија у вези са поступком и резултатима истраживања обима и структуре библиотечке делатности.

Најпре, чињеница да компјутерска обрада података није завршена у предвиђеним роковима указује на то да је аутоматској обради резултата истраживања било потребно посветити више пажње у припремној фази пројекта. Стварање и ажурирање једне сложене базе података о библиотечкој мрежи, која би требало да задовољава и информационе и аналитичке функције, захтева координирани и истовремени тимски рад и информационих и библиотечких стручњака. Питања у анкетном упитанику, обим и структура показатеља стања библиотечке мреже,

релације између посматраних индикатора, претраживање базе података – све су то проблеми који ће у будућим пројектима морати да се решавају заједничким напорима информатичара и библиотекара и који ће утицати и на преформулацију инструмената и циљева истраживања.

Такође, у вези с тим је и реалистичнији приступ броју и садржају питања на који библиотеке треба да одговоре. У условима непотпуне аутоматизације библиотечког пословања и недовољног броја стручних радника, тешко је очекивати прецизне податке, нпр. о структури коришћења публикација по УДК систему и слично. Ситуацију отежава и различит начин вођења таквих евиденција и статистика у библиотекама, као и недостатак одговарајућих стручних норматива и упутстава.

Треће, неажурност у слању података једног броја библиотека указује на њихову незаинтересованост, па и неодговорност у погледу оваквих истраживања. Исто тако, поставља се и питање обављања матичних функција које су у закону јасно дефинисане као један од стожера јединственог библиотечко-информационог система. Општинске матичне библиотеке морале би имати прецизније и потпуније податке о целокупној мрежи библиотека на својој територији. Тада би и прикупљање података за истраживања библиотечке делатности било брже и ефикасније.

И поред ових методолошких сугестија, може се закључити да је истраживање постигло свој основни циљ – да пружи слику стања целокупне библиотечке мреже у Војводини 1989. године, са свим недостацима, али и развојним потенцијалима.

Постоји документациона основа која може корисно послужити за планирање развоја библиотечке делатности, законско и нормативно уређивање статуса и функција библиотека и предузимање низа стручних мера за унапређивање библиотекарства. Од посебног интереса је да резултати овог истраживања послуже као смернице за планирање развоја јединственог библиотечко-информационог система Републике Србије, који треба да уважи досад постигнуте резултате у функционисању библиотечке мреже и обезбеди континуитет њеног развоја. Такође, кроз предстојеће измене Закона о библиотечкој делатности и одговарајуће подзаконске регулативе, ваља утврдити прецизније одредбе које се тичу статусног положаја библиотека. Неопходно је иновирати постојеће нормативе и стручне стандарде за све типове библиотека и обезбедити услове да се они примењују.

МАТИЧНИ ПОСЛОВИ У БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Матичне функције у савременим библиотекама имају два основна циља: јединствено обављање библиотечке делатности у складу са законским и стручним нормативима и међународним стандардима и њено унапређење и развој. Ови послови у Библиотеци Матице српске имају свој континуитет од 1948. године до данашњих дана, посебно када се ради о праћењу и унапређивању стручног рада мреже народних и високошколских библиотека у Војводини и њиховом укључивању у јединствени и кооперативни библиотечко-информациони систем. То је први разлог да се у овом тексту подсетимо основних етапа у развоју матичности у Библиотеци Матице српске. Други разлог проистиче из чињенице да је Законом о библиотечкој делатности од 26. маја 1994. године и Решењем о одређивању библиотека које обављају матичне функције од 11. јула 1994. дошло до значајних промена у организацији и устројству матичних надлежности у библиотекама у Републици Србији. Према новим законским решењима, Народна библиотека Србије обавља матичне функције за све библиотеке и библиотечке јединице у Републици, док се матичне надлежности за општинске народне библиотеке поверавају библиотекама у средиштима округа. Библиотека Матице српске обавља матичне послове за библиотеке факултета, виших школа и научно-истраживачких институција у Војводини. Стога бисмо овим текстом желели и да дамо преглед досадашњих искустава и резултата у обављању матичних послова Библиотеке Матице српске.

У годинама после Другог светског рата Библиотека Матице српске улази у фазу интензивног развоја. Постаје општа научна и централна библиотека Покрајине, повећавају се фондови, обим стручних послова и број стручних радника.

Већ 1948. године говори се о оснивању Одељења за изградњу библиотекарства у АП Војводини које би радило у оквиру Библиотеке Матице српске. На првом редовном заседању Народне скупштине АПВ о томе се каже: „Њено (односи се на централну библиотеку Војводине – прим. Ж.В.) посебно инструкторско-пропагандно одељење изграђиваће младо народно библиотекарство Војводине давањем стручних

савета за уређење библиотека, књижница и читаоница, изграђивање библиотечких кадрова и вршење пропаганде за књигу и читање.”¹

Одељење почиње да ради исте године, а фебруара 1952. трансформише се у Библиотечки центар Покрајине, прву институцију у Војводини која има за циљ старање о народним књижницама и читаоницама. „Оснивање Библиотечког центра Војводине при Библиотеци Матице српске, као централној библиотеци Војводине, јесте, у ствари, прва фаза преношења неких функција са државних органа на стручну установу у области библиотекарства у нашој Покрајини. Овим актом Библиотечки центар је примио на себе обавезу и дужност да брине о изградњи библиотечке мреже и даљем развоју градских библиотека и среских и сеоских књижница и читаоница у Војводини.”²

Активности Центра манифестују се кроз указивање стручне помоћи јавним библиотекама у Војводини, усавршавање стручних кадрова, издавање билтена *Књижничар*, штампање и растурање образаца за статистичку евиденцију у библиотекама, прикупљање података о стању на терену (тримесечни извештаји), проучавање тог стања и давање предлога и сугестија за његово побољшање.

Стручна помоћ библиотекама одвија се у тесној вези са Саветом за просвету и културу АПВ. У периоду од 1950. до 1952. године помоћ је указана у 157 књижница, читаоница и библиотека. Акцент је стављан на обнављање и сређивање књижног фонда и организовање различитих облика рада са читаоцима.

Постојало је више форми деловања у „изградњи” кадрова. Организоване су, током 1951. године, петодневне практичне вежбе за библиотекарске среских и градских библиотека. Овај облик рада подразумевао је вежбања у Библиотеци Матице српске и библиотекама рејона, уз свакодневне, веома корисне, двочасовне дискусије о стручним проблемима који се сусрећу у раду.

Одржавани су сваке године и једномесечни течајеви (а 1950. године и двомесечни), који су дали неопходне кадрове за среске и градске библиотеке. Тако је ојачана кадровска структура и Центру олакшан рад на терену. Године 1952. организована су и два саветовања за библиотекарске у Војводини. На саветовању одржаном 4. фебруара 1952. године размотрени су задаци и проблеми среских и градских библиотека са посебним освртом на проблематику и потребе сеоских књижница. У јесен исте године, 25. октобра, одржано је саветовање које „... није имало за циљ да претресе целокупну библиотечку проблематику, већ да третира само она питања која су на прошлом саветовању постављена као стожерна питања, а то су: организација и рад библиотечких савета, педагошки

¹ Милош Стојановић, *О библиотекама у ослобођеној Војводини*. Библиотечарски годишњак Војводине 1970; Нови Сад 1971; стр. 140-141.

² Мара Стајић, *Нешто о извештајној служби*. *Књижничар*, 5/1953; Нови Сад; стр. 76.

и културно-просветни рад у библиотекама, помоћ градских и среских библиотекара сеоским народним књижницама, дискусија о Билтену и обрасцима Библиотечког центра АПВ и избор савета при Библиотечком центру АПВ-е.”¹

Библиотечки центар АП Војводине је покренуо издавање свог билтена под називом *Књижничар* који излази од 1952. до 1958. године. *Књижничар* је имао уско стручни карактер. У уводнику првог броја се каже: „Овај билтен, који ће излазити повремено, има за задатак да помогне нашем књижничару, нарочито ономе на селу, да правилно среди своју књижницу, да научи да њоме рукује, да се упозна са досадашњим искуствима културно-масовног рада у њој, да види све могућности уношења књиге у народ и њеног популарисања, да поставља питања о нејасним проблемима из области библиотекарства и да пише о својим искуствима.”²

Активности Библиотечког центра АПВ најпотпуније илуструје садржај *Књижничара*.

Већ у првим бројевима билтен доноси, за оно време више него неопходан, текст о уређењу библиотека – о смештају, инвентарисању, сигнирању, чувању и расходовању, коришћењу, благајничком пословању, читаоници, статистици, каталогизацији и класификацији.

Изузетно велика пажња посвећивана је популаризацији књиге и читања, односно народном просвећивању. „Да би одговорио својој правој дужности, књижничар треба да буде широког образовања, јер библиотека не сме да буде само магацин добро одабраних и сложених књига, већ пре свега и васпитни центар своје средине.”³ *Књижничар* пише о томе како треба организовати дебатне састанке и приказе књига.

Неговање укуса читалаца такође је важан моменат. „Наши књижничари треба да се боре и за то да развију укус читалаца правилно каналишући њихово интересовање. Књижничари морају да воде културну борбу и против оног малограђанског менталитета једног дела читалачке публике, а нарочито читатељки, који тражи искључиво посредну, сладуњаву и сентименталну литературу, углавном тзв. љубавне романе (напр. Хрватска читаоница у Новом Сланкамену).”⁴

Набавка књига, значај каталога, село и пољопривредна литература, библиографија, уређење просторија библиотеке, периодика, болести књига и хартије, стара књига, књига и радник, књига и дете, анкете

¹ Бора Самоловчев, *Осврт на савезовање библиотекара Војводине*. *Књижничар*, 5/1953; Нови Сад 1953; стр. 74-76.

² Зора Крцалић, *Уводна реч*. *Књижничар*, 1/1952; Нови Сад 1952; стр. 1-2.

³ Меланија Југовић, *Нешто о раду на популарисању библиотеке*. *Књижничар*, 4/1952; Нови Сад 1952; стр. 53-54.

⁴ Милан Табаковић, *Стара књижница и читаоница у Спиродозовачком срезу*. *Књижничар*, 4/1952; Нови Сад 1952; стр. 56-58.

– теме су којима се бавио *Књижничар*. Ту су и прикази нових књига, а стална рубрика је била *Календар културно-просветног рада*, која је била веома корисна у организовању књижевних вечери, предавања, приказа књига, читалачких часова и изложби књига, јер је уз значајне датуме доносила и неопходне библиографске изворе за организовање ових манифестација.

Редовно су представљане библиотеке и читаонице у Србији, али и иностранству, активности библиотекарских асоцијација, објављивани позиви на саветовања библиотекара, поруџбенице за наручивање штампаних образаца неопходних за рад библиотека (које је Центар и штампао). Укратко, *Књижничар* је био актуелан стручни часопис.

Библиотечки центар је формирао и фототеку, која је била интересантан покушај комплетирања документације о животу и раду библиотека, књижница и читаоница. „Један фотограф из Новог Сада, снабдевен нашим овлашћењем, снимаће повремено по селима и градовима народне књижнице и читаонице. Моле се управе књижница и библиотека да нам шаљу фотографије својих установа, како бисмо наш рад и наше стање, добро или лоше, могли и фотографијама документовати.”¹

Након оснивања Библиотечког центра Народне Републике Србије при Народној библиотеци Србије (почетком 1953. године), *Књижничар* постаје јединствени билтен ова два Центра.

Библиотечки центар АПВ је, преко *Књижничара*, настојао да успостави што комплекснију сарадњу и везу са књижничарима и библиотекарама на терену који су били мање или више препуштени сами себи, својој иницијативи и снажљивости, те да организује мрежу библиотека на територији Покрајине и да у стручном погледу даје упутства и смернице за рад библиотека. Знатан је допринос Библиотечког центра за ново схватање библиотека, за јачање њихове друштвене улоге и њихово модерно уређење.

Полазећи од новог Закона о библиотекама НР Србије, донетог 1960. године, после чега је проглашена за матичну библиотеку АП Војводине, Библиотека Матице српске је формирала ново Одељење за унапређење библиотечке делатности у Покрајини (матично одељење). У делокруг рада Библиотеке ушли су послови унапређивања стручног рада народних, научних и стручних и специјалних библиотека у Војводини. Рад средњих и општинских матичних библиотека, чије функције је дефинисао Закон, координира Библиотека Матице српске као покрајинска матична библиотека и спроводи заједничке програме рада. Организује саветовање за управнике средњих матичних библиотека, спроводи анкету о стању матичних библиотека, покреће питање редовног школовања и стручног усавршавања библиотечких кадрова.

¹ *Фототека Библиотечког центра*. *Књижничар*, 8/1953; Нови Сад 1953; стр. 131.

С циљем утврђивања заједничких основа и смерница развоја библиотечке делатности стварана је и основа за праћење делатности у Војводини. Новоформирано Матично одељење Библиотеке Матице српске прикупља годишње податке о раду народних библиотека. На основу годишњих извештаја о раду народних библиотека израђују се анализе о раду, допуњене табеларним статистичким прегледима, које пружају могућност праћења и проучавања развоја библиотечке делатности. Библиотека Матице српске пружа библиотекама неопходну стручну помоћ при устројавању завичајних збирки и научних одељења и при изради предлога статута јавних библиотека. Матично одељење такође активно помаже остваривање идеје централизоване набавке и обраде књига. Посебна брига указује се формирању и развијању одељења за децу при народним библиотекама, као и стручном вођењу и даљем развитку школских библиотека. Матично одељење организује и рад на музејском преуређењу библиотека у Сремским Карловцима, Бођанима и Ковиљу.

Знатан допринос стручном усавршавању библиотекара и књижничара даје билтен *Преглед библиоџкарских новоси* (почиње да излази 1963. године). Од 1971. године билтен мења назив и форму и излази као *Библиоџкарске новоси – Реферативни билтен матичне службе БМС*. Циљ билтена је да обавести библиотечке раднике о актуелним збивањима у струци код нас и у свету, објављеним у стручним часописима и књигама које БМС редовно прима.

Да би се створила комплексна сарадња са библиотекама у Војводини, БМС је покренула иницијативу за оснивање Покрајинског одбора матичних библиотека, који је 1964. године прерастао у Заједницу матичних библиотека Војводине. Задаци Заједнице су да организује, развија и унапређује матичне библиотеке и њихове матичне службе, да пружа стручну помоћ библиотекама, да брине о кадровима, да израђује систем координације матичних послова у Војводини, да негује стручну сарадњу са централном матичном библиотеком СР Србије и установама и организацијама заинтересованим за књигу и библиотеке, као и да издаје свој билтен *Матична библиотека*, који наставља позитивне традиције *Књижничара*.

Матично одељење БМС заузима значајно место у активностима Заједнице матичних библиотека Војводине. Покретач је и организатор акција за унапређивање библиотекарства и свих заједничких акција у области развоја стручног рада библиотека. Одељење се ангажује на припреми и издавању *Матичне библиотеке*. Непосредну стручну помоћ пружа матичним општинским и среским библиотекама које настоје да конципирају и организују своју матичну службу. У овом периоду народне библиотеке обогаћују своје књижне фондове и кадровски и стручно јачају. Њихова делатност проширује се стварањем завичајних збирки, дечјих и научних одељења. У свим овим активностима драгоцен је помоћ Библиотеке Матице српске.

Након доношења Устава из 1974. године, све републике и покрајине доносе посебне законе о библиотечкој делатности.

У Закону о библиотечкој делатности и библиотекама Војводине, у одредбама о Централној библиотеци, наведени су и задаци матичне службе од заједничког интереса за библиотечку делатност у Покрајини. Они обухватају праћење и проучавање стања, потреба и услова рада и развоја библиотека и предлагање мера за унапређивање делатности, пружање стручне помоћи, праћење и организовање стручног усавршавања кадрова, вођење централних каталога и регистара библиотека и обављање надзора над стручним радом народних и високошколских библиотека. За тадашњи статус Библиотеке Матице српске довољно је индикативна чињеница да у Закону из 1974. њено име није ниједном поменуто. Чланом 61. предвиђа се да Извршно веће САП Војводине одређује библиотеку којој се поверавају послови Централне библиотеке Војводине. Стручна делатност Библиотеке Матице српске ипак није могла бити пренебрегнута и њој се поверавају све поменуте функције. Библиотека је тада већ имала развијену матичну делатност коју и даље успешно наставља.

У овом периоду Матична служба прикупља и анализира податке о стању и раду народних и високошколских библиотека, пружа стручну помоћ и обавља надзор над њиховим радом. Редовно се организују састанци и стручна саветовања (о завичајним збиркама, о раду дечјих одељења, о питањима развоја научних библиотека и слично). Библиотека Матице српске успоставља разноврсне облике међународне сарадње. Тако је са Сечењијевом библиотеком из Будимпеште 1976. године организовано заједничко саветовање о завичајним збиркама. Библиотека Матице српске почиње редовно да снабдева књигама библиотеке у местима са српским живљем у Румунији и Мађарској. Доста пажње посвећује се праћењу и изучавању друштвено-економског положаја библиотечке делатности и њене повезаности са друштвеним процесима, као и сагледавању проблематике читања и читалачких потреба у образовању, култури и научно-истраживачком раду. Библиотека Матице српске координира функције од заједничког интереса за библиотечко-информациону делатност библиотечких јединица Универзитета у Новом Саду, у складу са потребама њеног обједињавања и укључивања у систем научних и технолошких информација. За уједначавање каталошко-библиографске праксе и унапређивање информативног рада у библиотекама посебан значај имају бројни стручни семинари о методологији примене ISBD(M) и ISBD(S). Библиотека Матице српске активно је укључена у припрему подзаконских аката, стандарда и норматива рада. Од 1980-1990. године организује и стручни испит за звања библиотекар, виши књижничар и књижничар.

Законом о библиотечкој делатности из 1990. године, ова делатност је јединствено регулисана на целој територији Републике Србије. Треба истаћи да се на основу овог закона библиотечка делатност остварује

у оквиру јединственог библиотечко-информационог система у Републици, као и да матичне функције централне републичке библиотеке обавља Народна библиотека Србије у Београду. Библиотеци Матице српске поверени су матични послови за територију Војводине и над радом народних и високошколских библиотека.

Поменимо неколико главних матичних послова које Библиотека обавља последњих година. На основу текстуалних и статистичких извештаја редовно се израђују, а од 1987. године и објављују годишње анализе рада народних и високошколских библиотека у Војводини. Ове публикације садрже основне индикаторе стања мреже народних и високошколских библиотека и тенденције њиховог даљег развоја. Анализе су сведочанства о напорима библиотека и библиотекара да, упркос тешком економском статусу, високој инфлацији и санкцијама Уједињених нација, одрже и очувају континуитет своје делатности. Свеска за 1993. годину, којом Библиотека Матице српске, у складу са новим устројством мреже матичности из 1994. године, окончава систематско праћење рада народних библиотека у Војводини, завршава се карактеристичним запажањем из извештаја о раду Народне библиотеке „Доситеј Обрадовић” из Старе Пазове: „Данас, у ово апокалиптично време, светлост духа што зрачи са прашњавих полица могла би бити наговештај наде и напретка. Како другачије објаснити чињеницу да нам библиотеке никад мање нових књига нису добиле, а да је читалаца све више. Деца, омладина, запослени и остали као да су се присетили књиге као најбољег друга, или можда долазе у библиотеку несвесно трагајући за сигурним уточиштем.”

Поред праћења и проучавања рада и развоја библиотечке делатности у Војводини, редовно су обављани и стручни надзори у народним и високошколским библиотекама. Сврха надзора није само инспекцијска, већ им је превасходни циљ стручна помоћ, унапређење и осавремењивање стручног рада. Од 1987-1994. године обављено је 57 надзора у народним и 58 у високошколским библиотекама. У истом периоду овим библиотекама Библиотека Матице српске пружила је стручну помоћ 168 пута, у вези са статусом, матичношћу, организацијом стручног рада, набавком и обрадом публикација, аутоматизацијом пословања и слично.

Из домена стручно-истраживачког рада у области матичних послова последњих година, издвајамо два пројекта. Године 1990. објављени су резултати истраживања *Пошребе корисника БМС*. Истраживањем је обухваћено 250 корисника, а резултати пројекта коришћени су у изради средњорочног програма и конкретних планова рада БМС. Истраживање *Обим и сирокштура библиотечке делатности у Србији* започето је 1989. године као заједнички пројект са Народном библиотеком Србије и Народном и универзитетском библиотеком Косова. БМС је завршила обраду основних показатеља стања целокупне библиотечке мреже у Војводини (близу 900 библиотечких јединица са

преко 10 милиона публикација) и објавила резултате овог истраживања у свом *Годишњаку* за 1991. годину. На основу прикупљених података објављен је *Водич кроз библиотеке у Војводини*.

Тежиште матичних функција се све више помера ка аутоматизацији библиотечке делатности. Рад на пројектовању библиотечко-информационог система Војводине као дела јединственог БИС-а Србије и Југославије траје већ више година. Јуна 1988. године при Библиотеци Матице српске оснива се Радна група за БИС Војводине као стручно тело које се бави овом проблематиком. Радна група је израдила и усвојила концепцију библиотечко-информационог система Војводине и Предлог аутоматизације ВОБИС-а. На основу тих докумената и залагања Библиотеке Матице српске, осам највећих народних библиотека у Војводини (Нови Сад, Суботица, Сомбор, Зрењанин, Кикинда, Панчево, Вршац, Сремска Митровица) набавља прву рачунарску опрему која се састојала од персоналних рачунара и матричних штампача, а народне библиотеке у Сомбору и Суботици касније купују и рачунаре VAX 3100. Основну техничку опрему за рад у систему узајамне каталогизације обезбеђују и 23 високошколске библиотеке. Библиотека Матице српске организовала је обуку за аутоматизовану обраду података. То је било могуће захваљујући чињеници што су сви послови у Библиотеци били компјутеризовани. Од самих почетака изградње југословенског система узајамне каталогизације Библиотека Матице српске била је његов најактивнији учесник, како у изградњи заједничке базе података, тако и у изради одговарајућих програма (софтвера) за библиотечке функције. Због ратних догађаја 1992. године долази до распада система узајамне каталогизације.

Стручњаци БМС укључени су у израду Плана развоја библиотечке мреже СНТИС, који треба да пружи конкретне одговоре на питања даљег рада и развоја јединственог аутоматизованог БИС-а Републике Србије. Циљ пројекта је да се поново успостави систем узајамне каталогизације, уз очување до сада изграђених локалних база података. Посао воде Министарство за науку и технологију и Народна библиотека Србије, а извођачи су Институт за математику из Новог Сада и Институт „Михајло Пупин” из Београда. Урађена је прва верзија програма која се тестира у Библиотеци Матице српске.

Значајан допринос матичним пословима и унапређивању библиотечке делатности дају и разноврсни облици стручне сарадње са библиотекама и библиотечким асоцијацијама у земљи и иностранству. Овome треба додати и изузетан значај праћења домаће и стране стручне литературе. Стога је у просторијама одељења за матичне послове БМС маја 1992. године оформљена специјална читаоница за публикације из библиотекарста. Овим су створене могућности да библиотечки радници брже и лакше прате новости у својој професији. Размени стручних информација доприносе и *Вести* – гласило БМС које се такође припрема у Одељењу за матичне послове. *Вести* се објављују од 1987.

године, а од јула 1992. излазе са новом концепцијом, у штампаној форми и садрже актуелне информације о БМС и другим библиотекама, као и информације о књигама које се налазе у штампи.

На крају овог прегледа основних етапа у развоју матичне делатности у БМС поменимо југословенско саветовање *Месџо и улога развојних служби у консолидирању и развоју библиотечно-информационог система у републикама и покрајинама*, одржаног у Зајечару 1986. године. Учесници саветовања били су јединствени у оцени да без матичних и развојних послова, који обухватају планско-програмске, стручно-методске, научно-истраживачке и координативне функције, није могуће пројектовање ни изградња савременог библиотечно-информационог система. Ови ставови и даље су подједнако актуелни. Од организације мреже матичности и спровођења поменутих функција у значајној мери зависиће развој библиотека и њихова друштвена афирмација.

1994.

ОБАВЕЗНИ ПРИМЕРАК У БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ

У библиотекарској и правној литератури обавезни примерак обично се дефинише као примерак штампаног издања који се на основу законских прописа доставља библиотеци или некој другој установи. Међутим, ова проблематика захтева један целовитији социолошки и културолошки приступ. Обавезни примерак није само законска обавеза или право библиотека, већ много пре однос друштва према интелектуалној баштини и властитом историјском и културном развоју: „Књига и библиотечки материјал у ширем смислу морају бити заштићени не само законском обавезом, већ, пре свега, нашим дубоким уверењем да их је неопходно сачувати за историју, за садашња и будућа историјска, културолошка и научна истраживања. Они се не могу посматрати првенствено као роба за тржиште, већ, пре свега, као сведочанство о тренутку историје једног народа, о стању науке у једном времену, али и податак о нашем односу према сопственој историји, сопственом времену и нама самима.”¹ Управо са аспекта формирања и заштите националног књижног фонда, размотрићемо основне етапе у развоју концепције и праксе обавезног примерка у Библиотеци Матице српске. Пре тога укратко подсећамо на историјат настанка обавезног примерка у свету и код нас.

Проналазак штампарије и појава првих штампаних књига омогућили су широку доступност нових и слободоумних идеја. Црква и држава стога убрзо уводе цензуру над књигама и обавезу предавања сваког штампаног списка надлежном државном органу. То је зачетак такозваног „цензурног” или „надзорног примерка”.

Поред тога постојао је и „привилегисани примерак” који је био обавезан само за одређене књиге. Он је за штампара или издавача значао гаранцију интелектуалне својине и заштиту од неовлашћеног прештампавања. Заузврат је штампар морао држави да уступи одређени број књига, као доказ да је привилегија дата, што је и на самом делу

¹ М. Јурић, *Обавезни примерак: законска обавеза или стварна заштитна националног фонда*. – Споменица Народне библиотеке Србије 1832 – 1982. – Београд 1982, стр. 9.

означавано. Из привилегисаног примерка развио се „ауторски примерак” (copyright), којим се јемчи ауторско и издавачко право и литерарна својина.

Убрзо се наметнуло питање смештаја и чувања свих тих публикација које је држава добијала цензуром, привилегијом или заштитом аутора, штампара и издавача. Библиотеке су, наравно, биле најповољније и најприродније место. Такође, наметнула се и идеја да би по један примерак штампаног дела требало обезбедити и за јавну библиотеку, у интересу развоја науке и културе, а на добробит и издавача и библиотеке и читалачке публике.

Већ 1537. године краљ Франсоа I установљује обавезни примерак свих штампаних ствари, укључујући законе и парламентарне записнице, за француску Краљевску библиотеку. Од тада до данас већина земља прихватила је овај институт, прилагођавајући га својим потребама.¹ Без обзира на разлике у правној регулативи, начину и броју достављених публикација, обавезни примерак представља примарни вид формирања и заштите националне издавачке продукције и најбољи извор за документацију историјских и културних творевина једног народа.

Обавезно достављање књига библиотекама у Србији се први пут помиње 1832. године у писму Милоша Обреновића упућеном управнику Државне штампарије Димитрију Исајловићу. Исајловић 7. маја 1833. године обавештава цензуру да је оставио по један „дужностни примерак од пет штампаних наслова за Народну библиотеку”.

Године 1870. обавезни примерак у Србији по први пут је законски регулисан. Тада излази Закон о штампи који одређује дужност штампара да доставља обавезни примерак: „Сваки штампар мора осим дужноснога примерка још друга три примерка од сваког печатног дела послати државној библиотеци, од које ће о пријему добити и надлежно уверење”.

Међутим, без обзира на законске прописе о обавезном примерку који су у више наврата мењани или допуњавани, публикације су нередовно пристизале у Народну библиотеку. Прво сведочанство о томе даје Стојан Новаковић, још 1869. године, у предговору *Српској библијографији за новију књижевност 1741-1867*. Он истиче да је фонд Народне библиотеке, иако најбоља колекција српске књижевности, у знатној мери непотпун, особито у збирци часописа и новина. Новаковић закључује да је „српству потребна једна библијотека у којој ваља да се нађе све, потпунице све, што је ма и на једном листићу наштам-

¹ Французи од 1537. године користе назив „*dépot légal*” т.ј. законско предавање на чување. Одговарајући енглески израз је „*deposit copy*”, или у преводу примерак за чување. Немци користе називе „*Freiexemplar*” („бесплатан примерак”), односно „*Pflichtexemplar*”, у нашем значењу „дужностни примерак”. Руски израз у потпуности одговара нашем – „обязательный экземпляр”. Видети чланак Љ. Брковић, *Обавезни примерак у Србији*, Библиотекар, 1-2, 1972.

пано, да стоји готово за коју било научну или књижевну потребу и напредак."¹

Причу о обавезном примерку у Србији нећемо оптерећивати подацима о различитим одлукама, уредбама и прописима којима је ова материја законски уређивана. За историју обавезног примерка код нас много је значајнији и пресуднији један трагични догађај од 6. априла 1941. године. Тог дана бомбардована је и спаљена Народна библиотека Србије, а њеним потпуним уништењем српска култура остала је без свог највреднијег представника. Нажалост, слична трагедија поновила се и у нашем времену.² Нису ли то довољни разлози да се проблематици обавезног примерка, као основном виду формирања и заштите националног књижног фонда, али и историјског памћења нашег народа, поклони неупоредиво више пажње но што је досад чињено?

У склопу наше основне теме, поменимо две чињенице које су значајно допринеле обнови и реконструкцији књижног фонда Народне библиотеке Србије, трагичне жртве Другог светског рата. Најпре, захваљујући томе што је још од 1879. године Народна библиотека у Крагујевцу имала право на обавезни примерак Србије, у њој је сачувано много од онога што је недостајало обновљеном фонду Народне библиотеке Србије. Свој драгоцен допринос дала је и Библиотека Матице српке. Иако до 1948. године није примала обавезни примерак на основу законских прописа, она је, читавом својом набавном политиком, од оснивања до наших дана, била усмерена на попуњавање и заштиту националног књижног фонда српског народа. Збирке које Библиотека Матице српске поседује најбољи су доказ колико је оваква концепција у пракси реализована. Као средишње место старе српске књиге и периодике Библиотека Матице српске и данас купује из антикварне понуде сваку стару публикацију која недостаје у њеној збирци.

Када је 1826. године у Пешти основана Матица српска, Јован Хацић истиче као њен задатак „распрострањеније књижества и просвештенија народа сербског”, а у ту сврху треба да се „књиге српске рукописне на свет издају и распрострањују”.

Оглашавајући Библиотеку Матице српске за јавну установу 1838. године, проглашавајући њено „јавно употребленије”, Сава Текелија апелује „на цео словенски род” да је подржи и обезбеди њен развој:

¹ Новаковић отвара проблем комплетности националног фонда, који је и данас једнако актуелан. По grubим проценама, 5-10% публикација обавезног примерка издавачи и штампари код нас не достављају националним библиотекама.

² Према подацима из саопштења Драгана Бараћа *Сјирадање српске књиже и библиотеке у рату 1991-1993*, у ризницама и храмовима Српске православне цркве страдало је 229 рукописних књига, инкунабула и србуља, уништене су две епархијске библиотеке са преко 8.000 књига, у црквено-општинским библиотекама нестало је у пламену 57.790 књига. Страдале су и десетине општинских народних и школских библиотека у којима је уништено 128.717 књига и преко 530 наслова часописа и новина. Текст је објављен у часопису *Заједница библиотека*, бр. 1-2 за 1993/1994. годину.

„Опредељено јест Библиотеку и то јавну МС именујему завести у коју ће сваки најпаче Славјанин буди кога наречија и колена син био слободан приступ имати и књиге читати моћи, потоме налаже се секретару да у сојузу с други М. чиновника и библиотекара М. дужности напише и за одобреније предложи, а међутим, чрез СН Новине сав Словенски и особито Србски род о заведенију ове Библиотеке известивни позив учини, да би сваки ког нибуд језика и наречија и буди ког содржанија књига овој Библиотеки поклонити и послати ускорио”.¹

После смрти Саве Текелије 21. септембра 1842. године и пресељења његове личне библиотеке од око 4.000 књига из Арада у Пешту, почетком 1843. године, постала је Матичина Библиотека највећа оновремена српска библиотека.

Значајан допринос развијању и ширењу њене делатности и формирању националног књижног фонда дао је књижевник Јован Суботић (1817-1886). Он је уложио доста труда да се Матичина Библиотека ојача као национално књигохранилиште, институција у којој ће се проналазити и читати све што је неопходно за стваралаштво, и као средиште за израду националне библиографије.

Када је 1842. године дошао за уредника Летописа, Суботић одлучује да у часопису објављује прву текућу српску библиографију. Убрзо примећује да је највећа препрека у овом послу сакупљање књига неопходних за библиографски рад: „Није друкчије можно, а неће ни бити можно, док средоточије у овој ствари немамо. То средоточије може од сада бити Библиотека Матице српске. Сваки списатељ, који што изда, нека по 1 екз. пошље у Библиотеку Матичину, па самим тим већ је његово дело ушло у познаније књига које у Библиотеки Матице српске водити има”.²

Ново раздобље развоја почиње од доласка Јована Ђорђевића на положај секретара Матице српске. Он је 10. марта 1858. године дао предлог за уређење Библиотеке Матице српске и Текелијине библиотеке, која је у то време била богатија од Матичине. Његов предлог заснивао се на концепцији Библиотеке Матице српске као националне, која као таква треба да сакупља све српске књиге и новине, затим словенске књиге и од несловенских оне које говоре о Србима.

Преселивши се у Нови Сад, Матица српска је 12. маја 1864. године одржала Скупштину и донела нови Устав у којем стоји да ће „Матица... за своју Библиотеку набавити ваљане производе српске и словенске литературе или иноплемене производе, који за литературу значаја имају”.³ Тиме је потврђен национални карактер Библиотеке Матице српске за који се залагао Јован Ђорђевић.

¹ Грађа за историју Библиотеке Матице српске: I књига. – Нови Сад 1964, стр. 8-9.

² Наведено према Л. Чурчић: Библиотека Матице српске и Народна библиотека Србије у историјској перспективи, Споменица Народне библиотеке Србије 1832-1982. – Београд 1985, стр. 181.

³ Грађа за историју Библиотеке Матице српске: књига III. – Нови Сад 1965, стр. 5.

Године 1899. др Јован Радонић израдио је нова *Правила Библио-тјеке Матице српске*, у којима је истакао циљеве њене делатности и поставио принципе планског попуњавања, коришћења и заштите књижног фонда.

У одељку „Опредељење и задаће Матичине библиотеке”, Радонић истиче: „Библиотека Матице српске ваља да репрезентује српску науку и српску литературу уопште. 1. У првом реду Књижница Матице српске мора имати сваку књигу, брошуру, повремене списе и новине штампане у опсегу карловачке митрополије. 2. Она ваља да у себи уједини по могућству све књижевне творевине нашега народа од почетка нашега књижевнога живота па до најновијег времена, да би се на тај начин уочио душевни развој нашега народа. 3. Библиотека Матице српске ваља да прикупља свако страно дело које се о Србима бави. 4. Важне појаве на пољу осталих словенских литература. 5. Особиту пажњу има Библиотека Матице српске да обрати на литерарну продукцију оних народа или о оним народима са којима је наш народ у прошлости и садашњости у сталном додиру био. 6. Сем тога не сме Библиотека Матице српске губити из вида ни најновије књижевне новине осталих културних народа него их по могућности набављати.”¹

Можда је најбоље сведочанство о континуитету концепције обавезног примерка у Библиотеци Матице српске њен апел од марта 1912. године. На настојање др Тихомира Остојића, Матичиног секретара, сви српски писци, издавачи и уредништва позивају се да Библиотеци поклањају књиге и на тај начин надокнаде недостатак законског обезбеђивања обавезног примерка: „... Државне централне библиотеке дођу до сваке књиге авторитетом државне власти. По наредби те власти шаљу и наши издавачи сваку српску књигу у Музејску библиотеку у Будимпешту и у загребачку Универзитетску библиотеку. Матица српска нема покрај себе такви авторитет. Њена је снага само у том, што је она народна и српска, она може рачунати само на родољубље, а не на власт. Али зар је већа сила власт него љубав према народу! – Видећемо!

Ако сваки писац и издавач, свако уредништво и штампарија осећају значај народне културе и имају родољубља, свако ће послати по један примерак своје књиге или листа Матичиној Библиотеци. Појединац ту жртву не би ни осетио, а помогао би да се створи једно велико народно дело. Многи то већ и чине, и тиме доказују да су свесни чланови српскога друштва. Заслужују захвалност и Матице српске и целога Српског Народа.”²

Током оба светска рата Библиотека је била затворена, а њени фондови су, срећом, остали готово нетакнути.

¹ *Грађа за историју Библио-тјеке Матице српске: књиџа III.* – Нови Сад 1966, стр. 39-40.

² Овај апел у целини је објављен као факсимил на крају *Грађе за историју Библио-тјеке Матице српске, књиџа III.*

Пун замах је делатност Библиотеке Матице српске добила тек после ослобођења земље. Пресељењем из Будимпеште библиотеке Текелијанума и Саве Текелије, она је комплетирала збирке публикација које обележавају континуитет њеног развоја. Поред тога, њој је поверена на чување и руковање библиотека Српске велике гимназије у Новом Саду, настала још 1823. године.

Током 1946. године намеће се питање даље судбине Матичине Библиотеке: да ли ће она остати библиотека једног старог и угледног књижевног и научног друштва, или ће добити нове задатке као централна покрајинска установа. Стога је у богатом историјату Библиотеке Матице српске 11. март 1948. године значајна прекретница: тога дана Главни одбор НС АП Војводине актом бр. 911, доноси решење којим се „у циљу изградње народног библиотекарства и стварања једне добре централне установе за задовољавање потреба научног рада и народног просвећивања у данашњим условима на Библиотеку Матице српске преноси... функција централне библиотеке АП Војводине с тим, да ће она као таква служити као пример узорног народног библиотекарства.”

У складу са овом одлуком Библиотеци Матице српске додељене су функције централне библиотеке Војводине и она тако постаје централна покрајинска библиотека, са обавезним примерком НР Србије. Повереништво за просвету 27. априла 1948. извештава Матицу српску: „У вези решења ГИОНСАПВ број: 911 од 11. III 1948. године којим се на Библиотеку Матице српске преноси функција Централне библиотеке Војводине, а да би иста Библиотека могла вршити те функције, извештавате се да је ово Повереништво предузело следеће мере:

1. Известило је све среске и градске народне одборе да све штампарије с подручја Покрајине достављају Библиотеци Матице српске по један обавезни примерак који су досад достављале овом повереништву;

2. Известило је Сабиралиште књига у Новом Саду да руководиоца истог преда Библиотеци Матице српске све досад примљене обавезне примерке било с подручја Покрајине, било с подручја Србије и Космета;

3. Известило је Народну библиотеку у Београду да убудуће пошиљке обавезних примерака шаље директно Библиотеци Матице српске.”¹

Функционисање обавезног примерка знатно доприноси увећању књижног фонда Библиотеке. Младен Лесковац, управник Библиотеке Матице српске, у свом извештају о развоју Библиотеке од 1945-1953. године бележи: „Та промена је нашла дубоког одраза и у знатно пораслом књижном фонду Библиотеке. Тако се на дан 3. септембра 1945. у

¹ Наведено према М. Чурчић: *Младен Лесковац у Библиотеци Матице српске*. – Годишњак Библиотеке Матице српске за 1990. годину, стр. 155.

инвентарној књизи Библиотеке бележио бр. 39.374, а на дан 1. јуна 1953. бележили смо инвентарни број – за књиге: 110.753, за часописе: 4.874, за новине: 1.118... та разлика од 77.371 инвентарног броја, за колико се Библиотека повећала, казује цифру безмало двапут онолику колику је инвентарна књига Библиотеке забележила током више него 100 година.”¹

Од 1965. године Библиотека Матице српске започиње свој развој као једна од осам југословенских националних библиотека. На основу Закона о достављању штампаних ствари одређеним установама (*Службени лист СФРЈ*, бр. 15/1965) она добија обавезни примерак са територије целе Југославије.

У духу уставних амандмана, од 1971. године, институт обавезног примерка долази у домен републичких/покрајинских законодавстава. Тако децембра 1971. СР Србија и САП Војводина доносе своје законе о обавезном примерку, а нешто касније то чине остале републике и САП Косово.

Према Закону о обавезном достављању штампаних ствари (*Службени лист САП Војводине*, бр. 16/1975), ради обезбеђивања доступности, проучавања, коришћења и очувања штампаних ствари као ствари од значаја за културу, штампари су дужни да доставе 10 обавезних примерака Централној библиотеци Војводине и ЈБИ-у у Београду један обавезни примерак. Централна библиотека Војводине задржава за себе два примерка, два шаље Народној библиотеци Србије, а по један централним библиотекама република и САП Косова.

Од 1990. године библиотечка делатност, па тако и проблематика обавезног примерка, законски се уређује јединствено за целу територију Републике Србије. У члану 33. *Закона о библиотечкој делатности* наводи се да Библиотека Матице српске у Новом Саду и Народна и универзитетска библиотека у Приштини примају и чувају обавезни примерак штампаних ствари (*Службени гласник СР Србије*, бр. 6/90). У истом *Службеном гласнику* објављен је и *Закон о културним добрима* који потпуније обухвата обавезни примерак. У члану 50. овог Закона каже се: „Установе, односно предузећа у Социјалистичкој Републици Србији без покрајина који су штампали односно завршили штампање публикације, дужни су да Народној библиотеци Србије доставе бесплатно и о свом трошку девет примерака, а Југословенском библиографском институту у Београду један примерак сваке публикације, одмах по завршеном штампању.

Установе, односно предузећа на територији покрајина који су штампали, односно завршили штампање публикација, дужни су да Библиотеци Матице српске у Новом Саду односно Народној и универзи-

¹ Лесковчев извештај поднет је на седници Управног одбора Матице српске 29. VI 1953. године, а објављен је у *Годишњаку Библиотеке Матице српске за 1991. годину*.

тетској библиотеци Косова у Приштини доставе бесплатно и о свом трошку десет примерака, а Југословенском библиографском институту у Београду један примерак сваке публикације одмах по завршеном штампању.”

Следећи члан поменутог закона прецизира да се под публикацијама сматрају књиге, као и књиге с грамофонском плочом, звучном или видео касетом, географском картом и сличним прилозима (комбинована публикација), брошуре, сепарати, уметничке репродукције, музикалије, часописи, новине, географске карте, атласи, глобуси свих врста, каталози, плакати, програми, разгледнице, дијапозитиви и слично и додаци уз њих (табеле, графикони, обрасци) умножени техничким путем, као и грамофонске плоче, магнетофонске и видео касете и други носачи слике и тона.

Видимо, дакле, да је Библиотека Матице српске након Другог светског рата увек директно примала обавезни примерак и реципрочно га размењивала са другим центрима. Овај систем је добро функционисао, па је Библиотека добијала просечно око 100.000 књига, часописа, новина и других публикација годишње.

Тако је у току 1990. године обавезним примерком Војводине за фонд Библиотеке Матице српске примљено 25.354, а обавезним примерком од других националних библиотека 89.089 публикација. У 1991. години примљено је укупно 85.934 публикације – 11.052 књиге, 63.849 бројева часописа и новина и 11.033 јединице посебних збирки.

Међутим, због ратних сукоба и издвајања бивших југословенских република, прекинута је размена обавезног примерка са библиотекама у Љубљани, Загребу и Сарајеву. Ова чињеница, као и смањење издавачке продукције, условили су да Библиотека Матице српске у 1992. години обавезним примерком у свој фонд укључи само 40.559 публикација. Обавезни примерак Војводине редовно је упућиван Народној библиотеци Србије (2 примерка) и библиотекама у Приштини, Цетињу и Скопљу (по један примерак). Укупно је послато 58.000 публикација. Почетком 1993. године прекинута је размена и са Скопљем.

Према договору са Народном библиотеком Србије, Библиотека Матице српске издваја и пакује публикације из обавезног примерка намењене бившим југословенским националним библиотекама које су обуставиле сарадњу. Судбина ових публикација биће позната тек након политичког разрешења ратне драме на нашим просторима.

Године 1994. донет је нови Закон о културним добрима (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 71/94). Чланом 42. овог Закона утврђен је начин достављања обавезног примерка: „Предузеће које је штампало, односно завршило штампање публикације дужно је да Народној библиотеци Србије достави 10 примерака сваке публикације одмах по завршеном штампању.

Народна библиотека Србије доставља по један примерак сваке примљене публикације Библиотеци Матице српске у Новом Саду и Народној и универзитетској библиотеци Косова и Метохије у Приштини.

Обавезу достављања публикације из става 1. овог члана дужан је да изврши издавач публикације уколико је публикација штампана изван Републике Србије.

Обавезу достављања публикације из става 1. овог члана штампар, односно издавач публикације из покрајине извршава преко Библиотеке Матице српске у Новом Саду и Народне и универзитетске библиотеке Косова и Метохије у Приштини.”

Последњим наведеним ставом овог члана, омогућено је да Библиотека Матице српске и даље прима обавезни примерак свих штампаних ствари из Војводине и да га размењује са другим националним библиотекама у Југославији. Библиотеци је тако обезбеђен статус у складу са њеном традицијом и националним благом које се у њој чува, а очувани су и природни континуитет и рационално функционисање система обавезног примерка.

Током 1995. године Библиотека Матице српске обавезним примерком од војвођанских штампарија примила је укупно 58.048 публикација. Из прикупљеног обавезног примерка 23.180 публикација упућено је националним библиотекама у Београду, Приштини и на Цетињу. Од ових библиотека обавезним примерком примљено је и у збирке Библиотеке увршћено 2.929 књига и 18.696 бројева периодике, а из обавезног примерка Војводине 2.298 књига и 7.889 бројева часописа. У 1996. години примљено је 3.574 књиге и 19.120 бројева периодике, а из обавезног примерка Војводине на полицама Библиотеке смештено је 2.729 књига, 8.208 бројева часописа и 1.487 јединица посебних збирки.

Укажимо на крају на неколико дилема које се тичу даљег функционисања и развоја система обавезног примерка. Вероватно најактуелнији проблем јесте нередовно и непотпуно достављање публикација. Велики број штампарија, поготово приватних, не придржава се законских обавеза. Тиражи књига су све мањи, а поједини наслови се брзо распродају. Многи издавачи и штампари престају са радом или мењају делатност. Издавачи не раде каталогизацију у публикацији (CIP) за сваку нову публикацију, а неки се и не појављују на сајмовима књига, тако да се до података о новим издањима понекад тешко може доћи. Само у Војводини мање-више континуирана издавачка делатност одвија се у 44 насеља у којима делује преко 290 друштвених и приватних издавача, док у 34 места ради око стотинак штампарија.¹

Издавачи, штампарије, а понекад и сами аутори, као да нису довољно свесни да је обавезни примерак најпоузданији начин да објављено дело буде укључено у националну библиографију или у електронски каталог и да тако постане потенцијално доступно читаоцима у било ком крају света. Нередовним приливом обавезног примерка нарушава-

¹ Подаци из текста Р. Додеровића *Проблеми са обавезним примерком*, Вести : гласило Библиотеке Матице српске, октобар 1993.

ју се и основни принципи програма Ифле – Универзална библиографска контрола и Универзална доступност публикација.

У сарадњи са Министарством културе и Народном библиотеком Србије, Библиотека Матице српске покренула је заједничку акцију чији је циљ да се обезбеди редовније и потпуније прикупљање обавезног примерка. Издавачима су упућени дописи у којима се инсистира на обавезном достављању месечних извештаја о издатим и штампаним публикацијама. На основу ових извештаја и СІР записа упућују се опомене штампарима и праве извештаји о недостављеним насловима. Службеници Министарства културе обављају инспекцијски надзор у штампаријама и издају решења у складу са Законом о културним добрима. Током 1996. године обављен је инспекцијски надзор у 70 штампарија у Војводини и поднети су захтеви за доставу 700 публикација. Акција је дала резултате, тако да је Библиотеци достављено 255 публикација у 2.054 примерака.

Очигледно је да треба размишљати и о иновирању законске регулативе обавезног примерка. Најпре, одговорност за достављање публикација из обавезног примерка ваљало би равномерније расподелити између издавача и штампара. Законом или одговарајућим подзаконским актом треба прецизирати број, структуру и намену публикација из обавезног примерка, уважавајући пре свега потребу размењивања обавезног примерка са библиотекама у Републици Српској. Обавезни примерак могао би да послужи и као основ за размену публикација са бившим југословенским републикама, у обиму и модалитету који би били посебно договорени.

Најзад, треба преиспитати и прецизирати дефиницију публикација које улазе у обавезни примерак, узимајући у обзир нове медије и технологије електронског публиковања. Неслућени развој Интернета и појава интерактивних мултимедијалних технологија довели су до радикалних промена у традиционалним односима аутора, издавача, штампара и библиотека и покренули низ организационих, техничких и правних проблема које тек ваља разрешавати: „Сваки корисник Интернета може уједно да буде и аутор и издвач и то уз минималне трошкове. Стандарди за публиковање и њихова примена још нису потпуно дефинисани, још су у експерименталној фази и одређују их издавачи и сама пракса. Библиотеке не смеју дозволити да у томе буду заобиђене, напротив, да би што боље обезбедиле услуге базиране на овим документима, библиотеке морају бити заинтересоване за одлуке које доносе издавачи и да објасне своје потребе ради приступа, прилагођавања услуга понуђених корисницима и ради комуникације, рачунајући и на аспект обавезног примерка и чувања.”¹

¹ К. Минчић-Обрадовић: *Библиотеке и Интернет*, Годишњак Библиотека Матице српске за 1996. годину, стр. 142.

Детаљније разматрање поменутих проблема превазилази оквире овог рада. Њихово помињање има за циљ да иницира ширу стручну расправу о садашњости и будућности система обавезног примерка и његовој улози у очувању културне и духовне баштине човечанства.¹

---

¹ Уз већ помињане радове, о систему обавезног примерка у свету више података може се наћи у тексту *Legal Depository Libraries* (*Encyclopedia of Library and Information Science*, volume 14, New York 1975), као и у књизи J.T. Jasion, *The international guide to legal deposit*, Aldershot 1991.

КОМУНИКАЦИЈСКА ФУНКЦИЈА НАУЧНИХ ЧАСОПИСА

Научне и техничке информације данас постају развојни ресурс једнако значајан као енергија, сировине, кадрови и капитал. Постоји, међутим, једна специфичност научних информација која их разликује од поменутих ресурса. Научне информације и открића су јавно, а не приватно знање. Научник утолико боље осигурава своје интелектуално власништво уколико га издашније дели, то јест тиме што га други припадници научне заједнице више користе и цитирају. Интелектуално право власништва може се имати тек кад се научно откриће објави и учини јавним и доступним садашњим и будућим генерацијама. Управо из ове чињенице произилази важност научних часописа за комуникацију унутар модерне научне заједнице.

1. Функције научних часописа

За историчаре развоја научних часописа посебно је занимљива 1665. година. Наиме, те године се појављује *Journal des Scavans*, први научни часопис у Француској и у свету.

Само два месеца касније излази и *Philosophical Transactions*, први енглески научни часопис и прототип савременог примарног часописа.

Подаци о броју научних часописа који данас у свету излази знатно се разликују. У литератури се могу сусрести и бројке веће од 100.000 наслова, али је овај податак више психолошки аргумент за тезу о експлозији информација него што је заснован на чињеницама. Поменути број треба умањити за 30-40%, јер толики је постотак часописа који прекидају излагање.

Нагли пораст броја научних часописа је заиста настао као последица експлозије научне продукције, али изгледа да није био и најбоље решење за њу. Социолошким истраживањима је утврђено да просечан научни радник прати само 10-12 наслова часописа. С друге стране, чланци о одређеном предмету су распршени у великом броју публикација. Познати Брадфордов закон дисперзије указује на правилност овакве разуђености. Брадфорд је показао да је чланак у специјализо-

ваном часопису занимљив за 10% научника са истог подручја, а чланак у часопису општенаучног типа је занимљив само за 2% читалаца. Све то изазива незадовољство великог броја научних радника, али и доприноси да се проблематиком часописа почиње бавити све више дисциплина.

Класична библиотекарска наука дефинише часопис као врсту серијске публикације са стајалишта учесталости излагања или са стајалишта библиотечке обраде. У савременој информационој науци часопис се посматра као комуникацијски објект у оквиру комуникационих процеса у науци и у односима науке са друштвеним окружењем. Са овог аспекта могу се издвојити три основне функције научног часописа – меморијска, формативна и комуникацијска.

Меморијска функција огледа се у томе да је часопис јавни и трајни медиј за чување научних информација – архив науке. Формативна функција очитује се у социјалној институционализацији комуникације између научних радника. Часопис има значајну улогу у формирању научног ауторитета, контроли квалитета научног рада, јавности резултата истраживања, заштити интелектуалне својине и сл. Важност треће функције научног часописа огледа се у чињеници да су чланци из часописа главна средства за комуницирање унутар система науке.

У многим дефиницијама научног часописа се истиче да је његова основна функција пренос научних информација. Међутим, уместо о преносу научних информација упутније је говорити о комуникацијској функцији часописа. Сврха научног чланка није у томе да пренесе готова, проверена и непроменљива знања, већ пре свега да унутар научне заједнице подстакне размену идеја и комуникацију о одређеном научном проблему.

Савремену науку немогуће је развијати без колективног, тимског рада. Без интеракције међу новим научним спознајама нема нових резултата и открића. Из колективне суштине научног рада произилази и потреба за комуникацијама. Отуда су формалне научне комуникације, чији је главни репрезент часопис, битан конститутивни део научног рада. Резултати неког истраживања постају истински научни резултати тек кад се објаве у научној литератури и тако постану доступни и отворени за критичко просуђивање научне јавности.

Чувена књига Томаса Куна *Структура научних револуција* је веома дубоко утицала на разумевање и објашњење утицаја комуникација у развоју науке. Кун је показао да свака научна револуција радикално мења перспективу научне заједнице, али да исто тако утиче на структуру научних публикација унутар владајуће научне парадигме.¹ Стога ћемо се у наредном одељку позабавити неким значајнијим методолошким теоријама о порасту научног сазнања, научним револуција-

¹ Т. Кун, *Структура научних револуција*, Београд 1974.

ма и логици научног открића. Јер, ако би било могуће утврдити логику и структуру научног открића, било би лако формулисати комуникацијске карактеристике научних часописа.

2. Научни метод и научно откриће

У старој Грчкој, колевци европске културе и цивилизације, сврха знања (епистеме) је теоријска, више него практична. Циљ теорије је умно сагледавање законитости света (логоса) које је сврха себи самом.

Епистемолошки преокрет збива се са Беконом и Декартом. Знање је моћ. Оно не служи ради контемплације, већ ради потчињавања и искоришћавања природе. Наступа „век метода” и влада уверење да је могуће пронаћи методе за пораст научног сазнања, то јест, рационалне каноне и процедуре за долажење до поузданих научних истина. Занимљиво је да се управо у то доба појављује први научни часопис.

Двадесети век баштини и наставља обе традиције, и хеленску и нововековну. Прва традиција је, са становишта нашег основног проблема, најбоље оличена у теоријској мисли Мартина Хајдегера.

По Хајдегеру, знање чија је превасходна сврха прагматична и утилитарна, претвара епистеме у технике, у технику. Наука постаје техницистичка идеологија. Све то води „забораву бића” то јест забораву питања о људском смислу знања, науке и технике. На крају миленијума, у доба претећих еколошких катастрофа, неопходно је актуелизовати питање хуманих основа и претпоставки науке. Питања људских сврха научног и технолошког развоја све више ће постајати мера објављивања и валоризације научних радова.

Друга традиција наставља се у савременој методологији и филозофији науке. Постављају се питања пораста научног сазнања, логике научног открића и научних револуција. Може се издвојити неколико најутицајнијих становишта о овим проблемима:¹

а) *Индуктивизам*: Заступници индуктивистичке теорије сматрају да у корпус науке спадају само ставови који описују чињенице и индуктивне генерализације из тих чињеница. Као узоре или примере из историје науке индуктивисти често наводе Кеплерове законе изведене на основу астрономских посматрања Тиха де Брахеа и Њутново откриће закона гравитације на основу Кеплерових закона о кретању планета.

Међутим, поставља се питање зашто се у научним генерализацијама издвајају одређене чињенице, а не неке друге. Не постоје „сирове” научне чињенице, оне се увек структуришу према некој већ постојећој теорији. На оваквом приговору темељи се друга школа супротног теоријског усмерења:

¹ Н. Сесардић, *Филозофија науке*, Београд 1985.

б) *Конвенционализам*: За конвенционалисте је наука скуп теорија које организују чињенице у кохерентну, непротивречну целину. Научно откриће је изумевање нових једноставнијих и елегантнијих система претинаца за организовање чињеница. Примери карактеристичних конвенционалистичких теорија су коперниканска теорија и Ајнштајнова теорија релативности.

Али зар сами научници не тврде да су чак и њихове најсмелије теорије настале на темељу чињеница? Може ли критеријум једноставности и елеганције бити довољан?

Као реакција на претераности конвенционализма јавља се Поперов фалсификационизам.

в) *Фалсификационизам*: По Карлу Поперу, епитет научности могу имати само оне теорије које могу бити оповргнуте. У том смислу је нпр. психоанализа ненаучна, то јест неоповргљива, јер је немогуће пронаћи противпример који би оборио ову теорију.

Позитиван пример за фалсификационисте је Мајкелсонов експеримент. Овај експеримент оборио је хипотезу етра, указао на проблем брзине светлости и тако отворио пут за теорију релативности.

Али ако је тачно да сваки противпример обара теорију, поставља се питање шта је са многим теоријама које научна заједница и даље користи, а које су по Поперовим критеријумима неоповргљиве. Поперова методолошка строгаћа елиминисала би добар део врхунских научних теорија.

г) *Теорија научних револуција*: По веома утицајном мишљењу Томаса Куна, наука се развија кроз револуционарну измену научних парадигми. При томе је парадигма дефинисана као скуп уверења, вредности и техничких процедура које су заједничке члановима једне научне заједнице. Парадигме су оквир и модел за решавање научних загонетки у периодима такозване „нормалне науке”. Под нормалном науком подразумева се преовлађујуће редовно стање науке, истраживање засновано на постојећој парадигми. Највећи део оваквих истраживања састоји се у прикупљању чињеница, демонстрирању слагања чињеница и теорије и артикулације владајуће теорије.

По чувеним речима Макса Планка, нова научна истина не тријумфује зато што убеди противнике у ваљаност својих аргумената, већ пре што њени противници једног дана умру и израсту нове генерације којима та истина није туђа. Нова парадигма појављује се изненада и на потпуно нов начин осветљава научни проблем.

Најчешћи приговор Куну је да је тешко у историји науке издвојити периоде нормалне науке.

д) *Методолошки анархизам*: Насупрот Куну, Фајерабенд сматра да не постоји само једна владајућа парадигма, већ из сукоба различитих идеја и мишљења настају нови научни резултати. Не постоји никаква научна методологија ни рационална процедура којом се долази до научних открића. Једини позитиван методолошки захтев је да се по-

бољша комуникација различитих научних идеја и програма и да се ниједна идеја унапред не дисквалификује као ненаучна, утопистичка и сл.

Институционализација науке и појава све већег броја дисциплина захтева изградњу целовитог модела комуникацијске структуре унутар научних заједница. Значајну улогу у овом моделу имају различите форме научних часописа.

Велики оптимизам у библиотекарској теорији седамдесетих година нашег века изазвала је појава такозваног „електроничког часописа”. Очекивало се да ће оваква форма часописа смањити трошкове издавача, убрзати штампање и дистрибуцију, смањити информативну преоптерећеност и омогућити бољу селекцију научних радова.

Почетком осамдесетих година појављују се онлајн доступни примарни часописи – публикације са потпуним текстом у базама података. Овакве базе података омогућавају претраживање комплетног текста радова, а интегрисане са библиографским базама података могу послужити као замена за традиционалну међубиблиотечку размену чланака.

У првим годинама свога развоја електронички часописи наилазили су на бројне техничке и организационе проблеме. У стручној библиотекарској литератури најчешће су помињане и анализиране следеће потешкоће:

- Различитост стандарда и техника у припреми и електронском публикувању;
- Трауматизираност корисника великим бројем електронских публикација и база података;
- Различитост стратегија и језика претраживања;
- Проблем јединственог софтвера и комуникација;
- Традиционалне навике и устаљени систем комуникације у научној заједници;
- Недостатак систематичности и континуитета у образовању библиотечких кадрова и у обуци корисника;
- Јаз у информатизацији између развијених и мање развијених земаља који се повећава развојем нових технологија.

Међутим, све ове потешкоће нису могле умањити огроман потенцијал нових технологија које су битно доприносиле брзини и квалитету комуницирања у светској научној заједници. Развојем CD-ROM технологије све већи број примарних и секундарних научних часописа публикује се на овом медију. Тако је, на пример, пројекат ADONIS обухватио 219 примарних медицинских часописа. Компактни дискови са потпуним текстом ових часописа сваке недеље дистрибуирани су у САД, Европи, Јапану и Аустралији.

Форма CD-ROM-а посебно је погодна за секундарне научне часописе, какав је *Индекс научних циљана*, у ствари библиографија чланака из више од 6.000 најбољих часописа из природних наука,

књижевности и уметности. Библиотека Матице српске од 1989. године набавља ову публикацију која од 1992. садржи и апстракте радова и представља један од најкоришћенијих и најпоузданијих извора научних информација.

У последњој деценији нашег века неслућене могућности за развој електроничког часописа пружила је мултимедијална технологија. Она омогућује да се у електроничком издању користе фотографије, скице, графикони, па чак и звучни снимци и видео записи. Убрзано ширење Интернета, као глобалног информационог и комуникационог система, омогућава потпуно коришћење оваквих публикација у свакодневној научној пракси. Хипертекстуални сервис (WWW) који обједињује текст, слику и све друге мултимедијалне облике информација, појавио се 1990. године и данас представља најпопуларнији и најважнији сервис Интернета. Предвиђа се да ће до 2000. године у свету бити преко 200 милиона корисника ове глобалне рачунарске мреже.

У историјском развоју часописа, време у којем живимо може се означити као период транзиције од папирне форме до електронски доступних публикација. Све већи број периодичних публикација добија своје електронске двојнике на Интернету. Развија се нови модел комуникације у светској научној заједници. Овај модел пружа неслућене шансе, али доноси и нове изазове и потешкоће на путу до реализације идеала универзалне доступности научних информација и сазнања.

3. Научни часопис и доступност информација

Основни закључак нашег разматрања методологије научног рада могао би се формулисати на следећи начин: иако нема поузданих процедура и метода који доводе до нових научних открића, сигурно је да без комуникације научних програма и идеја нема научног развоја. Шта је из овог закључка релевантно за библиотекаре? Они морају настојати да отклоне све препреке које онемогућавају истраживача унутар једне научне парадигме (куновски смисао научног истраживања) или све оне који желе да се баве науком (Фајерабендова теорија открића) у коришћењу и доступности информација.

Без примене савремених техничких могућности немогуће је остварити овако амбициозан задатак. Исто тако треба уклонити и традиционалне препреке у коришћењу научних информација: кашњење у публикавању и библиотечкој обради, разуђеност публикација, медија, језика и дисциплина и сл.

На тај начин библиотеке ће изборити значајније место у друштвено-економском развоју. Изолованост од светских база знања и међународног научног информисања негативно утиче и на финансирање научног истраживања. Чак и у најразвијенијим земљама се више од 10% средстава троши на истраживања чији су резултати већ познати и

објављени у научним часописима. Отуда је обавеза савремене библиотеке да обезбеди ажурне научне информације, да убрза синтезу сазнања и његову практичну примену.

Други, једнако вредан задатак, јесте да се обезбеди доступност научних информација што ширем кругу потенцијалних корисника. Интересантан је пример објављивања једног рада о суперпроводљивости почетком 1987. године. На универзитету у Хјустону је један истраживач добио доказ о суперпроводљивости на релативно високим температурама. О томе је већ у фебруару објављен чланак у водећем светском часопису са тог подручја. Међутим, аутор је открио да је приликом прекуцавања текста уместо ознаке кључног хемијског елемента итријума (Y), објављен знак за итербиј (Yb). Грешка је исправљена, али је рад у побољшаној варијанти објављен месец дана касније. Иако је то званична верзија догађаја, готово нико у њу не верује. Претпоставља се да је аутор чланка, захваљујући овој „грешци” хтео да добије месец дана предности за наставак истраживања.

Овај пример очигледно показује да стварна научна пракса знатно одступа од теоријског одређења бића науке као универзалног опште-доступног добра. Како с правом примећује Твртко Шерцар, „зnanствени се рад у збиљи неријетко одвија у увјетима изолације и превласти особног интереса, умјесто једне универзалне знаности, постоје бројне регионалне и националне знаности. Намјесто јавности резултата снажно су изражена настојања да се знаност претвори у приватну, скупновласничку, пословну и државну тајну. На путу ширења знанствених спознаја испречују се бројне лингвистичке, културне, политичке, економске и друге препреке које не само да отежавају ефективне контакте између знанствених радника широм свијета него их онемогућују.”¹ Историјска одговорност библиотека лежи управо у отклањању ових препрека и омогућавању универзалне доступности научних сазнања и информација.

Иако је научни часопис настао пре више од триста година, његова основна функција – комуникацијска – и даље је једнако актуелна. Без обзира на форму у којој се појављује, часопис ће као главни носилац научних информација и даље доминирати у свим облицима научно-истраживачког и стручног рада. Библиотеке које желе да се трансформишу у савремене библиотечко-информационе пунктове, морају бити спремне и опремљене и за нове електроничке форме научних часописа.

¹ Т. Šercar: *Komunikacijska filozofija znanstvenih časopisa*, Zagreb 1988, str. 170.

АУТОМАТИЗАЦИЈА БИБЛИОТЕКА И НАУЧНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ

Информатизација и друштвени развој

Социокултурна истраживања друштвених претпоставки и последица размене људског знања и искуства показала су да је брига за чување, претраживање, преношење и коришћење знања и искустава постојала и постоји у сваком друштву и свакој културној заједници. Друштва у којима су ови процеси били запостављени, као и оне заједнице које нису успевале да своје духовне и интелектуалне потенцијале примене и укључе у решавање нових проблема, нису успевале да очувају ни свој континуитет ни културни идентитет.

За нашу основну тему ваља посебно нагласити значај метода и техника помоћу којих се знање чува, преноси и институционализује у друштвену праксу. Ове методе нису само пуко техничко средство. Промене у основним начинима комуницирања и медијумима за пренос знања изазивају огромне промене у свим другим областима друштвеног живота. Као што је показао Маршал Меклуан, начин који нешто саопштавамо одређује значење онога што саопштавамо. Медијум је порука, а технологије за пренос и посредовање знања и информација нису само пасивна амбалажа, већ активни процеси који подједнако преобликују људе и друге технологије.

Већ је у Платоновим дијалозима уочено да прелазак са усмене књижевности на писану проузрокује нови начин размишљања и организације друштвеног живота, поготову кад је реч о писаним законима. Гутенбергова штампарска револуција освојила је и преобликовала друштвену свест и све области живота. Тако је, на пример, Библија штампана на народном језику уништила стару црквену хијерархију и подстакла настанак евангелистичког протестантизма. Још су очигледније промене у читавом низу институција заснованих на штампи, какве су књиге и часописи, образовни системи, издавачка делатност, библиотеке и слично.

Амерички културолог Алвин Кернан указује да смо данас сведоци опадања значаја писане речи коју замењују електронске комуникације. Уместо да се опиремо овој технолошкој промени, требало би да прихватимо промене које нови начини комуницирања и размене знања и информација доносе. То не значи да треба заборавити традиционалне облике комуницирања: „Јасно је да ниједан начин комуницирања који је икада био у употреби никада не ишчезава. Усмене и руком писане поруке нису нестале када се појавила штампа; оне су чак бивале обогаћене и проширене, као у случају романа у писмима, што представља мали али веома леп пример. Када су почели да читају, људи су такође стекли више тема за разговор, док је конверзација постала веома цењена друштвена вештина. Ни читање неће нестати у ери телевизије и електронских комуникација. Међутим, у свакој одређеној епохи један начин комуницирања тежи да буде доминантан”.¹ Кернан закључује да електронски медији неће уништити гутенберговску цивилизацију. Ипак, они ће радикално променити начин на који људи делују и размишљају, док ће нови начин комуницирања временом понудити могућности за одговарајуће организовање и разумевање света у којем живимо.

Из ових уводних напомена можемо закључити да методе и технике за организацију и коришћење знања развијају нове институције, мењају друштвене структуре и доводе до низа социокултурних промена. Ово је посебно карактеристично за век у којем живимо. Буран технолошки развој, „експлозија информација”, нова информатичка технологија, довели су до низа промена на основу којих се постојеће индустријско друштво преобраћа у постиндустријско или информатичко друштво. Организација размене и доступности знања постаје све важнији развојни потенцијал, а алокација информационих ресурса пресудан фактор развојне стратегије – културне, образовне, научне, привредне и сваке друге. Они који поседују правовремене и квалитетне информације, поседују и друштвену моћ. На крају двадесетог века постаје јасно да ниједно друштво не може бити „савремено” ако није и информатизовано; при чему се не мисли само на поседовање одређеног броја компјутера, већ и на сасвим нову раван друштвене самоорганизованости.

У литератури која савремене информационе процесе анализира у контексту социокултурних промена, информатизација се разумева као повесни сусрет културе и технике. Стварање информационих институција са огромном продукцијом, концентрацијом и дисеминацијом знања (информација и културних добара) може се тумачити као нови генеративни принцип културе. Информатизација мења класичне комуникацијске обрасце и ствара нове типове писмености. Успостављају се нови облици институционализације и конфигурације знања, који услов-

¹ А. Кернан, *Опширај од писане речи*, Преглед, бр. 297, 1994, стр. 68.

љавају и развој информационе инфраструктуре и стварање нових информационо-документационих служби.¹

Информација као специфичан ресурс, који се у процесима обраде и размене не губи него увећава, постаје све битнија за друштвени развој у односу на сировине, капитал, кадрове и друге ресурсе. Доступност до информација и публикација као форме јавно доступног знања постаје услов друштвеног напретка. Развој науке (као облика друштвене свести који омогућује човеку да схвати објективне законе природе и да то знање у пракси искористи) има своје властите закономерности. Број научних радника и целокупно светско знање увећавају се по експоненцијалној кривуљи.² То значи да је 90% светског знања настало само у последњих 30 година. Научна литература удвостручава се сваких 15-20 година. Године 1800. у свету је било 100 часописа; 1850. године 1.000; 1900. године 10.000, а 1950. године већ 100.000. Пред научну заједницу, и цело човечанство, поставља се питање како „савладати” то преобиље нових публикација и информација, а да се не деси, како је духовито приметио Џон Нејзбит, да се угушимо у информацијама, остајући жељни знања.

Све то доводи и до превредновања циљева и функција традиционалних библиотека као „храмова књиге”. Уз своје класичне едукативне и рекреационе функције, савремене библиотеке трансформишу се у библиотечко-информационе центре који пружају и развијају нове информационе и документационе услуге.

Ка новој парадигми библиотеке

У савременој литератури која се бави проблематиком научних информација и научне документације постоји став који бисмо могли назвати „технолошким оптимизмом”. Под њим подразумевамо уверење да ће се проблем преобиља научних информација и публикација релативно лако и успешно превладати захваљујући новим информатичким и комуникационим технологијама и да ће оне омогућити реализацију принципа „сваком кориснику – његова информација”. Овај оптимизам илуструје се бројним подацима о све ширем и разноврснијем асортиману нових информационих производа и услуга.³

¹ Према Матичином *Речнику*, термини информативни и информациони користе се као синоними, у значењу „који садржи обавештења (информације), који обавештава”. Развој технологије за обраду информација утиче на семантички помак, тако да се под термином информациони подразумева обавештавање уз помоћ технологије, док је информативно оно што обавештава на било који начин.

² А.И. Михајлов, Р.С. Пиљаревскиј, *Увод у информатику и документацију*, Загреб 1984.

³ М. Malinconico, *Information's Brave New World*, *Library Journal*, May 1992.

Развој информационих технологија, повећања снаге и капацитета компјутера, водио је до све бржег и јефтинијег процесирања информација. Појавили су се нови медији за складиштење података и дигитализацију информација – текста, цртежа, говора, звука итд. Стално је усавршавана телекомуникациона опрема и пренос података између различитих система и медија. Све то водило је до развоја локалних, националних и глобалних компјутерских система, онлајн доступних каталога (OPAC), електронских „банака знања”, експертних система, електронских часописа, компакт-дискова, али истовремено и ка већој сложености система за чување и коришћење научних информација.

Тако је број компјутерских база података у свету растао од 528 у 1979. години до 5.578 у 1989, док их је крајем 1992. било 7.637. У истом периоду број произвођача ових база података порастао је са 316 на 2.300. Године 1989. у форми компакт-дискова (CD-ROM) постојале су 433 базе података, а већ 1990. преко 10.000. Појављују се бројне full text базе (са потпуним текстом публикације). Занимљив је *Пројект Гуненберг* Универзитета у Илиноису, којим ће се избор од 10.000 најзначајнијих дела светске литературе наћи у електронској форми са потпуним и компјутерски претраживим текстом.

Већ шездесетих година у базама података појављују се научни часописи, који представљају основни комуникациони медиј за пренос научних информација. У почетку су то најчешће *библиографске базе* које доносе библиографске податке о објављеним чланцима, а касније и сажетак рада и кључне речи помоћу којих се ближе описује и идентификује садржај радова. Затим се појављују *рефералне базе* које доносе податке о томе где корисник може пронаћи тражену информацију. То су обично централни каталози периодике, адресари издавача, библиотека, научно-истраживачке установе и слично. Последњих година све бројније су *full text* базе података које доносе интегралне текстове чланака, патената, стандарда, конгресних саопштења, вести и слично; а такође и *фактографске базе података са нумеричким подацима* (резултати различитих истраживања, мерење, статистички подаци и слично). Уз наведене постоје и *базе података са софтверима* (компјутерским програмима) која се могу преузимати преко компјутера. Према подацима хоста DATA STAR, у свету је крајем 1991. године постојало 1.205 библиографских база података о часописима, 1.053 рефералних база, 1.810 full text база, 1.551 фактографска база и 26 база са софтверима. Све су биле директно (онлајн) доступне за претраживање и коришћење.¹

Нове технологије избориле су своје место и постале део етаблираног друштвеног поретка. О томе сведочи занимљива прича која се

¹ *Posvetovanje o znanstvenih in strokovnih publikacijah in polupublikacijah*, Maribor 1991.

могла чути на 56. Генералној конференцији Ифле (Међународна федерација библиотека и библиотечких удружења) у Стокхолму.

Априла 1990. године лондонска болница King's College-а прославила је своју стопедесетогодишњицу службом захвалности у Вестминстерској опатији. Као део службе, различити предмети су изношени пред олтар и били благосиљани. Ту су били први медицински инструменти, новостворени лекови и на крају – MEDLINE, база података на компакт-диску. Тако је, благословен од цркве, уз присуство члана краљевске породице, компакт-диск стигао као део утврђеног реда ствари.

Прича има још један занимљив детаљ. Поменути компакт-диск носио је један професор имунологије, а не библиотекар, како би се пре могло очекивати. То сведочи о статусу библиотекарске професије, чак и у најразвијенијим земљама, а такође намеће питање какве промене технолошка и информатичка револуција доноси у улози и функцијама савремених библиотека.

Године 1982. објављена је позната књига Ф.В. Ланкастера *Библиотеке и библиотекарски у добу електронике*.¹ Професор Ланкастер је на основу тенденција развоја библиотечно-информационих услуга дао седам могућих сценарија за развој библиотека:

1. Библиотеке ће обезбеђивати већину услуга које и данас пружају. Међутим, њихово функционисање и ефикасност у чувању и дистрибуцији информација и публикација радикално ће се побољшати захваљујући модерној технологији.

2. Стварање библиотечких мрежа, потпомогнуто компјутерском и телекомуникационом опремом, побољшаће продуктивност и економичност библиотечно-информационих услуга и од сваке умрежене библиотеке учинити приступну тачку за целокупне информационе и документационе ресурсе система.

3. У библиотекама ће се смањити зависност од коришћења публикација (докумената) у папирној форми и радиће се примарно са ресурсима у електронској форми.

4. Смањиће се потреба за посетама библиотеци, јер ће захваљујући компјутерској и комуникационој опреми бити могуће пружање и примање услуга из куће или са радног места корисника.

5. Локалне библиотеке изгубиће на значају, јер ће појединци сами директно бирати потребне информационе ресурсе, без обзира где се они налазили. Појединачни корисници на властитој рачунарској меморији преузимаће информације, документе, па и читаве електронске публикације (full text базе података) и тако стварати библиотеке по свом избору.

¹ F.W. Lancaster, *Libraries and Librarians in an Age of Electronics*, Arlington 1982.

6. Захваљујући могућностима коришћења електронске поште, компјутерских конференција, и сл. научни радници укључиваће се у светске онлајн интелектуалне заједнице и заједнички стварати и размењивати информације о одређеним научним проблемима.

7. Појавиће се сасвим нови информациони производи и услуге, укључујући способност да банке података преко екстерних система за одређена стручна или научна подручја директно одговарају на захтеве или питања корисника, а не само да их упућују на друге ресурсе или документе. Уместо да библиографски или реферално одговарају на питање *где* је одговор на постављени проблем, експертни системи одговараће *шта* је решење постављеног проблема.

Чињенице изнете на почетку овог поглавља показују да се већина Ланкастерових прогноза остварује. Може се ипак приметити да се број публикација у папирној форми не смањује онако како је Ланкастер предвиђао, али је извесно да се појављује све већи број електронских публикација. Такође, сувише је оптимистична прогноза о светском систему доступности до научних и стручних информација. Ланкастер напросто не отвара проблем информација као извора друштвене моћи и њихову условљеност често антагонистичким економским, политичким и стратешким интересима.

Ипак, постоји сасвим довољно аргумената који указују на промену парадигме савремених библиотека. То више нису само књижнице, храмови читања, већ важне инфраструктурне институције информатичке епохе. Ова промена у парадигми са појма књиге на појам информација захтева и ново теоријско утемељење савремене библиотечко-информационе делатности. Њен предмет је информација у специфичном облику, знање материјализовано у виду документа (публикације), јавно доступно и намењено кориснику. Такође, теорија библиотечко-информационе делатности мора обухватити не само методе прикупљања, чувања, обраде и дисеминације публикација и информација, већ и друштвене и културне односе који прате и интегришу информациону, документациону и комуникациону делатност у друштвену праксу.

Информациона парадигма за библиотекарe је изазов, али и шанса за професионализацију и социјалну афирмацију. Библиотекар све више постаје информациони стручњак, што води промени његовог статуса, професионалног угледа, али и повећању друштвене одговорности. Савремени библиотекар више се не може дефинисати као „неко ко ради у библиотеци“, „издаје књиге“, већ као информациони стручњак који брине о дисеминацији знања и научних информација. (Баш као што и лекари не би били задовољни да се дефинишу као „они који раде у болницама“, „пишу рецепте“ и слично, већ као „стручњаци који брину о здрављу људи“!)

Библиотечко-информациони систем и систем научно-технолошких информација

Већ смо указали да информациони производи и услуге све више чине инфраструктурне претпоставке за развој свих осталих привредних и друштвених делатности. Из ове чињенице произилази потреба да се постојеће, традиционално структурисане библиотечке мреже осавремене, повежу и трансформишу у јединствен библиотечко-информациони систем. Пред библиотеке се, као и пред друге савремене информационе системе, поставља задатак динамичне самоадаптације, иновирања и аутоматизације делатности.

Количина и значај научних и технолошких информација, као и равноправност свих субјеката друштва у задовољавању разноврсних информационих потреба, захтевају обједињавање информационих ресурса, њихово ефикасно функционисање и економичну изградњу. Сопствени фондови, појединачно изграђивани, без обзира на обим и квалитет, не могу бити довољни да задовоље потребе свих корисника библиотека за правовременим и потпуним информацијама. Библиотеке будућности неће се вредновати и рангирати само по обиму и структури властитих фондова, већ према успешности у брзом и тачном пружању информација. Најкраће речено, у идеји библиотечко-информационог система садржана је могућност да обједињени информациони и документациони ресурси свима буду подједнако доступни као јединствена ризница, сума знања, информација и свеколиког људског искуства. Реч је, дакако, о давнашњој људској тежњи која је своју најлепшу поетску транспозицију доживела у Борхесовој визији александријске библиотеке.

Међутим, за библиотекаре се поставља проблем како операционализовати, оживотворити овакву илузију. Јер у ери свеопште „експлозије информација”, лако је могуће да се библиотеке претворе у непроходне лавиринте, у недоступне суме знања. Данас је сасвим извесно да се овај проблем може и мора решавати уз коришћење савремене информационе технологије и системски приступ у њеној имплементацији.

Системски приступ и реализација библиотечко-информационог система подразумева и захтева систематско и методично праћење и проучавање библиотечке мреже, уочавање њене структуре, препознавање информационих потреба и дефинисање механизма за задовољење тих потреба и пројектовање одговарајуће техничке и програмске подршке.

Са становишта оваквог приступа, библиотечко-информациони систем може се дефинисати као скуп библиотечко-информационих јединица које се функционално и структурално повезују у међузависну и

кооперативну мрежу, са основним циљем да се корисницима обезбеди приступ до истинитих и потпуних информација и публикованих извора информација (докумената).

До сада смо углавном говорили о светским искуствима у изградњи аутоматизованих библиотечно-информационих система и њиховој улози у преносу и трансферу научних информација. Време је да укажемо и на домаћа искуства, уз кратак преглед шта се на плану овог система и система научно-техничких информација збивало у Југославији у последњој деценији.

Априла 1986. године Заједница југословенских националних библиотека прихватила је концепцију библиотечно-информационог система у СФРЈ. Овај документ требало је да послужи као основа и оквир за израду БИС-ева република и покрајина.¹ Постојало је неколико подстицаја да се овакав пројект теоријски осмисли и практично реализује:

а) **НОРМАТИВНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ:** Уставним и законским документима дата је основа за изградњу информационих система у оквиру друштвеног система информисања. Савезна скупштина 1981. године доноси Закон о основама друштвеног система информисања и информационом систему Федерације којим се предвиђа јединственост и повезаност информационих система и захтева дефинисање главних циљева у односу на информационе потребе корисника.

б) **РАЗВОЈ СВЕТског СИСТЕМА НАУЧНИХ ИНФОРМАЦИЈА:** Под утицајем Унескових програма (UNISIST; NATIS; GIP) као и активностима специјализованих међународних организација (Ифла, FID и други) традиционална библиотечка делатност укључује се у интегрални светски систем информисања. Према дефиницији UNISIST-а циљ националне информационе политике је да идентификује информационе захтеве земље и да осигура њихово задовољавање на што потпунији, бржи, јефтинији и прикладнији начин. У складу са светским трендовима и у нашој земљи почиње примена међународних стандарда за обраду и дисеминацију информација, формирају се информациони и реферални центри и чине покушаји увођења информационе технологије у библиотечно-информационој делатности.

в) **РАЗВОЈ КОМПЈУТЕРСКЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ:** Под утицајем развоја и примене нове информационе технологије седамдесетих година у свету настају многобројне компјутеризоване библиотечке мреже. Захтев за компјутеризацију БИС-а у Југославији као националног информационог система који ће ефикасно размењивати информације и на домаћем и на међународном плану покренут је на Првом југословенском саветовању о примени компјутера у библиотекама одржаном у Марибору 1973. године. Концепција о аутоматизацији библиотека и

¹ *Bibliotečno-informacijski sistem u SFRJ – BIS; koncepcija*, Ljubljana 1986.

њиховој трансформацији у библиотечко-информационе центре добија своје теоријско утемељење на другом саветовању у Загребу 1977. године, и трећем саветовању у Љубљани 1981. године. На четвртом југословенском саветовању о примени рачунара у библиотекама 1986. године у Сарајеву, усвојена је концепција БИС-а СФРЈ као основ за израду пројекта компјутеризације БИС-а.

Концепцијом БИС-а СФРЈ предвиђено је да библиотечко-информациони систем настане трансформацијом и повезивањем постојећих библиотека уз усвајање нових садржаја и метода рада примерених потребама друштва и могућностима информатичке технике и технологије. Аутоматизовани БИС треба да остварује следеће задатке:

1. изграђивање библиотечких фондова свих врста докумената у складу са информационим потребама корисника. У оквиру такве набавне политике и стратегије је и оспособљавање механизма координиране набавке домаће и стране литературе;
2. спровођење библиографске контроле над обавезним примерком у свим националним библиотекама, чување и заштита документационе подлоге за будуће генерације и за укључивање у међународне информационе системе;
3. осигуравање кооперативног система обраде домаће и стране грађе аутоматизацијом библиографско-каталожке обраде и увођењем онлајн мреже за претраживање;
4. осигуравање брже доступности докумената путем међубиблиотечке позајмице;
5. изградња система активног и селективног усмеравања библиотечких информација и извора информација;
6. израда ретроспективних, текућих и специјалних библиографија (у свим БИС-евима република и покрајина), централних каталога, библиографија радова научних радника и реализација заједничких база података;
7. сарадња са библиотечко-информационим системима других земаља и међународних организација;
8. повезивање средишњих тачака свих БИС-ева преко комуникационе мреже за пренос података (ЈУПАК), као и функционисање свих комуникацијских канала између елемената у систему;
9. изградња система школовања и перманентног оспособљавања библиотечких радника за пројектовање и реализацију БИС-а;
10. осигурање основних претпоставки за развој система: финансијска средства, простор, набавка грађе, нови кадрови и поступно увођење савремене информационе технологије.

Међутим, показало се да је пуно лакше нормативно одредити добре и пожељне циљеве и задатке БИС-а, него их практично реализовати. За изградњу сваког система битни су не само његови елементи, циљеви и функције, већ и однос социјалног окружења према систему. Иако је друштво прокламовало посебан значај библиотека за привред-

ни, образовни и научни развој, изградња библиотечно-информационог система остала је у највећој мери унутрашње питање струке.

И са становишта саме библиотекарске струке могу се уочити недостаци Концепције БИС-а СФРЈ. Они се у највећој мери огледају у неразрађености критеријума за операционализацију и аутоматизацију модела. Предложени модел структуре система у потпуности је пратио територијалну и самоуправну организованост друштва. То је довело до „преорганизованости” модела и преферирања повезивања елемената система на основу формалних, а не квалитативних критеријума.

Чини нам се да је знатно прихватљивије становиште изложено на 11. скупштини југословенских библиотекара у Охриду 1986. године, према којем се модел система нипошто не може посматрати ни једнострано ни статично, већ се мора посматрати са гледишта функција које БИС обавља. Систем треба структурисати на више нивоа (систем, подсистем, јединица) и то према функционалном, секторском и територијалном критеријуму. Избор структуре система у целини не сме бити препрека да се поједини делови система структурирају према другачијим моделима умрежавања зависно о анализи појединих функција и програмског усмерења делова БИС-а. Пошто је реч о динамичним комуникационим моделима, без обзира на разлике у њиховим основним карактеристикама, они ће у својој укупности представљати конгломерат међусобно комплементарних модула.

Највећи утицај на аутоматизацију БИС-а у Југославији имао је развој система научних и технолошких информација. Према пројектном задатку, СНТИЈ представља скуп докумената, информационих стручњака, материјалних и финансијских средстава, метода руковања информацијама и руковођења, који треба да омогуће трансфер информација од произвођача или извора информација до корисника, које такође треба сматрати делом система.

Посматран као инфраструктура, СНТИЈ је скуп институција, организација и средстава који подржавају проток, руковање и испоруку информација од стваралаца информација до њихових корисника, укључујући прибављање, обраду, преношење и презентовање информација.

БИС и СНТИЈ су у очигледној интеракцији. У савременој библиотеци се остварује јединство класичних библиографских послова и информационих активности, услуга и производа. У мери у којој се функције СНТИ реализују у савременој библиотеци, БИС и СНТИ се преклапају.

У изградњи СНТИЈ приоритет је добио развој библиотечно-информационог система од интереса за науку и технологију. У документима СНТИЈ наводи се неколико разлога за давање приоритета БИС-у:

- очите неспорни значај библиографско-каталожских података о изворима научних и технолошких информација у Југославији,
- стварна неизграђеност и неажурност тог дела БИС-а у часу отпочињања радова на изградњи СНТИЈ,

– потреба изградње БИС-а на јединственим основама, у складу са међународним и југословенским стандардима,

– усмеравање потенцијала носиоца изградње специјализованих система НТИ у правцу аналитичко-синтетичке обраде информација у изградњи специјализованих база података.

Поред ових разлога, треба истаћи да улога коју је БИС добио у реализацији СНТИЈ-а произилази из чињенице да се примарна документа и информациони извори налазе управо у БИС-у. Такође, у библиотекама се одувек налазило не само богатство информационих ресурса већ и кадровски потенцијал за прикупљање, обраду, чување и дисеминацију информација.

Председништво Заједнице југословенских националних библиотека децембра 1987. године прихватило је систем узајамне каталогизације као заједничку основу за развој БИС-а и СНТИЈ-а. У процесу узајамне каталогизације на рачунарским системима појединих укључених библиотека настајале су локалне базе података, а на рачунарском систему хоста узајамна база која се формирала као резултат координиране и јединствене библиографско-каталожке обраде библиотечке грађе. Подаци о одређеној публикацији уношени су само једном и на једном месту, што је омогућавало рационалну поделу рада међу активним учесницима у систему.

Крајем 1991. године узајамна библиографско-каталожка база бројала је око 500.000 компјутерских записа, а у њено стварање било је укључено преко 50 југословенских библиотека. Због ратних догађаја 1992. године долази до распада система узајамне каталогизације. Треба истаћи да је овај систем, чије је седиште било у Марибору, био југословенски систем, како по свом функционисању, тако и у току његове целокупне изградње. Не само због тога што су из федералних средстава финансирана рачунарска и комуникациона инфраструктура, већ превасходно због чињенице да је у развој и изградњу система био укључен велики број информационих стручњака и библиотекара из највећих југословенских библиотека.

Искуства Библиотеке Матице српске

Искусства Библиотеке Матице српске у обезбеђивању научних и стручних информација и њено учешће у изградњи и развоју БИС-а и СНТИЈ-а вишеструко су значајни. Библиотека Матице српске се последњих година складно развија, поштујући своју богату традицију, али и захтеве и потребе модерног информатичког времена и захтеве корисника научних, стручних и пословних информација. Од 1985. године у Библиотеци Матице српске се формира Реферални центар и тако се Библиотека активно укључује у савремени проток научних информација. Од самог почетка изградње система узајамне каталогизације Би-

блиотека Матице српске је његов најактивнији учесник, како у изградњи компјутерске базе података о публикацијама, тако и у развоју и тестирању одговарајуће програмске подршке.

Компјутеризација пословања у Библиотеци започета је 1989. године. Захтеви за израду софтвера за аутоматизацију библиотечно-информационих функција припремљени су у договору са колегама из осталих великих југословенских библиотека. На јавном конкурс у Институту информацијских знаности из Марибора поверена је израда програма, као и функције хоста и информационог сервиса.

На почетку 1989. године Библиотека Матице српске од компјутерске опреме имала је два терминала VT 220 и матрични принтер, у власништву СНТИЈ, персонални рачунар, матрични принтер и два видеотерминала у сопственом власништву. Постојала је комуникација до јавне мреже за пренос података (ЈУПАК) изнајмљеном линијом до хоста, која је служила за претраживање база података и за експериментално укључивање у узајамну каталогизацију. Почетак аутоматизоване обраде био је суочен са бројним потешкоћама. Програм је био прилагођен раду Југословенског библиографског института, односно библиографској обради са исписима за *Библиографију Југославије*. Програм није одговарао каталожкој ни библиографској пракси Библиотеке Матице српске. Могућности претраживања и исписа биле су веома скромне, а било је и одступања од прихваћеног стандарда UNIMARC. Библиотека Матице српске морала је истовремено да решава неколико проблема: дораду софтвера кроз отклањање глобалних недостатака и испуњавање специфичних захтева, набавку одговарајуће компјутерске и комуникационе опреме, обуку информатичара и библиотекара, израду новог модела организације пословања.

Заједно са осталим чланицама ЗЈНБ, Библиотека Матице српске је, 1989. године, успела да се код програмера у Марибору избори за битну дораду софтверских решења. У сарадњи са библиотекарима водећих југословенских библиотека, ИЗУМ је развио програмски пакет који је омогућио и аутоматизацију пријема публикација, библиографско-каталожку обраду према стандарду UNIMARC, са развијеним блоком који је обухватио монографије, периодичку, музикалије и остале посебне збирке, претраживање базе коришћењем већег броја префикса (уграђена је наредба SELECT за прављење логичких израза са префиксима за сложенија претраживања), аналитичку обраду са одговарајућим исписима, исписе каталожких листића, библиографија и спискова из електронске базе на одговарајућим писмима. Започета је израда програма Књиге, предвиђеног за кориснике библиотека.

Крајем јануара 1989. у Библиотеци Матице српске први пут је презентована обрада на рачунару уносом докторских дисертација. Већ у марту је започета компјутеризација обраде књига. Куповином опреме и обучавањем библиотекара обим послова и унос података стално су

се повећавали, тако да се до краја године потпуно прешло на обраду књига на терминалима.

У току 1989. набављен је централни рачунар VAX II / VMS (ADRIA II), 25 видеотерминала, четири матрична и два ласерска принтера и један персонални рачунар. Обезбеђен је и директни прикључак на ЈУПАК.

Обучавање стручњака обављано је на семинарима и кроз индивидуални рад. Пет радника је присуствовало семинарима за рад на узајамној каталогизацији који су одржани у Марибору, на Цетињу, у Скопљу и Београду. Крајем јула колеге из ИЗУМ-а у Библиотеци Матице српске организовале су семинар за 15 библиотекара. Са библиотекари-ма се обучавао и информатичар, који је уз рад на рачунару и дораду софтвера помагао библиотекари-ма у коришћењу програма и информатичарском описмењавању.

У 1990. години настављена је дорада програма како би се у потпуности подржале функције набавке и пријема књига, библиографска обрада и обрада периодике. Крајем године у бази је већ било 28.460 записа. У августу 1990. године купљен је нови моћан рачунар MICRO-VAX 3900 са десет нових терминала. Ова опрема омогућила је да од септембра исте године Библиотека престане да израђује лисне каталоге за књиге, јер се комплетни подаци о новим издањима налазе у електронском каталогу.

Истовремено се указала и потреба за ретроспективним уносом записа, са намером да се подаци о свим збиркама Библиотеке нађу у електронском каталогу. Ретроспективна конверзија класичних лисних каталога плански је започета априла 1991. године. На почетку рекаталогизације подаци су у базу уношени са листића из концептног каталога, што се ускоро показало недовољним. Нова организација посла – рекаталогизација с књигом – отворила је могућност за континуирану ревизију збирки која је започета 1992. године. Ретроспективна обрада и ревизија су организоване тако да је омогућено несметано коришћење публикација, информисање и услуживање читалаца.

Упоредно су примењивани и дорађивани компјутерски програми и за све остале библиотечко-информационе функције, уз континуирано школовање и професионализацију стручних кадрова и набавку нове опреме. На моћном рачунарском систему, чију основу данас чине два VAX рачунара, 90 терминала, тринаест персоналних рачунара, шест матричних и седам ласерских штампача и друга информациона и комуникациона опрема, потпуно су аутоматизовани пријем, инвентарисање, набавка и размена публикација, обрада збирке старе и ретке књиге и легата, ЦИП обрада публикација у штампи, текућа и ретроспективна обрада публикација, библиографска обрада, аналитичка обрада периодике, учлањивање корисника и претраживање електронског каталога.

Посредно или непосредно, сви ови послови значајни су у сложену процесу прибављања, обраде и дисеминације научних информација. За кориснике је свакако најзначајније претраживање компјутерске базе података Библиотеке Матице српске. У њој је, 31. марта 1997, било 501.158 записа (427.643 књиге, 15.981 наслов периодике, 24.393 јединице посебних збирки, 33.141 запис аналитичке обраде часописа). Сваки од ових записа компјутерски је претражив по шездесетак различитих параметара, што значи да се у електронском каталогу Библиотеке налази преко 30 милиона различитих информација. Из унетих података лако и брзо могу се испринтати разноврсни прегледи и спискови, као и селективне библиографије према аутору, наслову, кључној речи и другим параметрима.

На основу електронске базе у Библиотеци Матице српске припремају се *Библиографија књига у Војводини* и *Билтен ириновљених књига на сираним језицима*. Захваљујући програму за обраду раритета тако се припремају за штампу и каталози најстаријих и највреднијих збирки. Текућа *Библиографија књига у Војводини*, почев од свеске са грађом за 1988. годину, прва је књига у нас која је настала из библиотечког рачунарског система, од уноса података до прелома књиге на паусу. На исти аутоматизовани начин урађен је *Каталог српске књиге и периодике 18. века Библиотеке Матице српске*, као и *Каталог библиотеке Саве Текелије*.

Компјутерски се обрађују текстови из периодичних публикација које издају Матица српска и Библиотека Матице српске (*Летопис*, свих осам *Зборника Матице српске*, *Годишњак Библиотеке Матице српске*) као и из других часописа. Значај аналитичке обраде је вишеструк, како за пружање информација читаоцима, тако и у припреми штампаних библиографија ових публикација.

Посредством академске мреже Србије, од августа 1996. године, Библиотека Матице српске укључена је у Интернет. Њена адреса на овој глобалној информационој и комуникационој мрежи је BMS.NS.AC.YU. Основну опрему за везу са Интернетом чини рачунар PENTIUM 100, под оперативним системом UNIX, са којим су повезана четири персонална рачунара. Уз коришћење потенцијала и ресурса Интернета и бржу електонску комуникацију са библиотекама у целом свету, за Библиотеку Матице српске је посебно значајно што је њена електронска база, највећа те врсте у нашој земљи, учињена доступном свим корисницима Интернета.

Реферални центар Библиотеке омогућава веома добру повезаност са светом у размени научних, стручних и пословних информација и прибављању примарних публикација.

Од 1987. године Библиотека има уплаћен депозит у међународном хосту DIALOG (садашњи Knight Ridder) у којем је могућно онлајн претраживање преко 400 најважнијих база података у свету.

Реферални центар има на располагању базу података која бележи прилоге из око 6.000 најбољих часописа у свету из свих природних, примењених и друштвених наука од 1945. године до данас (*Science Citation Index* и *Social Sciences Citation Index*). Од 1980. године ова база је на компактним дисковима, а од 1992. уз библиографске податке садржи и апстракте чланака.

Ове базе података омогућиле су не само доступ до најактуелнијих научних информација, већ и нови приступ вредновању научног рада код нас. Тако је на основу *Индекса научних цитирања* у Рефералном центру истражена цитираност преко 2.000 наших научника. У свету је цитираност један од основних индикатора за одређивање ко је ко у науци, за одобравање средстава за истраживачке пројекте и напредовање у научној каријери.

Реферална делатност није само прибављање информација, већ мора омогућити и приступ примарним документима. Библиотека Матице српске има развијену међубиблиотечку позајмицу публикација са партнерима у земљи и иностранству. Од 1989. године и ту је учињен корак напред: сваке године уплаћује се депозит код једног од највећег сервиса за копирање и дистрибуцију докумената – *British Library Document Supply Centre*, који има фонд са око 30.000 наслова часописа и свакодневно одговара на преко 700 захтева из целог света.

Међутим, због санкција Уједињених нација од половине 1992. године било је прекинуто онлајн претраживање и међубиблиотечка позајмица са Британском библиотеком, иако је Библиотека Матице српске имала уплаћене девизне депозите за ове послове. Сарадња са Британском библиотеком настављена је 1995, а веза са хостом *Knight Ridder* обновљена је тек у децембру 1996. године.

У Рефералном центру израђује се и компјутерски процесира југословенски инпут за међународну базу података за пољопривредне науке АГРИС. То је пример не само како се подаци о домаћој научној продукцији могу пласирати у најзначајнијим светским базама података, већ и како на основу реципрочног учешћа у стварању базе бесплатно добити и користити информације из света.

Скренули смо пажњу само на најзначајније и најобухватније изворе научних информација. Поред њих, у Рефералном центру се обрађују, чувају и користе и научноистраживачки пројекти из Војводине, све докторске дисертације одбрањене на Универзитету у Новом Саду, југословенски патентни списи и стандарди, документација организација ФАО и УНЕСКО, као и све бројнија збирка библиографских и референсних дела на компакт-дискетима.

Ажурност у обради публикација, брзина и ефикасност у служивању корисника, квалитетна презентација властитих збирки од јавно доступног електронског каталога до аутоматизоване припреме штампаних библиографија, каталога и других исписа из базе, доступност до информација и публикација из светских ризница знања – основни су

позитивни ефекти аутоматизације Библиотеке Матице српске. Овде треба поменути и драгоцену искуства у организацији и заједничкој изради узајамног каталога који је на националном нивоу показао предности јединственог и кооперативног развоја библиотечно-информационог система.

Распадом земље распао се и систем узајамне каталогизације као основна претпоставка координиране изградње аутоматизоване библиотечке мреже. Министарство за науку и технологију и Народна библиотека Србије 1992. године покренули су *Пројекат развоја библиотечке мреже Система научних и технолошких информација Србије*. Циљ Пројекта је био да се поново успостави систем узајамне каталогизације, уз очување и повезивање већ изграђених локалних база података. Израђен је модел развоја библиотечке мреже и њених информационих функција, предложене су мере за обезбеђење континуитета развоја, дефинисане су функције и задаци информационог сервиса и хоста и успостављени су критеријуми за израду одговарајуће програмске подршке.

Израда софтвера поверена је Институту за математику из Новог Сада и Институту „Михајло Пупин” из Београда. Стручњаци Библиотеке Матице српске учествовали су у изради пројекта и тестирању програма, заједно са колегама из Народне библиотеке Србије и Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”.

У првој фази рада уговорена је израда локалне подршке за аутоматизацију библиотечног пословања, а рад у мрежи (узајамна каталогизација и функције хоста) остављен је за следећу фазу. У складу са техничким, организационим и финансијским могућностима, реализована је програмска подршка за локалну обраду публикација и претраживање базе (ОРАС) и то само на платформи за персоналне рачунаре са оперативним системом UNIX. У изради програма поштован је стандард UNIMARC, а укључена је и могућност преузимања података из већ постојећих база.

Међутим, Министарство за науку и технологију 1995. године обуставило је даље финансирање пројекта, иако није решено питање даљег рада наших највећих библиотека, као ни функција узајамне каталогизације, што чини основу изградње јединственог библиотечно-информационог система у нашој земљи. Пројектни тим Института за математику наставио је рад, али су кључна питања аутоматизације библиотека на јединственој развојној стратегији и даље отворена. Стога је на састанку представника институција заинтересованих за БИС Србије, одржаном 8. маја 1997. године у Народној библиотеци Србије, именована Радна група која је сагледала могуће правце даљег рада на Пројекту. Предложено је да се настави реализација друге фазе извођачког пројекта, а да извођач буде Институт за математику из Новог Сада. Уколико се покаже да није могуће обезбедити средства или партнере за брзу и потпуну реализацију узајамне каталогизације и

континуитет рада и развоја библиотека које чине окосницу БИС-а, Радна група предложила је да се купи лиценцирани програмски пакет за ове послове од Института информацијских знаности Марибор (ИЗУМ).¹

Уместо закључка

Уместо закључка, истакнимо да аутоматизација библиотека није циљ сама по себи. Свој пуни смисао и оправдање она ће постићи тек кад буде обезбедила:

- повећање рационалности и ефикасности у коришћењу и изградњи информационих ресурса,
- рационалност у обради и дисеминацији информација у складу са потребама корисника,
- бржи проток информација и трансфер научног сазнања,
- повећање квалитета и асортимана информационих производа и услуга (садржајна обрада информација, заједничко стварање специјализованих база података и сл.).

Ови послови треба да обезбеде не само трансфер научних информација и сазнања, већ и њихову хуману употребу у друштвеном развоју:

„Имамо нове контакте, нове комуникационе ресурсе, нашем друштву је потребан рационалан, информисан професионалац који може направити мудар избор између алтернатива, који ће омогућити приступ мудрости (знању) која може да усмери наше животе и који ће промовисати смернице на које указује култура стално се мењајући. То ћемо постићи само ако се будемо бавили самом културом. Треба да знамо шта је ново и вредно и да се организујемо за то. Не можемо све знати али можемо открити и сада нам је потребан систем да то потврдимо. Библиотеке будућности треба да бирају или сортирају ствари које су заиста вредне за човека. Слушајући културу повезујемо се са другим процесима комуникације, нарочито са тржиштем, организујемо то богатство звано култура и трагамо за здравим, корисним, менталним и физичким саморазвитком који је природно право сваког човека, којем ми служимо.”²

¹ Видети: *План развоја библиотечке мреже СНТИС*, Београд 1992, као и текст Радне групе *Перспективе библиотечко-информационог система Србије*, Београд 1997.

² J.S. Smith, *Listening to the Culture: Librarianship for a New Age*, 56th IFLA General Conference, Stockholm 1990.

НОВА ТЕХНОЛОГИЈА И НОВИ КОНФЛИКТИ

Увод

Дуго је владало стереотипно мишљење по којем су библиотеке статичне институције, најчешће по страни од магистралних друштвених и цивилизацијских токова. По истом веровању, библиотекарски посао је миран и једноличан, једном речју рај за оне који хоће да доживе пензију без претераних узбуђивања и конфликта.

Међутим, под утицајем развоја информатичке технологије, долази време за превредновање традиционалног библиотечког пословања. Коришћење информационих ресурса постаје пресудан фактор за друштвени и цивилизацијски развој. Библиотеке постају инфраструктурне институције постиндустријског или информатичког друштва. Пред њих се, као и пред друге информационе установе и системе, поставља задатак динамичне самоадаптације и иновирања целокупне библиотечко-информационе делатности.

Сама примена нове технологије не отклања традиционалне заблуде, дисфункционалну организацију, старомодне концепте и институционалне структуре. У њеној имплементацији нужно се појављују и нови конфликти у професионалном библиотечком раду – индивидуални, организациони и институционални. Уз уважавање системског теоријско-методолошког приступа, анализираћемо неке од најзначајнијих конфликтних ситуација у библиотекама и могућности њиховог позитивног разрешавања као претпоставке за креативну примену нове технологије.

Конфликци

Ми полазимо од тога да је библиотека стресна средина. Ово је уверење искуствено, засновано у доживљају и методолошкој претпоставци да је оно што је доживљено веродостојније од редукованих чињеница срачунатих на потврђивање или оповргавање тезе.

У психологији се конфликт дефинише као сукоб двају или више неудруживих процеса или стања приближно једнаке снаге.¹ Он обухвата сазнајне функције, динамику личности (мотивациона стања) и емоције. Павлов је још двадесетих година показао да се као последица појаве сазнајних конфликта појављују динамична и емоционална дезинтеграција личности. Данас преовлађује такозвани динамични прилаз истраживању конфликта који је у САД започео Левин. По Левину постоје три основна типа конфликтне ситуације:

1. приближавање – приближавање (ситуација кад су у сукобу два позитивна мотива, тј. две повезане вредности);
2. приближавање – избегавање (у питању је једна вредност која подједнако привлачи и одбија);
3. избегавање – избегавање (личност мора да бира између двеју одбојних алтернатива).

Динамичном правцу теорије конфликта припада и психоанализа, али она наглашава емоционалну страну конфликта и сматра за свој задатак ослобађање појединца од растрзајућих емоционалних сукоба.

За нашу даљу анализу корисно је разјаснити још неке појмове. Интерперсонални конфликт је сукоб појединца са другим лицима, било да је у питању конкурентно постизање истих циљева или неудружива структура личности и понашања у одређеном простору.

Културни конфликт је сукоб између две или више групација који проистиче из супротстављања различитих образаца веровања, мишљења и понашања. Могућ је и сукоб унутар групе, када је она суочена са прихватањем садржаја који знатније одудару од њене претходне културе или су јој непосредно супротстављени.

Напокон, социјални конфликт значи сукоб двеју или више социјалних група на основу непосредно супротстављених интереса. Социолози га дефинишу као сукоб вредности и циљева који се тичу статуса, моћи и богатства у којем циљеви опонената теже да се неутралишу или пониште. Мада већина социолога због тога схвата конфликте као диссоцијативне процесе, има аутора који сматрају да су конфликти пожељни у социјалној интеракцији и да могу допринети друштвеној асоцијацији. Заиста, изгледа да без конфликта нема развоја или, бар, разбијања устаљених образаца мишљења и понашања, односно културних и организационих стереотипа у библиотекама.

¹ Д. Крстић, *Психолошки речник*, Београд 1988.

Традиционална библиотека и конфликти

Конфликтна средина и конфликтне ситуације нису непознате ни у традиционалној библиотеци. Ипак је мало тога јавно примећено. Умберто Еко је сумирао оно највидљивије у *Имену руже*.

Исконски је конфликт у томе да су књиге (и информације) намењене некоме, да су без оних који их читају (примају), да парафразирамо Сартра, „узалуд испаљени меци”. Ту је препрека библиотекар који се може поставити као чувар те књиге, а тиме и информације, и истине, и знања, и...

Други традиционални конфликт је онај који наступа поводом очекиваног пораста фондова и значаја информација и знања, што усложњава организацију библиотечког пословања.¹

Конфликт библиотекар-корисник настаје због недостатка додирне тачке (интерфејса) између компликованих, стручних рутина (стандарда и сл.) и модела преко којих корисник интерпретира феномене у научној области или другом подручју културе, већ према томе чиме се бави. Пречесто је за корисника, високопрофесионалног у одређеној области – превише компликовано да се упути у модел којим се библиотекари служе да интерпретирају свет.

Зато „окретање ка кориснику” није само методолошко и организационо упутство већ и свеопшти напор који, полазећи од поменутог конфликта, треба да допринесе и измени смисла постојања библиотеке, и њеној радикалној трансформацији.

Системски приступ

Ми уважавамо системски приступ. Увођење нове технологије тако видимо као придодавање још једног типа ентитета у већ сложену систему. Штавише, у нашој средини маргинално позиционирана библиотечка делатност има ту судбину да је природно место имплементације нове технологије, да је то њена историјска судбина и компаративна предност у односу на друге професије.

Ту лежи шанса за професионализацију библиотечко-информационих занимања и њихову друштвену промоцију. У ери информатичке револуције библиотекар-информациони специјалиста постаје субјект друштвених промена. Пораст његовог значаја у заједници и професионални статус значе и пораст одговорности. Библиотека будућности неће се вредновати и процењивати по величини фонда, већ према

¹ K. Jones, *Conflict and Change in Library Organisations*, London 1984.

успешности у брзом и тачном пружању информација и обезбеђивању актуелних извора информација.

Сви ови циљеви захтевају коришћење савремене информационе технологије и системски приступ у њеној имплементацији. Али, да најпре разјаснимо шта се подразумева под системским приступом и које су његове предности у односу на традиционалне методолошке парадигме.

Традиционална наука утемељена је на аналитичком приступу који посматра емпиријске феномене као скупове независних и одвојених делова (елемената) које треба растављено проучити (анализирати) да би се схватила појава у целини. При томе се целина схвата у светлу механицистичке логике, као збир посебних елемената између којих влада узрочно-последична повезаност. Тако је, по овом теоријском приступу, библиотеку, то јест њено унутрашње организовање и функционисање, могуће замислити и устројити по моделу фабрике са неколико одељења – пословних функција. Уместо јединственог организма, библиотека се организује као збир пословних функција које су одвојене целине (набавка, обрада, коришћење, заштита, развој итд.). Према аналитичком приступу, оптимизацију целокупног пословања могуће је постићи усавршавањем сваке функције, појединачно узете.

Системски приступ, насупрот аналитичком, сагледава и објашњава елементе сваког сложеног система на основу његових интеракција у склопу функционисања целине. Черчмен наводи пет основних елемената на које треба мислити увек када се размишља о значењу појма „систем“:¹

1. укупни циљ система и мере перформансе целог система;
2. околина система: фиксно ограничење;
3. ресурси система;
4. компоненте система, њихове активности, циљеви и мере перформанси;
5. управљање системом.

Оптимизацију функционисања система могуће је остварити једино ако се у усклађивање рада појединих делова система пође од циљева целине, а не од издвојених појединачних функција. На нивоу појединачне библиотеке, то значи органско повезивање свих служби и одељења, а на нивоу земље – изградњу кооперативног библиотечко-информационог система са јединственом стратегијом развоја.

¹ C.W. Churchman, *Sistemski pristup*, Zagreb 1986.

Нови конфликти

Увођење нове технологије у библиотеке није савремена тековина. Чини се да су модерна техничка достигнућа, од Гутенберга наовамо, била од почетка у примени у библиотекама. Коришћењем електричног осветљења, фото-технике у копирању докумената и нових облика комуницирања – то је постало само очигледније.

Компјутерска технологија, ипак, има ту предност да у највећој мери и најдиректније подржава *raison d'etre* библиотека: пружање поузданих, правовремених и прецизних информација. Други њен важан атрибут, који овога пута желимо да истакнемо, јесте да она до те мере мења средину у којој је имплементирана да се јављају потпуно нови конфликти, и индивидуални, и организациони, и институционални.¹

1) Кооперација – хијерархија

Безброј различитих евиденција (датотека) у традиционалној библиотеци садржи исте податке: наслов публикације, име аутора, сигнатуру, инвентарни број, име и друге податке корисника. Поједина одељења, сектори, службе, свако за себе, формирају поменуте датотеке. Муке Танталове настају када њих или поједине њихове елементе треба придружити једне другима. Пречеста несугласност у опису појединих елемената једнако се тешко контролише колико је и непожељна.

Аутоматизацијом библиотечког пословања елиминишу се обе поменуте тешкоће. Више неповезаних датотека зачас се могу интегрисати, елементи из једне могу се преносити у друге, а логичка контрола не дозвољава било какву некохерентност. То узрокује радикалну промену у функционисању библиотеке. Традиционална подвојеност појединих служби и процеса постепено се губи, а то рађа нове конфликте. Оптимизација функционисања не зависи од успешне реализације задатака сваког елемента система већ од степена кооперације међу учесницима и њиховог деловања у складу са циљевима система.

Као последица тога рађа се конфликт на линији спремности за кооперацију. Одговорност постаје дистрибуирана јер се низ одлука и избора мора извршити одмах и на лицу места. Библиотекарима радно место постаје све мање угодно са порастом одговорности, а руководиоцима библиотека намеће прихватање модерних менаџерских концепата.

Савремено руковођење подразумева реаговање на кризне ситуације, култивисање односа са спољним светом, прикупљање и дисеминирање информација, као и способност да се уграби згодна прилика. Оно

¹ Као добар увод у ову проблематику може послужити тематски број часописа *Library Trends* (No 4, 1989) који је посвећен утицају нових технологија на библиотекаре и организационим променама које технологија изазива.

се може дефинисати у терминима продукције, операција и маркетинга. Мера спремности руководиоца да га прихвате обрнуто је пропорционална броју и интензитету нових конфликта.

2) Специјалисти – професионалци

Посебну класу конфликта чине индивидуални конфликти. Они су, најчешће, у вези са посебним знањем и спремношћу да се овлада потребним способностима и техникама. Нова технологија уводи и нова занимања. Лица са посебним техничким знањем, информатичари и инжењери, ступају у средину за коју се нису посебно припремали, нити се надали да ће се у њој обрети. Сами библиотекарски, на другој страни, друга врста специјалиста, посвећени у тајне сопствених рутина и процедура, суочени су са конкуренцијом алтернативне врсте знања. Увођење нове технологије, спајање два пола истог процеса, приморава их не само на тешку сарадњу, већ и да загризу у, до тада, непозната подручја. Упркос томе, у почетку изгледа да ће се информатичари бавити „својим послом”, а библиотекарски истим као и раније, да ће се разумевати, али не и интерферирати у „простор” оних других. Али, коришћење технологије указује на све веће могућности, апетити установе се повећавају, потребна знања се увећавају, технологија се усавршава да би удовољила новим захтевима, управљање системом постаје све сложеније, а захтеви да се стекну нова знања постају све озбиљнији. И већ поменута два пола истог процеса буквално се сједињују. Изузетан положај проистекао из посебних знања, остајања у сопственом забрану, и на једној, и на другој страни, губитком те посебности, бива доведен у питање. Без спремности да се та чињеница призна – конфликтне ситуације постају свакодневне.

3) Оруђе – партнер

Уопште је спремност да се учи и прилагођава – способност која предупредује неке могуће конфликте. Брзо застаривање нове технологије супротстављено је столетном миру књижница. Поред тога, радећи „са” машинама уместо са људима, помало као да се губи од хуманости позива. Директно се, заиста, мање непосредно контактира са колегама, али конфликт ишчезава када се прихвати да је видео-терминал, па и рачунар, само оруђе помоћу којег се, на савршенији начин, обавља, у суштини, исти посао, а не – партнер.

Увођење нове технологије утиче на реструктурирање послова па постаје видно да се нека радна места „губе”. Идентификација са радним местом на којем се библиотекар налази тако постаје конфликтна. Иако се отварају нова радна места, а „губитак” је, најчешће, само промена – тај страх је такав као да се ради о отпуштању. Паралела се може повући са неразумевањем стварне функције нове технологије које смо већ поменули. Она се, наиме, фетишизира. Уместо да се третира као телефон нпр., који је толико „наш” колико нам је потребно, да обавимо разговор или пренесемо поруку – она се посматра као лични партнер. Терминал је „мој” и „твој”. У крајњој конвенци овај конфликт

прераста у организациони. Тешко је помирити захтеве за рационалним коришћењем опреме и устаљеним навикама.

4) *Приватност* – „*посмајрају ме*”

Библиотекар у условима нове технологије мора бити прилагодљивији и отворенији за нове ситуације које развој доноси. Уз висок степен кооперативности иде и потреба да увек и свима буде доступно све оно што смо у заједничком послу урадили. Ту је исходиште још једне групе конфликта. Библиотекарски рад постаје отворен за погледе целокупне стручне јавности. Уместо устаљеног обнављања радних задатака, полуприватно, у четири зида своје канцеларије или само властите институције – у кооперативном раду библиотекар јавно наступа, са својим именом и презименом. Стално присутна свест да вас сви посмајрају у почетку, заиста, може да засмета, али на дуже стазе она води повећању одговорности и бољој (ауто) контроли квалитета. Но, без испуњења ових захтева нема ни успостављања стручног ауторитета, који је неопходан услов за професионализацију и друштвену промоцију сваког занимања.

Већи ниво стручне, па и личне комуникације, може допринети бржем решавању заједничких проблема струке и библиотечно-информационог система.

5) *Дневни задаци* – *функционисање*

Једна група институционалних конфликта почива на напетости између обављања дневних послова (рутина) и новог захтева да се посао обавља с обзиром на дугорочни циљ функционисања. У традиционалној библиотеци се посао обавља тако да се испуне дневни задаци. Са новом технологијом могуће је стално надограђивање урађеног, било да се ради о ажурирању база података, било да је у питању контрола процеса или вођење пројеката. Штавише, организација која тежи ефикасности и функционисању – има ту предност што води рачуна више о општем циљу него о издвојеним деловима радних процеса и везним секвенцама. Низ итеративних процеса и захтевних радњи се интегрише, а послови који су били потребни због могућности да резултати неке, евентуално, затребају – не раде се док се захтев не испостави. Иако је овакав приступ економичнији – сама промена је тако дубока да је сама по себи извор конфликта.

Закључак

Пошли смо од претпоставке да је библиотека стресна средина, да се и у њој, упркос увреженом мишљењу, дешавају и најразличитији конфликти. Надамо се да смо скренули пажњу на ту чињеницу, као и да смо је довољно образложили.

Скорашња експлозија у примени нове технологије у библиотекама рађа нове конфликте. То тим више што је ововремена технологија у тесној вези са системским приступом.

Нови конфликти чине читав конгломерат социопсихолошких феномена па их је тешко идентификовати као индивидуалне, организационе или институционалне. Пречесто они нису до те мере изоловани с обзиром на поменуту класификацију да би се могли посматрати као „чисти”. Но, није нам ни био циљ да их уочимо у њиховом изворном виду, као што нам није био циљ ни да их прецизно и све, до последњег, идентификујемо.

Уверени смо да су конфликти у савременој библиотеци све чешћи, сложенији и нормалнији. Нова технологија их и продукује, и усложњава. Но, колико год да смо за нову технологију, толико смо и за то да се конфликти признају, региструју, проуче... Услов је то за, заиста, радикалну трансформацију библиотека, као испуњење социјалних и професионалних захтева који су пред нама.

БИБЛИОТЕКЕ И ВИШАК ИНФОРМАЦИЈА

О вишку информација и мањку знања

У једном од својих знаменитих фрагмената, Хераклит, ефески мудрац, упозорава да „многозналаштво не учи мудрости (памети), иначе би научило Хесиода и Питагору, исто као и Ксенофана и Хекатеја”. Ако занемаримо извесну дозу јеткости и суревњивости, које, очигледно, нису били поштеђени ни стари Грци, Хераклитова примедба могла би се протумачити као упозорење да мноштво сазнања, или, како бисмо ми данас рекли, мноштво информација, само по себи није довољна гаранција оне ко их поседује да ће доћи до истинског сазнања или мудрости. За Хераклита, доћи до истине значи схватити јединство у мноштву, повезати ствари, открити смисао и поредак, укратко, пронаћи Логос у сталној промени.¹

Потврду да Хераклитова мисао и данас може бити актуелна и подстицајна налазимо тамо где се можда и не бисмо томе надали. У чувеној књизи *Мегајрендови – десет нових ирендова развоја који мењају наш живот*. Џон Нејзбит, радикални поборник технотроне и информатичке цивилизације, формулише и разматра тезу у којој препознајемо далеки ехо Хераклита: „Гушимо се у информацијама, а гладни смо знања”. Овај аутор указује да неконтролисана и неорганизована информације престају бити извор богатства информатичког друштва. Научници, преплављени техничким подацима, жале се на „информационо загађење” и опомињу да је лакше обавити неки експеримент него проверити да ли је већ изведен. Сваког дана напише се шест до седам хиљада научних текстова. Међутим, Нејзбит решава овај проблем у духу технолошког оптимизма: информатичка технологија ће јединственим информационо-комуникационим компјутерским системом унети ред у хаос информационог загађења: „Та нова комуникацијска мрежа преносиће нове производе информатичког друштва, као што је транспортна мрежа некад преносила производе индустријализације. Тај нови, јединствен комуникациони систем напајаће информа-

¹ Ф. Коплстон, *Историја филозофије – Грчка и Рим*, Београд 1991, стр. 72.

тичко друштво као што је енергија – електрична, нуклеарна, нафта – покренула индустријско друштво и као што су природне силе – ветар, вода и сирова снага – одржавале пољопривредно друштво.”¹

Постоји још један Хераклитов фрагмент у којем се, у контексту оцењивања Питагориног учења, говори о многозначаштву као превари. Дакле, не само да многозначаштво не гарантује истинску мудрост, већ оно може довести и у заблуду, или чак превару. И ово запажање може се размотрити у модерном контексту информатичког друштва. Може ли нам се, појединачно или колективно, догодити да се у обиљу информација којима смо свакодневно обасути истина извитопери и замени преваром? Овде се отвара питање селекције и контроле информација. У поплави информација које нуде разноврсни медији, истина све чешће открива своја рашомонска лица. Мислимо да смо добро обавештени док тражимо и проверавамо информације читајући различите новине или упорно окрећући десетак телевизијских канала, ретко свесни да смо, најчешће, робови или жртве медијских манипулација.

Овде смо само скицирали један проблем који има значајне реперкусије и за теорију и праксу савременог библиотекарства. Одмах да кажемо да се комплексу питања везаних за информатизацију у библиотекарству најчешће приступа са квантитативног аспекта. Проток информација разматра се као превасходно технолошки и економски проблем: колико информација постоји, какав им је приступ, како их произвести и продати. Библиотеке се укључују на тржиште информационих производа и услуга. Наравно, све је то разумљиво и неопходно за развој библиотечко-информационог система. Ми бисмо, међутим, желели да укажемо да ова проблематика има и други аспект, не само технолошко-економски, већ и вредносни. Овакав приступ недавно је убедљиво изложен у тексту норвешког аутора Георга Вестхајма под насловом *Информације или просвећеност – одлучујући избор за јавне библиотеке*: „Насупрот концепције информација, тесно повезане са интересима њихових произвођача, стоји концепција просвећености, везана с интересима појединца и грађанина. Да би схватио самог себе, друштво и свет, човек треба да има приступ до институција и инфраструктуре преко којих може доћи до разноврсних и поузданих информација о индивидуалном и социјалном животу. С наше тачке гледишта, информација је значајна човеку само у оном степену у којем одговара његовим животним потребама. Када људи стреме да достигну истинско разумевање себе и друштва, потребне су им информације које осветљавају различите животне детаље. У том случају трагање за информацијама је само један од путева ка просвећивању, схватању стварности, где пука техника посредовања информација може мало помоћи.”²

¹ Dž. Nežbit, *Megatrendovi*, Zagreb 1985, str. 31.

² G. Vestheim, *Information or Enlightenment*, Scandinavian Public Library Quarterly, No. 4, 1992, str. 16.

Сврха овог увода била је да подстакне на размишљање о противречним тенденцијама у развоју информатичког друштва и да укаже да се информацијама и технологији може и мора приступати и са квантитативно-техничког и са вредносно-хуманистичког аспекта. Полазећи овог пута с вредносног исходишта, и наравно, не занемарујући технички приступ, намера нам је да у овом раду упознамо нашу стручну библиотекарску јавност с једном полемиком коју је опет започео филозоф, а која је изазвала бројне одјеке у круговима библиотекара и информационих стручњака у свету. Уосталом, то можда и јесте основни задатак филозофски настројеног ума: поставити питање смисла и сврхе, подстаћи размишљање о сваком послу који предузимате, открити проблем тамо где све изгледа јасно, неспорно и само по себи очигледно. У том смислу, у тексту *Филозофија библиотекарства* из *Светске енциклопедије библиотеке* коју је издало утицајно Америчко удружење библиотека, Џеси Шир истиче: „Свака филозофија почиње признавањем сопственог незнања – и постављањем фундаменталних питања.” Арчибалд Маклаш, главни библиотекар Конгресне библиотеке, једном је рекао свом особљу: „Ми знамо све одговоре; оно што ми не знамо, јесу питања.”¹

Мисија библиотекара и масовна култура

У мају 1934. године у Паризу је одржан Међународни конгрес библиотекара и библиографа. Уводни реферат, под називом *Мисија библиотекара*, поднео је чувени шпански филозоф Хосе Ортега и Гасет. У то доба Ортега је био на врхунцу своје интелектуалне каријере, а његова књига *Побуна маса* најчитаније дело шпанског језика после Сервантесовог *Дон Кихота*. У овој књизи Ортега излаже једну оригиналну доктрину о масама и њиховој превласти у савременим друштвима. Побуна маса и њихов долазак до друштвене моћи и власти основни је узрок кризе европског јавног живота. Брутална владавина маса, сматра Ортега, настаје као последица поремећаја традиционалне хијерархије вредности и Француске револуције 1789. године која је омогућила да масе уђу у политички живот. Идеје о народном суверенитету, општем праву гласа, једнакости и правима човека упропастиле су изворну доктрину либерализма, засновану на темељима индивидуализма и личних квалитета појединца. Масификација је продрла у све поре друштва, од економије, до науке, културе и морала и наметнула као доминантан тип личности „човека масе”. Принудна социјализација и нивелација појединаца, деперсонализација човека, униформност укуса и погледа на свет темељне су чињенице модерне европске културе

¹ *ALA World Encyclopedia*, Chicago 1980, str. 317.

и политике. Ортегин идеал човека је аутентични појединац, вођен сталним усавршавањем и надилажењем постојећег, који се отима инерцији и просечности. Обезличена маса је плодно тле за настанак и деловање елита, јер се само врсни појединци, натпросечни, могу издићи до тога да буду актери историје или друштвених збивања и носиоци аутентичних вредности и врлина. Одједи ових идеја чули су се и у Ортегином обраћању светској библиотекарској елити.¹

Ортега најпре указује да се, током историје, мисија библиотекара развија у директној пропорцији са значајем који имају књиге као друштвена неопходност. Тек у епохи ренесансе конституише се реална потреба за знањем, када човечанство преузима одговорност за властити развој. Демократско друштво, каже Ортега, представља тријумф књига које су написали људи над Књигом откривеном од Бога. Почетком 19. века већ се може говорити о незаменљивој улози и социјалној моћи књига у свим сферама друштвеног живота.

Током ренесансе зачиње се мисија библиотекара. Због малог броја наслова, она није усмерена на каталогизацију или организацију збирки, већ превасходно ка охрабривању набавке и продукције књига. Током 19. века ситуација је обрнута, на сцени је све више књига и библиотекара; проблем није пронаћи довољно књига, већ открити и охрабрити читаоце. Књига постаје инструмент који решава тешкоће чувања и презентације идеја, корисно оруђе прогреса, витална функција моралног васпитања цивилизованих грађана.

Међутим, овај тако неопходан социјални инструмент почиње да се окреће против човека – постаје неконтролисан. Има превише књига, упозорава Ортега, култура која је ослободила човека и избавила га из примитивизма сада га поново гура усред опасне шуме књига и информација из које се тешко може назрети смисао и пронаћи излаз. Многе од ових књига су бескорисне и глупе, њихово постојање и чување додатно је оптерећење хуманитету ионако преоптерећеном другим проблемима. У исто време, осећа се недостатак истински вредних и корисних дела.

Оба проблема потичу из истог извора: продукција књига је тотално неорганизована и препуштена спонтаном избору. Дошло је време, сматра Ортега, да се приступи колективној организацији књижне продукције и да се човечанство заштити од фалш литературе, псеудоидеја и лавине бескорисних информација. У томе је нова мисија библиотекара: „Човек наслеђује облике постојања, идеје, животно искуство својих предака. Он почиње од нивоа који чини прошлост акумулирана пред његовим ногама. Човек на располагању има многе идеје, реакције и изуме које су његови преци већ открили... Инструмент који решава

¹ J.F. Sosa, M. Harris, *Jose Ortega y Gasset and the role of the librarian in post-industrial America*, Libri, Copenhagen No. 1, 1991.

проблем преношења идеја јесте књига – али има превише књига... У прошлости библиотекар је био одговоран за књигу као предмет, од сада он мора да усредсреди пажњу на књигу као живу функцију. Библиотекар будућности биће доктор, хигијеничар за читање. Библиотекар не треба да буде само руковалац књигама (као стварима) него и судија који одређује њихову виталну функцију.”

Никада у историји библиотекарске литературе библиотекаремa није понуђена тако одговорна и обавезујућа мисија. Учтивом аудиторijуму у Паризу Ортега је предложио да буде „филтер постављен између човека и бујице књига”. Он је инсистирао да библиотекари морају напустити неутрално становиште у набавци, обради и организацији записа људског знања и искуства и преузети одговорност за производњу и коришћење знања. Ортега чак и сугерише нове библиографске методе и технике за овај посао, међу којима је и „статистика идеја”. Она подразумева хронолошко праћење настајања и ширења одређених сазнања, њихових вредности и утицаја, опадања и ишчезавања са историјске сцене. Неке од ових метода сличне су савременој веома заступљеној цитатној анализи.

Антиципирајући могуће примедбе на овакву замисао нове мисије библиотекара, Ортега каже: „И нека ми нико не упути глупу примедбу да ће таква организација знања бити напад на људску слободу... Колективна организација продукције књига има везе са слободом ни мање ни више него регулација промета саобраћаја у великим градским центрима.”¹

Можемо закључити да је Ортегино поређење контроле протока знања и идеја са непристрасном контролом саобраћаја сасвим у складу са његовим схватањем човека, историје и друштва и вером у социјалну мисију рационалне, дисциплиноване и врле културне елите. Могло се с правом очекивати да ће идеја о новој мисији библиотекара и поготову о вишку књига и неопходности контроле протока идеја и знања изазвати једнодушно противљење стручне јавности. Међутим, Хорхе Соса и Мајкл Харис, који су истраживали утицај и рецепцију Ортегине мисли у америчкој библиотекарској теорији и пракси, показали су да су његови ставови изазвали бројне полемике и контроверзе и имали значајан утицај на дефинисање структуре, функција и мисије савремених библиотека. О томе више у следећем одељку.²

¹ Исто, стр. 9.

² Исто, стр. 10-19.

За селекцију, проишв цензуре

У чему се огледала амбивалентност библиотекарске јавности према Ортегиним замислима? С једне стране, библиотекари су уважавали његове анализе кризе времена, указивање на опасности које собом носи успон масовне културе, захтеве да се заштите највише вредности западне цивилизације. У историји америчког библиотекарства постојала је утицајна самоперцепција властитог посла као „апостола културе” који су у обавези да се супротставе сваком недостатку укуса и да се ангажују на заштити, чувању и распростирању изворних либералних вредности. С друге стране, традиционална популистичка и демократска осећања библиотекара оштро су се противила антидемократским и ауторитарним тенденцијама садржаним у Ортегиној визији њихове социјалне мисије: „Ова тенденција да се користе Ортегине анализе кризе времена, без прихватања његових лекова против кризе, довела је до појављивања суштинске контрадикције у филозофији библиотечких услуга. Ако хоћемо да разумемо Ортегин утицај на дебату о мисији библиотекара у епохи информација, морамо објаснити суштину ове тензије. У најутицајнијим радовима у историји америчког библиотекарства сретћемо истицање улоге библиотекара као 'чуvara културе' и у исто време објашњење њихове функције као неутралних посредника до свега што је икада писано или мишљено у западној цивилизацији. Библиотекарима је овај проблем познат под називом 'селекција против цензуре'.”¹

Тако, на пример, Џеси Шир у једном запаженом раду о перспективи јавних библиотека осуђује успон „масовне културе” и истиче да библиотекари не смеју и не треба да подилазе сваком читалачком укусу или недостатку укуса, већ уместо тога треба да доприносе образовању и просвећивању одговорних грађана. Слично Ортеги, он сматра да библиотеке као складишта записаног људског знања имају латентну моћ која се може корисно употребити, али и злоупотребити у нашем неизвесном свету који несигурно балансира између претњи и обећања, вредности и њихове сталне деструкције. Међутим, Шир не прихвата Ортегину визију о библиотекарама као ауторитативним контролорима производње знања. Такву прописивачку, сувише одговорну улогу он одбацује, сматрајући да се корисницима библиотека мора оставити слобода приступа до свих публикованих информација, иако библиотекари треба да усмере своје напоре на чување и дисеминацију оних дела која сматрају истински вредним.²

¹ Исто, стр. 13.

² J. Shera, *The public library in perspective*, Cambridge 1972, стр. 101-122.

Појављивање „информационог друштва”, аутоматизација библиотеке, развој нових комуникационих и информационих медија и парадигме библиотекара као информационог стручњака, наметнули су ново систематско читање Ортеге и преиспитивање његових контроверзних порука.

У серији радова публикованих између 1970-1980. године Данијел Бел сковао је једну од најутицајнијих метафора нашег времена – термин „информатичко друштво”. Његову основну структурну карактеристику чини промена од производње роба на производњу информација. Информација је сасвим нова врста робе која ће подићи економију до неслућених висина. У темељима новог економског раста биће интелектуална технологија подржана компјутерским и телекомуникационим мрежама, чији ће неизбежан нуспроизвод бити и нова класа информационих професионалаца. Укратко, информатичко или постиндустријско друштво темељи се на следећим карактеристикама: у економском сектору доминира производња услуга; у технологији централно место добија компјутерска индустрија; у социјалном смислу у друштвеној стратификацији доминантну улогу добија нова технолошка елита.

Библиотекарска професија убрзо је била захваћена таласом који је покренула Белова смела и помало утопијска визија. Утицајни Ф.В. Ланкастер у низу књига и чланака закључује да библиотекари треба да искористе нову информациону технологију за решење проблема складиштења и дисеминације информација и побољшање властитог професионалног статуса. Приврженици информационе парадигме настојали су да увере библиотекаре да морају напустити стару представу о себи као о чуварима књига и одлучно ступити у нови свет информација. Међутим, почетна еуфорија ружичасте будућности библиотекара као информационих професионалаца ускоро је била ублажена указивањем на противречности које су и у њој садржане. Тако је 1978. године Феј Блејк упозорио да информациона парадигма подржава привилегије богатих на рачун сиромашних појединаца и друштава. Он је позвао библиотекарску професију да поново успостави консензус о потреби заштите интелектуалних слобода и неутралности у приступу информацијама за све категорије корисника. Марта 1990. године Патриција Шуман, кандидат за председника Америчког библиотекарског удружења, позвала је на одбацивање „опасне фантазије” да библиотекари треба да буду кључни играчи на тржишту информација. Она је инсистирала да библиотеке не треба гледати као бизнис и да је у информационој парадигми садржана нота ауторитарне контроле и цензуре идеја и информација, подсећајући библиотекаре да је производња, менаџмент и продаја информација нешто сасвим различито од неутралне и слободне доступности до свих информација.

Критичари информационе парадигме указали су заправо да је и у њој садржан ауторитарни мандат за библиотекарску професију, којој се, сада под фирмом информационих стручњака, поново намеће обаве-

за да пресуђује и прописује шта је за кориснике вредно, а шта не. Као разлог се, наравно, наводи „информационо преоптерећење”, које неодољиво подсећа на Ортегин „вишак књига”. То је очигледно из документа *Мисија јавних библиотечких услуга* који је објавило Удружење јавних библиотека 1977. године: „Као последица информационог преоптерећења, улога библиотека која је хиљадама година наглашавала чување публикација, сада је постала неупоредиво комплекснија, захтевајући тешку одлуку не само о томе шта треба сачувати, већ и шта треба да буде одбачено. Морају се избрисати записи који су оцењени као безначајни, споредни, нерепрезентативни, са циљем да они корисни буду доступнији... Друштву је потребна агенција која ће водити кориснике свих нивоа до најрепрезентативнијих материјала неопходних као информација, знање, идеја... Друштву треба установа која ће сакупљати, вредновати и доносити поуздане одлуке шта подржати, а шта избрисати. Друштву треба служба која ће у име заједнице одговорно предводити и координирати овај процес.”¹

Без обзира на чињеницу да постоји „информациона преоптерећеност” или „информационо загађење”, а да су с друге стране људске индивидуалне моћи пријема и селекције знања и информација ограничене, тешко је сложити се са ставовима из цитираног документа. Најпре, била би сувише велика одговорност на библиотекарима и њиховим установама ако би прихватили све поменуте обавезе. Тешко би се могло доћи до консенсуса шта је заиста вредно, а шта треба одбацивати, а још теже избећи склоност ка субјективним оценама. Свако прописивање, без обзира на мотивацију и најбоље намере, има склоност ка ауторитарној контроли и цензури. Стога је за библиотекарску професију морални императив да сачува слободан и отворен приступ до свих записа људског знања и искуства и подстакне интелектуална права и слободе како у продукцији, тако и у коришћењу публикација. Библиотекари ће, наравно, увек остати посредници између записаног знања и његовог коришћења, али критеријум за њихове услуге у сваком случају морају бити потребе и захтеви појединачног читаоца. Интерес корисника, а не библиотекара или друштва, мора обликовати природу професионалних библиотекарских услуга. Као што с правом закључује Лестер Ешајм, библиотекари се морају уздржати арогантних претензија да увек дефинишу шта је добро, а шта лоше за своје клијенте, а функција усмеривача протока идеја и информација не сме ограничавати слободу изражавања идеја и потреба: „Библиотекари, за разлику од других професија, не треба ништа да прописују. Њихов задатак је да пронађу за корисника оно што он захтева, где је такво тражење сувише комплексно, где вишак информација може ограничити спремност корисника да сам истражује. Природа библиотекарске експертизе није у

¹ *A mission statement for public libraries*, American Libraries, December 1977, стр. 617.

његовом супериорном знању о сваком предмету, већ више у познавању збирки и стратегија претраживања, као и у спремности да се стави у улогу корисника. Докле год информациона преоптерећеност може бити инхибирајући фактор у претраживању информација, контрола њиховог протока, а не садржаја, биће у домену библиотекарске одговорности.”¹

Рецимо на крају да супротстављање цензури и захтев за слободним приступом до свих публикација и информација не значе да библиотекарима треба да се баве само механичким питањима чувања и организације својих збирки. Неутралност не сме бити алиби за свођење књиге на предмет на полици. У добу информација и комуникација, када се мењају основне идеје о друштву и будућности човечанства, библиотекарима морају чешће постављати питања сврхе властитог посла. У том смислу Ортегине идеје и даље су једнако подстицајне и провокативне. На то је указао Џон Смит у запаженом раду *Ослушкивање културе и библиотекарство новој доба*, саопштеном на конференцији Ифле у Стокхолму 1990. године.

Смит истиче да живимо у доба нове ренесансе, када се друштвене промене могу осмислити само у радионици рационалне, информисане, колективне акције. Библиотекарима морају повезати аспирације друштва и његове културе, успоставити везе између књига, информација, компјутера, компактних дискова и потреба корисника и културе. Они се морају бавити не само формом и квантитетом информација, већ и њиховом суштином – идејама и имагинацијама: „Дакле, које су наше најважније професионалне активности? Организација библиотека, коришћење нових технологија, компјутеризација каталога или интеракција културе и њених конзумента? Рекао бих да се наша основна професионална вештина огледа у руковању културом. Бављење културом и њено ширење, потреба да култура даје и генерира одговоре, наша је премиса и задатак. Све друго, компјутери, компактни дискови, класификација књига, каталогизација, од периферног је значаја у односу на задатак избора, одбацивања и унапређивања.”²

¹ L. Asheim, *Ortega revisited*, Library Quarterly, No. 2, 1982, стр. 216.

² J. Smith, *Listening to the culture : librarianship for a new age*, 56th IFLA General Conference, Stockholm 1990.

БИБЛИОТЕКЕ ПРЕД ИЗАЗОВИМА ИНФОРМАТИЧКОГ ДРУШТВА

Велсова визија свейске енциклопедије

Године 1938. познати енглески књижевник Херберт Џорџ Велс објавио је популарно-научну приповетку под насловом *Свейски мозак*. Велс предвиђа скору изградњу универзалне организације за размену научних сазнања и комуникацију унутар светске научне заједнице. Нови систем људског знања биће концентрисан у светском мозгу, схваћеном као жива, стално растућа енциклопедијска организација за прикупљање, селекцију, обраду и коришћење научних информација. Ова светска енциклопедија чиниће менталну основу сваког интелигентног човека у свету.

Научници, истраживачи и студенти, у било ком крају света, моћи ће у својој радној соби да прегледају документе који су им неопходни за научни рад и истраживање.

Пролећни број угледног библиотекарског часописа *Library Trends*, објављен 1994. године, у целини је посвећен односу библиотека и Интернета. Уредник овог издања, Томас Вокер, у свом уводном тексту детаљно подсећа на смелу визију Херберта Џорџа Велса, чије се мисли о светској енциклопедији готово дословно могу применити у опису Интернета као глобалне информационе и комуникационе инфраструктуре. Штавише, могло би се рећи да неке од техничких могућности којима располаже Интернет превазилазе најсмелија Велсова очекивања и прогнозе.¹

Технолошку основу нове информационе средине чине компјутерске мреже чији развој почиње у Сједињеним Америчким Државама крајем шездесетих година нашег века. Отада је у свету изграђен огроман број већих и мањих мрежа. Уколико постоји могућност преласка из мреже у мрежу (коришћењем одговарајућих комуникационих протокола), корисник у било ком делу наше планете лако ће се наћи у информационој васиони која практично и нема чврстих граница и

¹ T.D. Walker, *Introduction*, *Library Trends*, Spring 1994.

шири се из часа у час. Интернет је управо таква мрежа свих мрежа чији су ресурси распоређени на милионима моћних рачунара широм света.

Помоћу Интернета корисник може прегледати електронске каталоге свих већих светских библиотека и издавачких кућа, користити бројне тематске базе података са информацијама из свих сфера практичне и научне делатности, прегледати и преузимати на свој компјутер фајлове с подацима из база података, часописа, енциклопедија, као и са рачунарским играма и јавно доступним софтверима, размењивати електронску пошту, учествовати на специјализованим електронским телеконференцијама и користити бројне друге услуге. Све то могуће је захваљујући основним сервисима Интернета међу које спадају:

- електронска пошта (E-mail), један је од базичних сервиса Интернета намењен пријему и слању порука, изузетно погодан за приватну и пословну кореспонденцију, комуницирање унутар различитих дискусионих група, електронских конференција и слично.

- Telnet, сервис који омогућава локалном рачунару да се као терминал прикључи на удаљени рачунар у мрежи. Библиотеке често користе овај сервис за приступ до јавних каталога, база података и универзитетских информационих система.

- FTP, протокол за пренос датотека међу рачунарима у мрежи.

- World Wide Web, један од најпопуларнијих сервиса Интернета, повезује претраживање информација са могућностима хипертекста. У овом систему сваки докуменат има многоструке везе с другим документима, помоћу којих се може продубљивати и проширивати претраживање. Могућ је лак приступ не само до библиографских база и база података са пуним текстом, већ и до графичких и аудио-визуелних информација и докумената.

Због чињенице да Интернет садржи огромне количине информација, и да се његови ресурси изграђују децентрализовано и без чврсте координације, развијени су и бројни додатни системи за претраживање података у светској мрежи (Gopher, WAIS, Veronica...). Посебно су занимљиви програми Netscape и Mosaic који укључују могућности других „навигационих” средстава, као и претраживање сложених датотека са графичким аудио и видео записима. То су прототипи будућих инструмената Интернета, који ће за кориснике проналазити одговарајуће документе, држећи у меморији корисникове интересе и потребе, чак и аутоматски састављајући прегледе нових информација које се појављују на мрежи у вези са тематским интересовањима корисника.

Овај сажети преглед Интернетових услуга и сервиса показује да нове информационе и комуникационе технологије чине реалним и уобичајеним оно што се само пре неколико деценија могло сматрати смелим утопијама. Информатизација је изменила уобичајени начин примања и преношења научних сазнања и идеја, смањујући растојања, рушећи границе културних и језичких различитости. Паралелно са традиционалним начинима комуницирања расте и развија се нова еле-

ктронска информациона васиона, у коју се све више укључују институције какве су издавачке куће, средства масовних комуникација, универзитети, библиотеке. Природно је да ће управо библиотеке, као један од архетипова информационе делатности, под дејством поменутих промена претрпети бројне утицаје, а можда и суштински изменити своју традиционалну друштвену улогу.

Промене у библиотекама могуће је разумети и предвидети само у контексту општих цивилизацијских и друштвених трендова. Стога ћемо најпре указати на структуралне промене везане уз градњу комплексних информационих система, које сежу на готово сва подручја људског живљења. Одмах треба рећи да ови процеси изазивају бројне полемике о правцима и смислу друштвеног и економског развоја. На једној страни одушевљење незадрживим развојем информатичке технологије води до оптимистичких и некритичких размишљања о информатичком друштву које ће разрешити сва противречја везана за индустријско друштво. На другој страни су социолози који истичу да информатизација не само да не укида неке темељне конфликте карактеристичне за индустријско друштво, већ их чак и продубљује (нпр. отуђење, експлоатација, неједнакост, незапосленост).¹

Социокултурни аспекти развоја информатичког друштва

Социолози су сковали бројне теоријске конструкте који би требало да укажу на кључне правце развоја савременог друштва: „посткапиталистичко друштво“, „постиндустријско друштво“, „микромиленијум“, „инфосфера“, „друштво знања“, „друштво доколице“, „технотроно друштво“, „друштво услуга“, „компјутерско друштво“, „постмодерна ера“, „електронско доба“, „постидеолошко друштво“ итд. Свака од ових теоријских конструкција осветљава поједине димензије друштвених и цивилизацијских промена, али је ипак најобухватнији појам „информатичко друштво“. Реч је о друштву или цивилизацијском раздобљу у којем у социоекономском развоју доминантну улогу имају информације и знање, у којем услужне делатности доминирају над индустријским, а теоријска и академска сазнања над искуством и традиционалним радним рутинама: „Док је раније већина становништва радила у индустријској производњи где је машина замењивала физички рад човека, данас најразвијеније земље света прелазе у фазу информацијског друштва. За индустријску производњу важио је принцип механизације и ослањања на необновљиве ресурсе и висок степен потрошње енергије. Модерно информацијско друштво се заснива на

¹ S. Zupanić, *Vloga knjižnic v informacijski družbi*, Knjižnica, No. 1, 1996.

ресурсима који се могу обнављати (информације, знање, сунчева енергија), на тзв. тоталним технологијама.

Ова фаза развитка друштва не значи престанак бављења индустријом, већ њен квалитативан скок који се темељи на информатици (компјутеризација, роботизација, информацијски систем управљања), брзом развоју биотехнологије, телекомуникација, уопште, изузетно снажном развоју наука.¹

Ширење нове постиндустријске или информатичке технологије непосредна је последица три међусобно повезана тренда: експоненцијалног пораста броја научних, стручних и пословних информација, опште зависности појединаца и друштва од информација и знања и убрзаног развоја компјутерске и телекомуникационе опреме. Ова технологија активно утиче не само на индустријску и производну делатност, већ и на науку, образовање, културу, па и свакодневни живот.

Теоријске расправе о информатичком друштву појављују се у социолошким радовима од краја шездесетих година нашег века. Ова тема убрзо постаје посебно омиљена међу футуристима који у информатичком друштву с једне стране виде раздобље шока због немогућности појединаца и друштава да се прилагоде наглим и коренитим променама, а с друге стране предвиђају период неслућених могућности привредног, друштвеног и демократског развоја. Свој научни дигнитет концепт информатичког друштва обнавља кроз бројне студије и статистичка истраживања економских и политичких аналитичара.²

Као један од кључних индикатора преласка индустријског у информатичко друштво узима се повећани постотак запослених у стварању, обради, чувању, дисеминацији и маркетингу информационих производа и услуга. Позната Поратова класификација информатичких позива укључила је четири категорије са преко 180 различитих занимања:

- информациони радници: стварају нове информације или постојеће информације повезују у одговарајуће системе;
- обрађивачи информација: припремају и обрађују информације за потребе економије, науке, културе, образовања;
- дистрибутери информација: посредују при размени информација између њихових стваралаца и корисника;
- професије информатичке инфраструктуре: изграђују и одржавају информациону и комуникациону технологију.

На основу ове класификације Порат је утврдио да је удео информатичког сектора у привреди САД и Енглеске преко 50% од укупног броја запослених.

¹ Д. Коковић, *Социологија образовања*, Нови Сад 1996, стр. 364.

² М. Поповић, *Nekateri sociološki vidiki prehoda v informacijsko družbo*, *Informatologia Yugoslavica*, No. 3-4, 1988.

Према Блезу Кронину, информатичко друштво је друштво у којем је рад све више интелектуализиран, у којем позната изрека „Зарађивати хлеб у зноју лица свог” звучи веома застарело. Изрази као што су информатичар, инжењер знања, програмски аналитичар постају свакодневни и уобичајени као што су некад били млинар или столар. Кронин указује на неколико нових социоекономских феномена који су последица информатизације:¹

Глобализација: Развој компјутерских мрежа за пренос података и сателитских комуникација за трансмисију информација превазилази и чини непотребним националне границе. Дистрибуција информација постала је глобална активност која је реафирмисала Маклуанову визију глобалног електронског села. Тржиште информационих услуга и производа дефинише се у интернационалним, а не у националним, регионалним или локалним оквирима. Слободно циркулисање информација отвара могућност међународне сарадње у интересу привредног, научног и културног развоја. Појављују се нове прилике за пословну сарадњу и за повећање продуктивности и конкурентности. У исто време отварају се и проблеми интелектуалног власништва и контроле протока и коришћења информација.

Децентрализација: Електронски приступ и дистрибуирано процесирање информација охрабрују трендове децентрализације, јачају локалну контролу и развијају индивидуализоване производне моделе. Слободни проток информација усмерен је ка социјализацији знања и његовој хуманој употреби за све земље и за сваког појединца. Децентрализација информација и знања доприноси приближавању и сарадњи различитих култура.

Трансформација: Технологија мења начин пословања. У стриктно хронолошком смислу експлозија информација претходила је компјутерској револуцији. Она је била директна последица институционализације и професионализације науке, раста истраживања и ширења образовног система. С појавом компјутера долази до радикалних промена. Број научника и научноистраживачких пројеката наставља да расте, али је овај раст знатно олакшан напретком информатичке и телекомуникационе технологије.

Компјутеризација не само да омогућује да се традиционалне радне операције изводе јефтиније и ефикасније, већ мења класичну поделу рада, утиче на дерегулацију професионалног живота, отвара нове прилике за предузетништво, олакшава доношење одлука и формулисање пословне политике. Компаније које су компјутеризовале своје пословање повећавају конкурентност, продуктивност и квалитет производа.

Међутим, појављује се и проблем структурне незапослености. Прогресивна компјутеризација, аутоматизација и роботизација радних

¹ B. Cronin, *The information society*, Aslib proceedings, No. 4, 1986.

функција стварају нове пословне шансе, али истовремено укидају многа занимања. Владе и послодавци суочени су са проблемом да пронађу алтернативна запослења или да обезбеде преквалификацију за раднике који су угрожени због примене нове технологије. Индустрије засноване на новим технологијама стварају ново друштвено богатство, али се отвара питање његове прерасподеле, уз истовремено очување радне мотивације и прилика за предузетништво.

Информатизација: Технологија дозвољава да се чува, дистрибуира и користи више информација него што је то икада раније био случај. Један од ефеката технолошких промена било је стварање свести о важности информација за друштвени развој. Схватање да је информација значајан персонални, организациони и социјални ресурс, који има тржишну вредност и који захтева економично управљање, померило је пажњу са хардвера на садржај информационих система и коришћење информација. Информације се морају третирати као и свака друга роба. Додуше, као роба која има необичне и специфичне карактеристике: трошење не уништава садржај информација, информација има вишеструки животни циклус, лако се умножава и масовно продукује, не штети окоolini и не захтева много енергије при коришћењу. Из чињенице да су информације социјално добро, произилази и неопходност да се обезбеде законске претпоставке за њихово коришћење и универзалну доступност.

Комерцијализација: Све доскора информације су третиране у склопу општих трошкова, док су реалне цене производње, чувања, претраживања и коришћења информација веома ретко квантификоване. Појава компјутерских система за процесирање и претраживање информација и развој нових услуга и мрежних комуникација доводе до темељних промена у тачки гледишта и у буџетској пракси. Примена трошковних и вредносних анализа полако али сигурно постаје обавезујућа норма у маркетингу и менаџменту информационих производа и услуга. Пред произвођаче и дистрибутере информација постављају се захтеви за високим квалитетом услуга на променљивом и пробирљивом тржишту.

Невоља са комерцијализацијом је у томе што јавни информациони сектор, у који спадају и библиотеке, може постати неконкурентан у овој тржишној утакмици и бити потиснут на периферију у сусрету са све јачим и бројнијим профитним информационим компанијама.

Ефикасни менаџмент информационих токова, креација нових идеја и научних сазнања, подстицање компјутерског процесирања когнитивних процеса, развој снажне информатичке индустрије и побољшања маркетинга информационих система, услуга и производа у годинама које долазе биће критичка детерминанта успешног економског функционисања.

Можемо закључити да је информатизација доминантни фактор савремених друштвених промена који мења друштвену структуру, об-

расце мишљења и друштвене вредности. Реч је о глобалном феномену који уз своје несумњиво позитивне ефекте изазива и низ противречних тенденција како на личном тако и на друштвеном плану. Технолошке промене морају се анализирати у одређеном социјалном контексту, са свим позитивним и негативним пратећим ефектима. Информатизација је створила једну нову културу, која као и свака друга култура има своје вредности, али и своје митове и заблуде.

Постоји најпре низ индивидуално-психолошких конфликта изазваних коришћењем компјутерске и телекомуникационе технологије.¹ Први конфликт везан је са зависношћу људских комуникација које се одвијају помоћу компјутера од централизованог и машинског начина чувања и распоређивања информација. Корисник за компјутером све више зависи од програма за рад и за прикључење на мрежу, од структуре база података и слично. На тај начин умањена је могућност неформалних комуникација, па и интелектуална слобода и слобода саопштавања идеја: оне су потчињене компјутерској методологији и структури.

Друга опасност проистиче из хипостазирања синдрома „књишког мољца“, човека утонулог у свет догађаја описаних у књигама, који му замењује непосредну реалност. Компјутер пружа још веће могућности за утапање у илузорни свет који замењује стварност, стварајући илузију живота и замењујући непосредност људских односа и вредности.

Хипертехнизација на тај начин постаје извор отуђења и основ једне нове идеологизације. Основни принципи сваког тоталитарног поретка, у којем тачка гледишта система доминира над реалношћу, под изговором објективног носиоца развоја, често се могу препознати и у пројектима технолошке глобализације.

Назначене противуречности непосредно су повезане са економским и политичким интересима који леже у темељима новог светског информатичког поретка. Према подацима Унеска, близу 90% информатичке технологије налази се у развијеним земљама. Научно-технолошка револуција доноси нову поделу рада, то јест изградњу светске структуре производних снага. Најразвијенији део света чува и развија за себе високовредне или „чисте“ технологије какве су изградња информационих система, производња знања, база података и слично, док се такозване „прљаве индустрије“ премештају на светску периферију, у земље у развоју.

И пре појаве информатичког друштва, свако цивилизацијско раздобље имало је властити систем за чување и коришћење информација и знања. Међутим, са појавом компјутерске и нарочито мрежне комуникационе технологије, ситуација се радикално мења. Способност ин-

¹ Ю. А. Шрејдер, *Информатизација и култура*, Научно-техническаја информација, Сериа 2, Но. 8, 1991.

теракивног приступа до база података и интеракција са другим рачунарским ресурсима у мрежи ставља кориснике компјутера у позицију фундаментално надмоћну у односу на раније механизме складиштења и претраживања информација. Комбинација виртуелно неограничених меморијских капацитета и моћи процесирања података од компјутера ствара моћно и корисно, али и потенцијално опасно оруђе.

Поједини социолози с правом примећују да се човечанство још увек налази у раној фази информатичке револуције. Можда се информатичко друштво најбоље може дефинисати као друштво које развија информатичку технологију, истовремено учећи како да је користи: „Јасно је, међутим, да је ова револуција иреверзибилна. Ништа више неће бити као пре. Као и нуклеарна енергија, моћ компјутера мораће да се контролише ако се жели да се она употреби у корист човечанства, а ми још увек нисмо у потпуности схватили све њене импликације на односе између људи, између државе и појединаца и држава са другим државама. С једне стране, компјутер је моћно оруђе које даје незамисливе могућности комуницирања и приступа до информација, с друге стране компјутер може бити средство контроле које даје неограничену власт онима који имају контролу над информацијама. Централна дилема информатичког друштва је како разрешити ову противречност”.¹

Од традиционалне до електронске и виртуелне библиотеке

Примена компјутерске технологије у библиотекама започела је као покушај да се разреши криза традиционалних библиотечких система и да се постојеће библиотеке из пасивних складишта документова-ног људског искуства и знања трансформишу у живе и динамичне информационе центре. У стручној литератури навођени су бројни и разноврсни фактори који су указивали на неопходност поменутих трансформација: експоненцијални пораст броја информација и публикација, разноврсност медија информација и посебно појава електронских публикација, све сложенији и обимнији захтеви корисника, пораст трошкова за обављање традиционалних библиотечких функција и школовање стручних кадрова, недостатак смештајног простора итд.² И на локалном и на глобалном нивоу јачала је потреба да се библиотечко-информациони системи кооперативно и координирано развијају и да се њихови обједињени информациони и документациони потенцијали учине доступним што ширем кругу корисника.

Прва фаза информатизације савремених библиотека, која још траје, може се означити као период преображаја и преласка традиционал-

¹ J. Feather, *The information Society*, London 1995, str. 150.

² Б. Кнежевић, *Информатика 2 : аутоматизација библиотеке*, Београд 1995.

них библиотечких служби и услуга на аутоматизовано и електронско пословање. Коришћење компјутерске опреме започиње најчешће у каталошко-библиографској обради публикација, да би се касније проширило и на друге библиотечке функције. На тај начин полако се мења технологија пословања и организација рада, пружају се могућности бржег и ефикаснијег услуживања читалаца, отварају се могућности стручне и професионалне афирмације библиотекара и измене њиховог социјалног статуса и угледа.

Међутим, већина библиотекара још увек није свесна дубине и далекосежности започетих промена: „Технолошке промене су се развијале великом брзином у прошлих неколико декада, тако да су библиотеке биле приморане да интегришу напретке у техничкој опреми у властите свакодневне процесе, не мислећи много како ће та интеграција утицати и изменити њихов однос према корисницима. Изгледало је да су библиотекари само превели постојеће парадигме (методе које су раније користили) у термине електронике. Превалентна филозофија као да је била: уради све што треба, на електронски начин. Данас је, међутим, у развоју нова парадигма којом се утврђују односи библиотеке са корисницима електронских услуга, којим треба да се утврди:

- а) утицај електронског приступа информацијама и веза између библиотекара и корисника електронске библиотеке;
- б) како се модел традиционалног библиотекарства може изменити и укључити у електронску библиотеку;
- в) начин на који се може оптимизирати образовање библиотекара за рад у електронским библиотекама.”¹

Може се рећи да су библиотекари потценили брзину и свеобухватност промена у технолошкој сфери: развој рачунарске опреме и програмске подршке за лако коришћење информационих ресурса, ширење електронског издаваштва и посебно увођење светских телекомуникационих и компјутерских мрежа. Нова технологија изазвала је дубоке и суштинске промене традиционалних библиотечких служби и услуга, утичући на промену парадигме па и филозофије библиотекарства, доводећи чак у питање и опстанак библиотека као друштвених институција.

Може се уочити велика семантичка промена у модерној употреби израза „библиотека”. Овај израз не означава само уређену збирку публикација намењених корисницима, већ све више подразумева моделе информационих и рефералних центара чији је задатак идентификација, селекција, аквизиција, организација, комуникација, вредновање и употреба знања и информација. Семантика библиотеке помера се са библиотеке као физичке институције на библиотечко-информационе

¹ Б. Кнежевић, *Обибиотекама и професији библиотекар*, У: Библиотекарство на крају века, Београд 1996, стр. 57-58.

функције. Започиње деинституционализација библиотека, које се схватају као одређени концепт, а не као зграда или физички објект. То је зачетак виртуелне библиотеке у којој се информације обезбеђују кроз комуникационе мреже више него директним контактом са физичким колекцијама докумената.

Последица глобалне информатизације су промене у организационо-функционалној структури библиотека. Оне се могу уочити већ у домену набавне политике и праксе. Компјутеризација издавачке делатности довела је до ширења електронских публикација – периодике, речника, енциклопедија, монографија, доступних у форми компакт-дискова или као компјутерских датотека на рачунарској мрежи. Процес електронског издаваштва незадрживо се шири, а његов развој успоравају проблематика ауторских права и наплата коришћења електронских издања, више него технолошке препреке. У скорој будућности могу се очекивати решења правних и финансијских проблема и брже ширење и доступност публикација у електронском облику. Већ су сасвим очигледна преимућства оваквих издања, почев од мултимедијалног коришћења текста, звука и видео записа, до могућности бржег ажурирања података, ефикаснијег и јефтинијег приступа до информација.

Очигледне су последице нових медија и технологија на комплетирање библиотечких збирки. Тако се, на пример, научне библиотеке већ одричу скупих сигналних, библиографских и реферативних публикација које могу директно и интерактивно прегледати у библиографским базама података. Слична је тенденција и у погледу набавке ретко коришћених публикација у конвенционалном, папирном облику које су мрежно доступне у облику компјутерских датотека. То дозвољава рационалније коришћење просторних капацитета и финансијских средстава. Пребацивање акцента са принципа поседовања документа на принцип могућег приступа до документа, у тренутку када се за њим укаже потреба, очигледно мења не само организацију и функционисање набавних служби, већ и саму филозофију библиотечког пословања.

Слично је и са процесом обраде библиотечких збирки. Захваљујући заједничким форматима за машински читљиву каталогизацију омогућено је јединствено бележење и размена каталошко-библиографских података на националном и међународном нивоу и изграђени су бројни системи узајамне каталогизације. Данас у Сједињеним Америчким Државама научне библиотеке самостално каталогизирају само 10-20% новопрстиглих публикација, док се остатак преузима из кооперативних библиографских система и сервиса типа OCLC. Овај највећи онлајн каталог на свету садржи 32 милиона записа које кооперативно креирају библиотеке чланице, уз годишњи пораст од 2 милиона записа. Систем узајамне каталогизације успешно је функционисао и у југословенским библиотекама све до распада 1992. године, значајно доприносећи брзини и квалитету каталошко-библиографске обраде. Обнова оваквог модела суштински је предуслов успостављања

јединственог библиотечко-информационог система у нашој земљи. Не сме се заборавити да је виртуелна библиотека природни континуитет електронске библиотеке, а да темељ електронске библиотеке чини квалитетна рачунарска каталошко-библиографска база података.

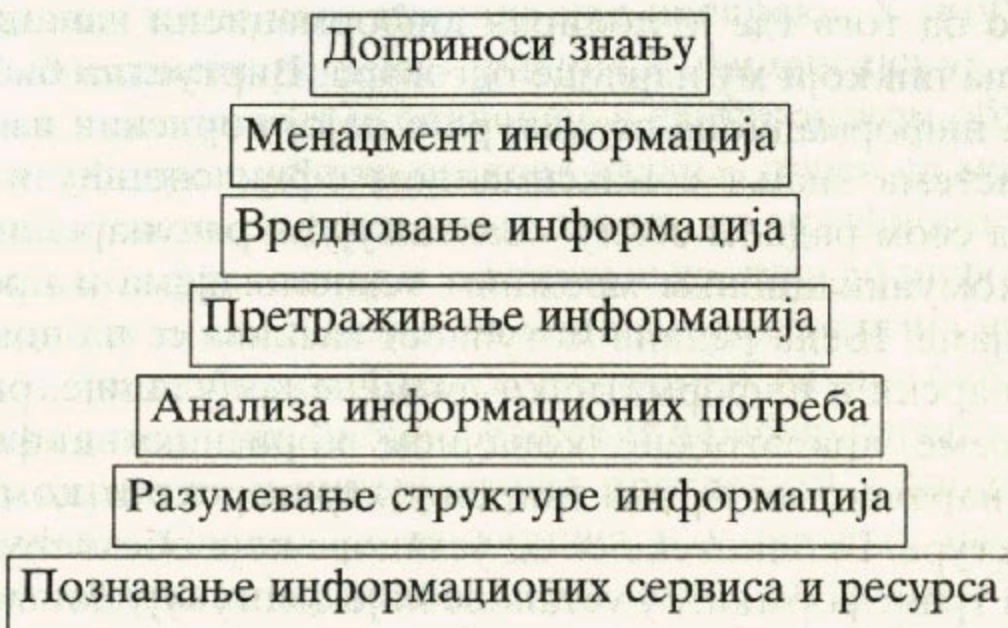
Информатизација вишеструко утиче на измену традиционалног односа корисника и библиотекара. Компјутерска и комуникациона опрема омогућују да се информациони захтеви задовоље од куће или са радног места корисника, без потребе да се долази у библиотеку. Овакав модел, у којем је довољно да корисник само буде укључен у рачунарску мрежу и да по властитом нахођењу претражује базе података и ствара личне виртуелне колекције, већ је назван „библиотека без зидова”. Потенцијални корисник може да добије научну, техничку, хуманитарну, економску, рекреативну или било коју другу информацију независно од тога где је лоциран информациони капацитет, и то у време и на начин који му највише одговара. Виртуелна библиотека је, дакле, нова информациона структура у којој корисник има доступ до светског система знања с максималном ефикасношћу и брзином – директно на свом радном столу – захваљујући рачунарским капацитетима, телекомуникационим мрежним технологијама и процесираним информацијама. Њена реална могућност заснива се на повећању процента рачунарски и информатички писмене популације, развоју програмске опреме прилагођене коначном кориснику информационих ресурса и, наравно, на брзом ширењу хардверске и комуникационе инфраструктуре. Библиотеке се од установе која обезбеђује доступ до докумената трансформишу у установе које омогућују доступ до информација.

Снови о електронској и виртуелној библиотеци постају реалност. Каква је улога библиотекара у њима и хоће ли у електронској цивилизацији ова професија уопште бити неопходна? Пре него што покушамо да одговоримо на ово питање, вратимо се још једном Велсовој причи о светском мозгу, помињаној на почетку овог текста. Велс је веровао да универзална енциклопедија неће представљати раштркану и расуту збирку људских знања и искустава, већ светску библиотеку коју ће пажљиво и критички уређивати и редиговати најзначајнији научни ауторитети свога времена. Они би били гаранتي квалитета и истинитости података као и носиоци неопходних синтеза идеја и информација укључених у глобалну организацију знања. Међутим, ова прогноза није се остварила. Интернет, као најважнији симбол информатичке епохе, заправо је више информационо море без обала него строго методолошки уређена научна структура. Управо ту налази се ослонац за професионалну афирмацију библиотекарког позива: „Ако је циљ виртуелне библиотеке да потпуно задовољи потребе људи за информацијама на сваком месту, у свако време, за свакога, онда се тај циљ у основи не разликује од нашег традиционалног циља и наших задатака. Разуме се, начин обнављања ових задатака биће измењен: захтеваће значајне

менталне и интелектуалне промене, које ће одредити образовање и профил наше професије”.¹

Паралелно са потребама корисника развијају се и потребе за посредницима-интермедијантима који ће стручно и одговорно повезивати информационе захтеве и информационе ресурсе. Библиотекари су најпогоднија професионална скупина за обављање ових задатака, али само ако своје традиционалне вештине и знања прилагоде и трансформишу захтевима информатичке епохе.

О каквим се новим библиотекарским вештинама и знањима ради, прецизно говори хијерархијски модел информационих вештина који су предложили амерички истраживачи Д. Ковач, Б. Шломан и Џ. Мекданијел:²

Познавање електронског издаваштва и мрежних информационих ресурса један је од највећих изазова како за библиотекарe тако и за кориснике. Да би помогли корисницима свих нивоа, библиотекарe морају што боље упознати информационе изворе и начине њихове употребе. Као што је од традиционалног библиотекарa нормално очекивати да зна ко је био Џемс Џојс, библиотекар у информатичком окружењу требало би, на пример, да зна шта је Alta-Vista. (Реч је о моћном серверу чијим консултовањем лако могу да се пронађу подаци са Интернета.)

Свака научна дисциплина има специфичну информациону структуру коју библиотекарe морају упознати и уважавати у свакодневном раду. За медицинаре су битне што брже и ажурније информације, док ће истраживачи у хуманистичким дисциплинама преферирати критичка издања текстова и базе података са комплетним садржајем. Библи-

¹ Д. Стаматовић, *О библиотекарској професији – историја и перспективе*, У: Библиотекарство на крају века, Београд 1996, стр. 14.

² D. Kovacs, B. Schloman, I. McDaniel, *A Model for Planing and Providing Reference Services Using Internet Resources*, Library Trends, Spring 1994.

отекари такође могу да помогну студентима и научним истраживањима у укључивању у неформалне групе за електронску размену информација (такозване „невидљиве колеге“) у уско специјализованим научним областима.

Након познавања информационих услуга и ресурса и специфичности информационе структуре научне области, логична хијерархијска степеница информационих вештина јесте анализа потреба и захтева корисника. Овакве анализе обухватају студије корисника, њиховог окружења, начине и сврхе коришћења информација и информационих установа и система и слично.

Кад су идентификоване информационе потребе, следећи корак је претраживање информација. За успешно обављање ове функције неопходно је познавати структуру рачунарских мрежа, начине и средства за приступ до база података, базичне протоколе за повезивање и преузимање датотека, стратегије и тактике претраживања база података.

Једна од традиционалних услуга библиотекара је помоћ читаоцима у изградњи критеријума за вредновање пронађених информација. Питање кредибилитета података још је значајније у електронском окружењу. Бројни корисници рачунарских ресурса склони су да некритички прихватају информације које се могу пронаћи на мрежи, сматрајући их априори истинитим. У будућности се могу очекивати координирани напори библиотечке заједнице да се што прецизније опишу, систематизују и класификују електронски ресурси по критеријуму поузданости и квалитета информација које садрже.

Знање је моћ, а информације имају тржишну вредност. На тржишту информационих производа и услуга библиотеке добијају бројне конкуренте. Стога примена информационог менаџмента и маркетинга, као и метода економске евалуације делатности, постају императив опстанка и развоја савремених библиотека.

Коначно, све поменуте активности доприносе не само успешној организацији библиотечко-информационе делатности, већ и изградњи, дисеминацији и коришћењу корпуса људског знања. Без обзира на технолошко окружење, ово је увек био и у будућности ће бити основни задатак сваке добре библиотеке.

БИО-БИБЛИОГРАФСКА БЕЛЕШКА

Жељко Вучковић рођен је 25. октобра 1960. године у Зрењанину. На групи за филозофију Филозофског факултета у Београду дипломирао је 1984. године, а на социолошкој катедри Правног факултета у Београду магистрирао је 1993. У Библиотеци Матице српске ради од 1987. као библиотекар, а од 1990. као руководилац Одељења за матичне послове.

Прве верзије текстова у овој књизи објављене су:

Претпоставке професионализације библиотечно-информационе делатности. – Библиотекарство на крају века: зборник радова, Београд, 1996, стр. 21-29

Потребе корисника и развој библиотеке. – *Upravniki in knjižnice*, Ljubljana, 1989, стр. 91-97

Обим и структура библиотечке делатности у Војводини (са Весном Степановић, Људмилом Ивас и Ксенијом Светличкић). – Годишњак Библиотеке Матице српске за 1991. годину, Нови Сад, 1992, стр. 89-102

Матични послови у Библиотеци Матице српске (са Весном Степановић). – Годишњак Библиотеке Матице српске за 1994. годину, Нови Сад 1995, стр. 103-111

Обавезни примерак у Библиотеци Матице српске. – Годишњак Библиотеке Матице српске за 1992. годину, Нови Сад, 1993, стр. 74-81

Комуникацијска функција научних часописа. – Годишњак Библиотеке Матице српске за 1989. годину, Нови Сад, 1990, стр. 67-72

Аутоматизација библиотеке и научне информације. – Саопштење на Скупштини библиотекара Црне Горе, 1995.

Нова технологија и нови конфликти (са Радованом Шпиридановим). – Библиотекарство : традиција и промене, Београд, 1990, стр. 87-95

Библиотеке и вишак информација. – Годишњак Библиотеке Матице српске за 1995. годину, Нови Сад, 1996, стр. 80-89

Сви радови су прегледани, измењени и допуњени за књигу *Ка савременој библиотеци*. Текст *Библиотеке пред изазовима информацијског друштва* овде се први пут објављује.

САДРЖАЈ

РЕЧ УРЕДНИКА	5
ПРЕТПОСТАВКЕ ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈЕ БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНЕ ДЕЛАТНОСТИ	7
ПОТРЕБЕ КОРИСНИКА И РАЗВОЈ БИБЛИОТЕКА	15
ОБИМ И СТРУКТУРА БИБЛИОТЕЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ У ВОЈВОДИНИ	25
МАТИЧНИ ПОСЛОВИ У БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ	38
ОБАВЕЗНИ ПРИМЕРАК У БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ	47
КОМУНИКАЦИЈСКА ФУНКЦИЈА НАУЧНИХ ЧАСОПИСА	58
АУТОМАТИЗАЦИЈА БИБЛИОТЕКА И НАУЧНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ	65
НОВА ТЕХНОЛОГИЈА И НОВИ КОНФЛИКТИ	82
БИБЛИОТЕКЕ И ВИШАК ИНФОРМАЦИЈА	90
БИБЛИОТЕКЕ ПРЕД ИЗАЗОВИМА ИНФОРМАТИЧКОГ ДРУШТВА	99
БИО-БИБЛИОГРАФСКА БЕЛЕШКА	112

Жељко Вучковић
КА САВРЕМЕНОЈ
БИБЛИОТЕЦИ

Издавач

Библиотека Матице српске
Нови Сад, Матице српске 1

Лектор и коректор

Душко Вртунски

Технички уредник

Реља Дражић

Штампање ове књиге омогућило је
Министарство за културу Републике Србије

Припрема и штампа

Футура публикације

Нови Сад, Стевана Мусића 24

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

021

ВУЧКОВИЋ, Жељко

Ка савременој библиотеци / Жељко Вучковић. – Нови Сад : Библиотека Матице српске, 1997 (Нови Сад : Футура публикације). – 112 стр. ; 23 см. – (Трагови ; књ. 7)

Тираж 500. – Реч уредника / Миро Вуксановић: стр. 5-6. – Био-библиграфска белешка: стр. 112.

а) Библиотекарство
ISBN 86-80061-21-2

